

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja laki isyyslain muuttamisesta.

Ehdotetussa laissa sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa säädettäisiin hedelmöityshoidon antamisesta. Tällaista hoitoa ovat muun muassa keinosiemennys ja koeputkihedelmöitys. Laki koskisi myös sukusolujen ja alkioiden luovuttamista ja varastointia hedelmöityshoitoa varten.

Hedelmöityshoitoa saataisiin antaa parille, joka kärsii tahattomasta lapsettomuudesta tai jonka sukusoluista syntyvällä lapsella on huomattava vaara saada vakava sairaus. Parilla tarkoitetaan avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa keskenään elävää naista ja miestä. Hoidossa saataisiin käyttää parin omia tai luovutettuja sukusoluja sekä parin omia tai luovutettuja alkioita. Hedelmöityshoitoa voitaisiin laissa säädetyin erityisin edellytyksin antaa myös naiselle, joka ei elä ehdotetussa laissa tarkoitettussa parisuhteessa. Sijaissynnyttäjän käyttöä ei ehdoteta sallittavaksi. Laissa ei säädettäisi hedelmöityshoidon eri menetelmistä.

Kenenkään sukusoluja tai alkioita ei saisi käyttää hedelmöityshoidossa ilman hänen suostumustaan. Hedelmöityshoidossa ei saisi käyttää sukusoluja eikä alkioita, joiden perimään on puututtu tai joita on käytetty tutkimustoiminnassa. Hoidossa ei myöskään saisi käyttää toisintamalla saatuja alkioita. Lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen sukusoluja tai alkioita valikoimalla olisi mahdollista vain, jos siten pyritään turvaamaan syntyvän lapsen terveys tai se, että lapsi muistuttaa ulkonäöltään vanhempaansa. Saman luovuttajan sukusoluja saataisiin käyttää enintään viidelle hoitoa saavalle. Luovutettuja sukusoluja ja alkioita saataisiin käyttää viidentoista vuoden ajan niiden luovutuksesta.

Sukusoluja saisi luovuttaa käytettäväksi hedelmöityshoidossa 18 vuotta täyttänyt henkilö, joka on hyväksytty terveystarkastuksessa. Sukusolujen käyttö hedelmöityshoidossa edellyttää luovuttajan suostumusta. Suostumus voidaan peruuttaa, minkä jälkeen luovutettuja sukusoluja ei saisi enää käyttää. Luovutuksen yhteydessä luovuttaja laatisi kirjallisen selostuksen itsestään (henkilökuvauus), joka on aikanaan annettava luovuttajan sukusolusta syntyneelle, jos tämä sitä haluaa.

Terveystarkastuksen oikeusturvakeskus pitäisi rekisteriä sukusolujen luovutuksista. Rekisteri sisältäisi tiedot sukusolun luovuttajien henkilöllisyydestä ja jokaisesta luovuttajasta myös tämän henkilökuvauksen. Luovuttaja voisi ilmoittaa sukusolujen luovutusten rekisteriin suostuvansa siihen, että hänen henkilöllisyyttään koskevat tiedot saadaan antaa hänen sukusolustaan syntyneelle.

Jäljennös luovuttajan henkilökuvauksesta annettaisiin pyynnöstä luovutetusta sukusolusta syntyneelle 18 vuotta täyttäneelle henkilölle. Luovutetusta sukusolusta syntyneellä täysi-ikäisellä henkilöllä olisi oikeus saada rekisteristä tieto luovuttajan henkilöllisyydestä, jos luovuttaja on antanut siihen suostumuksensa. Tieto annettaisiin myös silloin, kun vuosi on kulunut luovuttajan kuolemasta. Jos luovutetusta sukusolusta syntynyt haluaisi saada yhteyden luovuttajaan, Terveystarkastuksen oikeusturvakeskuksen tulisi toimittaa pyyntö sellaisen luovuttajan tietoon, joka ei ole antanut suostumustaan henkilöllisyytensä ilmaisemiseen.

Hedelmöityshoitoa saisivat antaa sekä sukusoluja ja alkioita varastoida siihen luvan saaneet terveystarkastuksen toimintayksiköt sekä hedelmöityshoitoon perehtyneet erikoislääkärit. Luvan myöntäisi hakemuksesta Terveystarkastuksen oikeusturvakeskus. Terveystarkastuksen oikeusturvakeskus.

denhuollon oikeusturvakeskukselle kuuluvat lupa-asiat käsiteltäisiin oikeusturvakeskuksen yhteydessä toimivassa lautakunnassa.

Isyyslakiin ehdotettujen muutosten mukaan lapsen isä on se mies, joka antoi suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen. Aviomiehen isyyttä ei voitaisi kumota, jos lapsi on syntynyt hänen suostumuksellaan annettusta hedelmöityshoidosta. Avioliiton ulkopuolella hedelmöityshoidon avulla syntyneen

lapsen osalta miehen isyys voitaisiin vahvistaa tunnustamisella tai oikeudenkäynnissä. Äidin tai lapsen aloitteesta voitaisiin myös vahvistaa sellaisen miehen isyys, joka on suostunut luovuttamiensa siittiöiden käyttöön sellaiselle naiselle, joka ei elä ehdotetussa laissa tarkoitetussa parisuhteessa.

Ehdotetut lait ovat tarkoitetut tulemaan voimaan noin kuuden kuukauden kuluttua niiden hyväksymisestä ja vahvistamisesta.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
SISÄLLYSLUETTELO	3
YLEISPERUSTELUT	5
1. Lapsettomuus ja sen hoito.....	5
Yleistä	5
Tahattoman lapsettomuuden hoitomuodot.....	5
Koeputkihedelmöityksen käyttö.....	6
Sijaissyntyttäjä.....	6
Luovutettujen sukusolujen käyttö	6
2. Nykytila.....	7
2.1. Lainsäädäntö.....	7
Terveystieteellistä tutkimusta koskeva lainsäädäntö.....	7
Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta	8
Isyyslaki	9
Äitiys	9
2.2. Lainsäädännöllinen tilanne muissa maissa.....	10
Pohjoismaat.....	10
Eräissä muissa maissa voimassa oleva lainsäädäntö	11
2.3. Euroopan neuvoston raportti	12
2.4. Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimus sekä sen lisäpöytäkirja	13
2.5. Nykytilan arviointi.....	14
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset.....	14
3.1. Tavoitteet	14
3.2. Keskeiset ehdotukset	14
Hedelmöityshoidon käytön edellytykset	14
Sallitut hoitomenetelmät	17
Lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen.....	18
Sukusolujen ja alkioden käytön rajoitukset.....	18
Lapsen sukuasema.....	18
Lapsen oikeus tietää alkuperänsä	19
Sukusolujen ja alkion luovuttajien asema.....	21
Toiminnan luvanvaraisuus	21
4. Esityksen vaikutukset	22
5. Asian valmistelu	22
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	26
1. Lakiehdotusten perustelut	26
1.1. Laki sukusolujen ja alkioden käytöstä hedelmöityshoidossa	26
1 luku. Yleiset säännökset	26
2 luku. Hedelmöityshoidon antaminen.....	29

3 luku.	Sukusolujen ja alkioiden luovutus	33
4 luku.	Luovutetusta sukusolusta tai alkiosta syntyneen henkilön tiedonsaan- tioikeus	36
5 luku.	Toimintaa koskevat säännökset	38
6 luku.	Erinäiset säännökset.....	39
7 luku.	Rangaistussäännökset	40
8 luku.	Voimaantulo- ja siirtymäsäännökset	41
1.2.	Isyyslaki	42
2.	Tarkemmat säännökset	45
3.	Voimaantulo	45
4.	Säätämisyjärjestys	45
	Ihmisarvon loukkaamattomuus	45
	Itsemääräämisoikeus ja oikeus yksityiselämään	46
	Oikeus saada tietää sukusolun luovuttajan henkilöllisyys.....	46
	Yksinäisen tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävän naisen oikeus hedelmöityshoi- toon	47
	Terveyspalvelujen ja toiminnan luvanvaraisuus	48
LAKIEHDOTUKSET		49
	sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa	49
	isyyslain muuttamisesta	58
LIITE		61
RINNAKKAISTEKSTI.....		61
	isyyslain muuttamisesta	61

YLEISPERUSTELUT

1. Lapsettomuus ja sen hoito

Yleistä

Tahaton lapsettomuus on yleistynyt viime vuosina ja sen arvioidaan Suomessa koskevan noin 15 prosenttia avio- tai avoliitossa elävistä, hedelmällisessä iässä olevista pareista. Naisen hedelmättömyys lisääntyy iän myötä ja ensisynnyttäjien keskimääräisen iän nousu lisää selvästi vaikeuksia tulla raskaaksi ja hedelmöityshoidon tarvetta. Arvioidaan, että hedelmättömyydestä kärsii 20—25 -vuotiaista naisista noin 6 %, 30—35 -vuotiaista noin 16 % ja 40—45 -vuotiaista noin 40 %. Raskaaksi tulemisen vaikeudet ovat yleisimpiä 30—39 -vuotiailla parisuhteessa elävillä naisilla. Heistä noin joka viides on kokenut raskaaksi tulemisen vaikeuksia. Myös miesten hedelmättömyyden on arvioitu yleistyneen. Siemennesteen laadun epäillään heikentyneen siten, että keskimääräinen siittiötiheys olisi laskenut puoleen viimeisten 50 vuoden aikana. Noin kolmasosa hedelmättömyyden syistä liittyy naiseen ja kolmasosa mieheen. Kolmasosassa tapauksista syy jää epäselväksi.

Lähes kaikki lasta haluavat lapsettomat parit kokevat eriasteisia henkisiä vaikeuksia ja lapsettomuus saattaa myös aiheuttaa syvän henkisen kriisin. Lapsettomaksi jäämistä on verrattu läheisen omaisen menettämisen aiheuttamaan suruun ja sen läpikäyntiin. Kriisiin liittyy usein huonommuuden ja syyllisyyden tunteita. Siihen saattaa liittyä myös vihan tunteita puolisoa ja ympäristöä kohtaan. Masentuneisuus ja ahdistuneisuus ovat myös yleisiä. Kriisistä selviäminen voi viedä useita vuosia ja siinä saatetaan tarvita perhe-terapeutista tai psykiatrista apua.

Tahattoman lapsettomuuden hoitomuodot

Tahattoman lapsettomuuden hoitomuodot ovat kehittyneet nopeasti viime vuosina. Yleisin hoitomuoto on munasolun irrotus lääkkein. Hormonihoitoa käytetään naisen hedelmättömyyden hoidossa sekä yksinään että muihin hoitomenetelmiin yhdistettynä. Hormonihoiton riskeinä ovat monisikiöras-kauksien ja hyperstimulaatio-oireyhtymän mahdollisuus. Hormonihoiton käyttö edellyttääkin tarkkaa seuranta laboratoriomittauksin ja ultraäänitutkimuksin.

Keinosiemennyksessä siittiöitä ruiskutetaan ovulaation aikaan kohtuonteloon tai joskus vatsaonteloon, ja hedelmöitys tapahtuu normaalisti naisen kehossa. Koeputkihedelmöitystä varten naisesta kerätään munasoluja punktoimalla. Kerätyt munasolut hedelmöitetään viljelymaljassa, ja alkioit voidaan siirtää kohtuun yleensä 48—72 tunnin kuluttua hedelmöityksestä. Nykyisin siirretään yleensä korkeintaan kaksi alkioita samalla kertaa. Hedelmöityshoidossa voidaan käyttää myös luovutettuja siittiöitä ja munasoluja samoin kuin luovutettuja alkioita. Arviolta 10 % hoidoista annetaan luovutetuilla sukusoluilla ja alkioilla.

Miehestä johtuvassa lapsettomuudessa lääkehoidon mahdollisuudet ovat rajalliset. Sitä vastoin keinosiemennyksen ja koeputkihedelmöityksen uusimmat tekniikat ovat tuoneet ratkaisevan parannuksen. Siittiön mikroinjektio munasoluun on vähentänyt luovutetun siemennesteen käytön tarvetta, ja aikaisempaa huonomman laatuksella siemennesteellä onnistutaan saamaan raskaus alkuun. Mikroinjektiotekniikalla yksi siittiö ruiskutetaan munasolun sisään. Siittiöitä voidaan neulan avulla saada myös lisäkiveksestä, ki-

veksestä tai siemenjohtimista. Sekä naisen että miehen hedelmättömyyttä voidaan hoitaa myös leikkauksin.

Hedelmöityshoitomuodoista teknisesti vaativimpia ovat koeputkihedelmöitys ja alkion siirto, pakastetun alkion siirto sekä siittiön mikroinjektio munasoluun. Nämä hoitomuodot ja niihin usein yhdistetty lääkehoito aivolisäkehormoneilla vaativat erityistä osaamista, kokemusta ja laitteita. Kehitteillä olevat lapsettomuuden uudet hoitomenetelmät ovat kiveskudospalan pakastus ja sen istutus myöhemmin uudestaan kiveskudokseen tai siitä siittiöiden kypsyttäminen viljelmässä. Tutkimusta tehdään myös munasarjakudoksen ja munasolun pakastuksesta. Jo nyt on mahdollista estää vaikeaan vammaisuuteen johtavia periytyviä sairauksia uusien menetelmin, esimerkiksi alkiodiagnostiikan avulla.

Koeputkihedelmöityksen käyttö

Vuonna 2000 koeputkihedelmöityksiä suoritettiin maamme jokaisessa viidessä yliopistosairaalassa sekä yhdessä keskussairaalassa. Yliopistollisista sairaaloista kaksi osti hoitopalveluja myös yksityisiltä palvelujen tuottajilta. Yksityisiä hedelmöityshoitoon erikoistuneita klinikoita oli 12, mutta vuonna 2001 kaksi pientä yksikköä lopetti toimintansa. Koeputkihedelmöityksistä tehtiin 64 %, pakastetun alkion siirroista 65 % ja siittiön mikrohedelmöityksistä 61 % yksityisissä klinikoissa.

Suomessa ensimmäinen koeputkihedelmöityksen avulla alkunsa saanut lapsi syntyi vuonna 1984. Nykyisin noin puolet pareista saa lapsen kolmen hoitoyrityksen aikana. Vuoden 2000 loppuun mennessä maassamme oli syntynyt yli 11 000 koeputkihedelmöityksen, mikrohedelmöityksen tai pakastetun alkion siirron avulla alkunsa saanutta lasta. Tällä tavoin arvioidaan syntyvän lähitulevaisuudessa vuosittain yli 1 500 lasta, mikä on 2,5 % kaikista vuosittain syntyvistä.

Sijaissynnyttäjä

Koeputkihedelmöitys on tehnyt mahdolliseksi käyttää sijaissynnyttäjää. Tämä voi olla lapsettomuuden hoitokeino silloin, kun lapsettomuuden syy on kohdun puuttuminen tai

kun raskauden läpivieminen ei ole mahdollista kohdun vaikean rakenteellisen vian tai toiminnallisen häiriön takia. Syynä voi olla myös naisen fyysinen sairaus, jonka vaatima lääkitys saattaa estää sikiön normaalin kehityksen.

Saatujen tietojen mukaan sijaissynnyttäjäjärjestelyihin on Suomessa 1990-luvulla ryhdytty noin kahdessakymmenessä tapauksessa. Sijaissynnyttäjän käytön avulla arvioidaan syntyneen noin kymmenen lasta. Ensimmäinen sijaissynnyttäjän käytön avulla alkunsa saanut lapsi syntyi tietyvästi vuonna 1995. Sijaissynnyttäjiä on käytetty pelkästään lääketieteellisin perustein ja koeputkihedelmöityksessä on pääsääntöisesti käytetty vain parin omia sukusoluja. Saatujen tietojen mukaan yhdessä tapauksessa on kuitenkin käytetty lasta haluavan naisen sisaren munasoluja. Lasta haluava pari on itse vastannut sijaissynnyttäjän hankkimisesta. Sijaissynnyttäjinä on toiminut lasta haluavan parin lähisukulainen tai ystävä. Muutamassa tapauksessa sijaissynnyttäjänä on toiminut parille ennestään tuntematon nainen. Parit ovat korvanneet sijaissynnyttäjälle järjestelystä aiheutuneet kulut, mutta palkkiota sijaissynnyttäjälle ei ole maksettu. Parit ovat adoptoineet lapsen joko yhdessä tai perheensisäisenä adoptiona, jos miehen isyys on vahvistettu ensin.

Luovutettujen sukusolujen käyttö

Maassamme toimii tällä hetkellä yksi spermankki, joka toimittaa pakastettuja siittiöitä tahattoman lapsettomuuden hoitoyksiköihin eri puolille maata. Pankissa on siittiöitä sekä sellaisilta luovuttajilta, jotka haluavat pysyä tuntemattomina, että sellaisilta luovuttajilta, jotka ovat antaneet suostumuksensa henkilötietojensa säilyttämiselle ja ilmaisemiselle luovuttajan sukusolusta syntyneelle henkilölle.

Sukusolujen luovuttajille tehdään aina terveystarkastus- ja tarkastus. Luovutettu siemenneste otetaan käyttöön aikaisintaan kuuden kuukauden kuluttua, jos terveystarkastuksen tulokset ovat olleet normaalit. Nykykäytäntö on, että saman luovuttajan siittiöillä saatetaan alkuun enintään viisi raskautta ja myöhemmin näille sisarus perheiden sitä toi-

voessa. Luovutettujen siittiöiden käyttö on 1990-luvulla vähentynyt, mikä on seuraus parannetuista mahdollisuuksista hedelmöityshoidolla aikaansaada raskaus miehen omilla siittiöillä. Suomeen tuodaan jonkin verran luovutettuja siittiöitä ulkomailta.

Hedelmöityshoidossa käytetään myös luovutettuja munasoluja, joskin munasolujen luovutusten määrän arvioidaan jäävän vajaan viidennekseen siittiöiden luovutuksista.

2. Nykytila

2.1. Lainsäädäntö

Suomessa ei ole toisin kuin monessa muussa valtiossa hedelmöityshoitoa koskevaa erillistä lainsäädäntöä. Hedelmöityshoitoa annetaan voimassa olevan terveydenhuoltoa koskevan lainsäädännön mukaisesti.

Terveydenhuoltoa koskeva lainsäädäntö

Terveydenhuollon lainsäädännön perusteella hedelmöityshoitoa saavat antaa vain terveydenhuollon ammattihenkilöt. Hedelmöityshoitoa saavia pidetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (785/1992), jäljempänä potilaslaki, tarkoitettuina potilaina. Hedelmöityshoitoa antavat sekä julkisen sektorin toimintayksiköt että yksityiset sairaalat ja lääkärit.

Kunnilla on yleinen vastuu terveydenhuollon järjestämisestä. Lainsäädäntö ei sääntele yksityiskohtaisesti toiminnan laajuutta, sisältöä eikä järjestämistapaa. Sosiaali- ja terveysministeriöllä on kuitenkin mahdollisuus erikoissairaanhoitolain (1062/1989) nojalla määrätä osa erikoissairaanhoitoa sairauksien harvinaisuuden, erikoissairaanhoidon vaativuuden tai erikoissairaanhoidon järjestämisen asettamien erityisten vaatimusten perusteella erityistason sairaanhoidoksi, joka keskitetään viiteen tai harvempaan yliopistosairaalaan tai muuhun terveydenhuollon toimintayksikköön. Määräykset voivat koskea vain kunnallista terveydenhuoltoa.

Laki yksityisestä terveydenhuollosta. Yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain (152/1990) mukaan terveydenhuollon palveluja annettaessa on oltava asianmukaiset tilat ja laitteet sekä toiminnan edellyttämä henki-

lökunta. Toiminnan on oltava lääketieteellisesti asianmukaista ja siinä tulee ottaa huomioon potilasturvallisuus. Palvelujen tuottajalla on oltava lääninhallituksen lupa terveydenhuollon palvelujen antamiseen. Luvan myöntäminen ei voi perustua tarveharkintaan. Palvelujen tuottajana ei pidetä itsenäistä ammatinharjoittajaa. Jos palvelujen antamisessa havaitaan puutteellisuksia tai epäkoh- tia, lääninhallituksen on annettava määräys puutteellisuksien korjaamisesta tai epäkoh- tien poistamisesta. Lääninhallitus voi keskeyttää lain vastaisen toiminnan ja törkeissä tapauksissa lupa voidaan peruuttaa.

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä. Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) mukaan terveydenhuollon ammattihenkilöitä ovat muun muassa lääkärit, hammaslääkärit ja sairaanhoitajat sekä muut henkilöt, jotka ovat saaneet oikeuden tai luvan harjoittaa ammattia tai oikeuden käyttää terveydenhuollon ammattihenkilön ammattinimikettä. Lain mukaan Terveydenhuollon oikeusturvakeskus myöntää oikeuden harjoittaa lääkärin ammattia toisen johdon ja valvonnan alaisena laillistettuna ammattihenkilönä. Oikeuden itsenäiseen ammatinharjoittamiseen voi saada käytännön harjoittelun jälkeen.

Terveydenhuollon ammattihenkilön ammattitoiminnan päämääränä on terveyden ylläpitäminen ja edistäminen, sairauksien ehkäiseminen sekä sairaiden parantaminen ja heidän kärsimystensä lievittäminen. Terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan noudatettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menetelytapoja koulutuksensa mukaisesti, jota hänen on pyrittävä jatkuvasti täydentämään. Ammattitoiminnassaan terveydenhuollon ammattihenkilön tulee tasapuolisesti ottaa huomioon ammattitoiminnasta potilaalle koituva hyöty ja sen mahdolliset haitat. Terveydenhuollon ammattihenkilöllä on velvollisuus ottaa huomioon, mitä potilaan oikeuksista säädetään.

Terveydenhuollon ammattihenkilön toimintaan voidaan puuttua esimerkiksi silloin, kun hän on laiminlyönyt yleiset velvollisuutensa, suorittanut sellaisia tehtäviä, joihin hänen koulutustaan ja ammattitaitoaan on pidettävä riittämättömänä tai toimintamah-

dollisuuksiaan rajoitettuna, taikka toiminut virheellisesti tai moitittavasti. Terveydenhuollon oikeusturvakeskus voi tällöin antaa ammattihenkilölle tarkempia määräyksiä ja ohjeita ammattitoimintaa varten tai esimerkiksi rajoittaa laillistetun ammattihenkilön ammatinharjoittamisoikeutta tai poistaa sen. Laissa on rangaistussäännökset luvattomasta terveydenhuollon ammattihenkilönä toimimisesta. Toimiminen terveydenhuollon ammattihenkilönä ilman lakiin perustuvaa oikeutta on rangaistavaa. Ankarampi rangaistus on säädetty, jos luvaton toiminta on ammattimaista tai se vaarantaa hoidettavaa. Lain nojalla sosiaali- ja terveysministeriö voi tarvittaessa antaa määräyksiä ja ohjeita muun muassa lääkkeiden määräämisestä.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista. Potilaslain 3 §:n mukaan Suomessa pysyvästi asuvilla on oikeus ilman syrjintää saada terveydentilansa edellyttämä hoito niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuoltoon käytettävissä. Potilaslaissa on lisäksi säädetty muun muassa potilaan itsemääräämisoikeudesta, tietojen saantioikeudesta, potilasasiakirjoista ja niitä koskevasta salassapidosta. Potilaslain mukaan potilaan hoito on järjestettävä ja häntä on kohdeltava niin, ettei hänen ihmisarvoaan loukata ja että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. Lisäksi on mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa. Potilaslakiin on lisätty säännös valtakunnallisesta terveydenhuollon eettisestä neuvottelukunnasta, joka käsittelee terveydenhuoltoa koskevia eettisiä kysymyksiä periaatteelliselta kannalta. Tämä lainmuutos (333/1998) tuli voimaan 1 päivänä syyskuuta 1998.

Sairausvakuutuslaki. Sairausvakuutuslain (364/1963) mukaan sairaanhoitona korvataan lääkärin antama hoito, johon luetaan kuuluvaksi myös lääkärin suorittama mahdollisen sairauden toteamiseksi ja hoidon määrittämiseksi tarpeellinen tutkimus. Lain nojalla tahattomasta lapsettomuudesta kärsivä nainen ja mies voivat saada korvauksen tarpeellisen hoidon kustannuksista. Sairauden määrittely on lääketieteellinen kysymys, joka selvitetään hedelmöityshoitoa edeltävän lääketieteellisen tutkimuksen yhteydessä. Jos tutkimustuloksena on, ettei lapsettomuuden

taustalta löydy varsinaista sairautta, vaan syynä on esimerkiksi ikääntymiseen liittyvä munasolujen määrän väheneminen, ei kyse ole sairaudesta, vaan muusta syystä johtuvasta lapsettomuudesta. Tällöin hedelmöityshoidon kustannuksia ei korvata sairausvakuutuksesta.

Sairausvakuutuksesta ei myöskään korvata niitä kustannuksia, jotka aiheutuvat läkehoidon antamisesta munasolun luovuttajalle, koska sairausvakuutus korvaa ainoastaan vakuutetulle sairaudesta aiheutuneet kustannukset. Myöskään lääkärin toimenpide munasolun irrottamiseksi luovuttajalta ei ole sairausvakuutuslain nojalla korvattavaa. Sama on koskenut sijaissyntyttäjä. Kyse ei ole sairaudesta, joten hänelle tehtävät toimenpiteet alkion siirtämiseksi eivät ole olleet sairausvakuutuksesta korvattavia. Sen sijaan sairausvakuutuksesta on korvattu sijaissyntyttäjälle raskaudesta ja synnytyksestä aiheutuneet tarpeelliset kustannukset samoin perustein kuin muille raskaana oleville ja synnyttävälle naisille.

Sairausvakuutuskorvauksen seurantarekisterin mukaan koeputkihedelmöityshoitojen kustannukset lääkehoito mukaan lukien olivat vuonna 2000 noin 12 miljoonaa euroa.

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta

Läketieteellisestä tutkimuksesta annetussa laissa (488/1999) säädetään ihmiseen sekä ihmisen alkioon ja sikiöön kohdistuvan lääketieteellisen tutkimuksen edellytyksistä sekä eettisistä toimikunnista.

Lain 3 §:n mukaan lääketieteellisessä tutkimuksessa tulee kunnioittaa ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatetta. Ennen tutkimukseen ryhtymistä on tutkimussuunnitelmasta saatava eettisen toimikunnan myönteinen lausunto.

Lain 2 luvussa säädetään alkiotutkimuksesta. Lain 11 §:n mukaan naisen elimistön ulkopuolella olevaan alkioon kohdistuvaa tutkimusta saa tehdä vain niissä laitoksissa, jotka ovat saaneet siihen luvan Terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta. Alkioon kohdistuva lääketieteellinen tutkimus on sallittu vain, jos alkion muodostumisesta ei ole kulunut enempää kuin 14 vuorokautta.

Lain 12 § sisältää säännökset suostumuk-

sesta alkiotutkimukseen. Naisen elimistön ulkopuolella olevan alkioon kohdistuvaan tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman sukusolujen luovuttajien kirjallista suostumusta. Luovuttajalle on annettava riittävä selvitys hänen oikeuksistaan, tutkimuksen tarkoituksesta, luonteesta ja siinä käytettävistä menetelmistä. Hänelle on myös annettava selvitys mahdollisista riskeistä ja haitoista. Selvitys on annettava siten, että luovuttaja pystyy päättämään suostumuksestaan tietoisena tutkimukseen liittyvistä, hänen päätöksentekoonsa vaikuttavista seikoista. Alkioita ei saa käyttää tutkimukseen sen jälkeen, kun suostumuksen peruutus on vastaanotettu. Naisen elimistössä olevan alkion tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman hänen kirjallista suostumustaan.

Lain 13 §:n mukaan alkioiden tuottaminen yksinomaan tutkimustarkoituksiin on kielletty. Tutkimukseen käytettyä alkioita ei saa siirtää ihmisen elimistöön eikä sitä saa pitää elossa enempää kuin 14 vuorokautta alkion muodostumisesta, lukuun ottamatta aikaa, jona alkio on ollut syväjäädetytynä. Tutkimukseen saa käyttää enintään 15 vuotta varastoituja alkioita, minkä jälkeen alkiot on hävitettävä.

Lain 15 §:n mukaan alkiotutkimus ja sukusolujen tutkimus, joiden tarkoituksena on kehittää menetelmiä periytyvien ominaisuuksien muuttamiseksi, on kielletty, jollei kysymyksessä ole tutkimus periytyvän sairauden parantamiseksi tai ehkäisemiseksi.

Isyyslaki

Isyyslaissa (700/1975) säädetään lapsen ja hänen isänsä välisen sukulaisuussuhteen toteamisesta ja vahvistamisesta.

Isyyslain mukaan aviomies on avioliitossa syntyneen lapsen isä. Isyys todetaan suoraan avioliiton nojalla.

Jos lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella, isyys voidaan vahvistaa joko isyyden tunnustamisella, jonka tuomari hyväksyy, tai isyyskanteesta annetulla tuomioistuimen päätöksellä. Isyys on vahvistettava, jos on selvitetty, että mies on ollut sukupuoliyhdyntässä äidin kanssa lapsen siittämisaikana, ja lapsen äidin sekä miehen ja kaikki muut lausumat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että mies on siittänyt lapsen.

Isyyden vahvistamista koskeissa säännöksissä ei ole otettu huomioon tilanteita, joissa lapsi syntyy hedelmöityshoidon tuloksena. Isyyslain kirjaimellinen tulkinta voi näissä tapauksissa johtaa siihen, että isyyttä ei voida vahvistaa. Kun hedelmöityshoidossa on käytetty luovutettuja siittiöitä, luovuttajan vahvistaminen isäksi ei tule kysymykseen, koska ei ole ollut sukupuoliyhdyntää. Miestä, joka äidin ohella antoi suostumuksensa toimenpiteeseen, ei liioin voida vahvistaa isäksi, koska lapsi ei ole hänestä polveutunut. Isyyden vahvistaminen tunnustamisella voi näissä tapauksissa onnistua vain siten, että lapsen alkuperää koskevia seikkoja ei isyyden selvittämisen yhteydessä kerrota, jolloin tuomioistuim ei saa tietoja evätäkseen isyyden tunnustamisen.

Aviomiehen isyys voidaan isyyslain mukaan kumota, jos on selvitetty, että äiti on lapsen siittämisaikana ollut sukupuoliyhdyntänsä muun kuin aviomiehensä kanssa, ja kaikki seikat huomioon ottaen on pidettävä todistettuna, että lapsi on silloin siitetty, tai jos lapsen periytyvien ominaisuuksien tai muun seikan perusteella muutoin voidaan pitää todistettuna, ettei aviomies ole lapsen isä. Säännöksessä ei ole otettu huomioon tilanteita, joissa lapsi syntyy hedelmöityshoidon tuloksena. Jos säännöksen katsotaan koskevan myös viimeksi mainittuja tilanteita, aviomies voi saada isyytensä kumotuksi niissä tapauksissa, joissa on käytetty luovutettuja siittiöitä. Tällöin on näet mahdollista näyttää, ettei aviomies voi periytyvien ominaisuuksiensa puolesta olla lapsen isä. Myös äiti ja lapsi voivat nostaa isyyden kumoamiskanteen samalla perusteella. Isyyslain 35 §:n säännösten johdosta kanteen nostaminen voi kuitenkin yksittäistapauksessa estyä esimerkiksi sen vuoksi, että isän ja äidin kanteille säädetty määräaika on kulunut umpeen.

Isyyslain säännöksiä, jotka koskevat aviomiehen isyyden kumoamista, sovelletaan myös tunnustamisella vahvistetun isyyden kumoamiseen.

Äitiys

Suomessa voimassa olevan kirjoittamattoman oikeuden nojalla lapsen äiti on nainen, joka synnyttää lapsen. Sillä ei ole merkitystä,

onko lapsi mahdollisesti saanut alkunsa luovutetusta munasolusta.

2.2. Lainsäädännöllinen tilanne muissa maissa

Pohjoismaat

Kaikissa muissa pohjoismaissa on hedelmöityshoidon antamisesta säädetty erillinen laki. Islannissa hedelmöityshoidon antamisesta säädetään 1 päivänä kesäkuuta 1996 voimaan tulleessa teknistä hedelmöitystä koskevassa laissa (lög um tæknifrjóvgun). Norjassa hedelmöityshoidon antamisesta ja sukusolujen käytöstä hedelmöityshoidossa säädetään 1 päivänä syyskuuta 1994 voimaan tulleessa bioteknologian lääketieteellistä käyttöä koskevassa laissa (lov om medisinsk bruk av bioteknologi). Ruotsissa vastaavat säännökset sisältyvät 1 päivänä maaliskuuta 1985 voimaan tulleeseen keinosiemennyslakiin (lag om insemination) ja 1 päivänä tammikuuta 1989 voimaan tulleeseen koeputkihedelmöityslakiin (lag om befruktning utanför kroppen). Ihmisen alkioita koskee lisäksi 1 päivänä lokakuuta 1991 voimaan tullut laki tutkimuksen ja hedelmöityshoidon yhteydessä alkioon kohdistuvista toimenpiteistä (lag om åtgärder i forsknings- eller behandlings-syfte med befruktade ägg från människa). Tanskassa hedelmöityshoidosta säädetään 1 päivänä lokakuuta 1997 voimaan tulleessa laissa, joka koskee lääketieteellisen hoidon, diagnostiikan ja tutkimuksen yhteydessä suoritettavaa keinoalkuista hedelmöitystä (lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.). Mainituissa laeissa hedelmöityshoidon antamisen perusedellytyksenä on, että hedelmöityshoitoa saadaan antaa tahattoman lapsettomuuden hoitamiseksi tai sen välttämiseksi, että lapsi saisi vakavan periytyvän sairauden.

Yhteistä muiden pohjoismaiden laeille on, että hedelmöityshoitoa saadaan antaa avioparille sekä naiselle ja miehelle, jotka keskenään elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa. Ilman parisuhdetta elävälle naiselle ei saada antaa hedelmöityshoitoa. Ruotsissa lasten asemaa homoseksuaalisissa perheissä selvittänyt komitea on vuonna 2001 valmistunees-

sa mietinnössään (SOU 2001:10) ehdottanut, että hedelmöityshoitoa tulisi voida antaa myös kahdelle naiselle, jotka elävät keskenään rekisteröidyssä parisuhteessa tai muutoin vastaavalla tavalla yhdessä. Komitean mietinnön pohjalta annetussa hallituksen esityksessä ”Rekisteröity parisuhde ja adoptio” (Prop. 2001/02:123, Partnerskap och adoption) ei kuitenkaan ehdoteta hedelmöityshoidon antamisen sallimista parisuhteessa keskenään eläville naisille. Tältä osin komitean ehdotuksen jatkovalmistelu jatkuu asianomaisessa ministeriössä.

Keinosiemennyksessä saadaan käyttää miehen omia siittiöitä ja luovutettuja siittiöitä. Ruotsissa ja Norjassa koeputkihedelmöitykseen saadaan käyttää vain parin omia sukusoluja ja niistä aikaansaatuja alkioita. Ruotsissa on kansanedustuslaitoksen käsiteltävänä hallituksen esitys (Prop. 2001/02:89), jonka mukaan koeputkihedelmöityksessä saataisiin käyttää myös luovutettuja munasoluja ja luovutettuja siittiöitä, mutta vain siten, että käytetään joko luovutettuja munasoluja tai luovutettuja siittiöitä. Tanskassa koeputkihedelmöityksessä saadaan käyttää luovutettuja sukusoluja siten, että käytetään joko luovutettuja siittiöitä tai luovutettuja munasoluja mutta ei molempia. Munasolun luovuttamisen edellytykseksi on asetettu, että vain nainen, joka itse saa hedelmöityshoitoa, voi luovuttaa munasoluja. Islannissa koeputkihedelmöityksessä saadaan käyttää luovutettuja siittiöitä tai luovutettuja munasoluja, mutta ei luovutettuja alkioita. Hedelmöityshoitoa ei saa antaa naiselle miehen kuoltua.

Tanskan ja Islannin laissa on parin ikää koskevia vaatimuksia. Tanskan lain mukaan hedelmöityshoitoa saadaan antaa vain alle 46-vuotiaalle naiselle. Islannin lain mukaan hedelmöityshoitoa voidaan antaa vain sellaiselle parille, joka on siinä iässä, jossa yleensä saadaan lapsia.

Islannissa, Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa lainsäädäntö on hyvin erilainen sen suhteen, onko lapsella oikeus saada tietää sukusolun luovuttajan henkilöllisyys. Norjassa ja Tanskassa sukusolun luovuttajan henkilöllisyyttä tai muita luovuttajaa koskevia tietoja ei anneta luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle, ei edes luovuttajan suostumuksella. Islannissa luovuttaja voi valita, haluaa-

ko hän olla tuntematon vai saadaanko hänen henkilöllisyystietonsa aikanaan antaa hänen sukusolustaan syntyneelle 18 vuotta täyttäneelle henkilölle. Ruotsin lain mukaan luovutetusta siittiöstä syntyneellä henkilöllä on oikeus saada tieto luovuttajan henkilöllisyydestä. Kunnallisen sosiaalilautakunnan velvollisuutena on pyynnöstä auttaa asianomaista tiedon hankkimisessa. Tiedot luovuttajasta on säilytettävä 70 vuotta. Edellä mainitun hallituksen esityksen mukaan myös luovutetusta munasolusta syntyneellä henkilöllä olisi oikeus saada tieto luovuttajan henkilöllisyydestä.

Mainittujen maiden lainsäädännössä on eroja myös munasolujen ja alkioiden varastointiajan pituudessa. Ruotsissa alkioita saa varastoida enintään viisi vuotta (SFS 282:1998). Viranomaisiin voi kuitenkin hakemuksesta päättää, että alkioita saadaan varastoida pitempään, jos siihen on erityisiä syitä. Tanskassa alkioita ja munasoluja saadaan varastoida enintään kaksi vuotta. Norjassa munasoluja ei saa varastoida lainkaan, ja alkioita saa varastoida kolme vuotta.

Kaikissa neljässä maassa on alkion suoja koskevia säännöksiä. Esimerkiksi alkion perimään puuttuminen ja alkion toisintaminen on kiellettyä. Tutkimuksessa käytettyä alkioita ei saa käyttää hedelmöityshoidossa. Alkion ei saa antaa kehittyä ihmiseksi naisen ulkopuolella. Tanskan laissa on lisäksi kielletty lähdetettyjen tyttösikiöiden, kuolleiden tyttöjen ja kuolleiden naisten munasolujen ja munasarjojen käyttö hedelmöityshoidossa. Munasarjojen siirtäminen toiseen naiseen on kielletty tämän naisen hedelmättömyyden hoitamiseksi.

Sijaissyntyneen käyttö ei ole sallittua muissa pohjoismaissa.

Islannissa ja Norjassa vain ministeriön luvan saanut laitos saa antaa lääketieteellistä hedelmöityshoitoa sekä varastoida sukusoluja ja alkioita. Ruotsissa keinosiemennykseen miehen omilla siittiöillä ei tarvita viranomaisen lupaa. Keinosiemennyksiä luovutetuilla sukusoluilla saadaan suorittaa vain julkisissa sairaaloissa. Koeputkihedelmöityksiä saadaan suorittaa ilman lupaa julkisissa sairaaloissa ja sosiaalivaltion luvalla myös muissa sairaaloissa. Tanskassa hedelmöityshoidon antamiseen ja sukusolujen tai alkioi-

den varastointiin ei tarvita lupaa. Kaikissa mainituissa maissa toiminnasta on säännöllisesti raportoitava viranomaisille. Mainituissa pohjoismaissa hedelmöityshoidon antamista koskevan lain säännösten rikkomisesta voidaan tuomita rangaistukseen.

Kaikissa neljässä pohjoismaassa isyyttä koskevien säännösten mukaan lapsen isä on se mies, joka yhdessä lapsen äidin kanssa antoi suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen. Siittiöiden luovuttajaa ei voida vahvistaa isäksi.

Ruotsissa lasten asemaa homoseksuaalisissa perheissä selvittänyt komitea ehdottaa, että lapsen äitinä pidettäisiin myös sitä naista, joka elää rekisteröidyssä parisuhteessa tai muutoin vastaavalla tavalla lapsen äidin kanssa. Jos lapsen äiti elää rekisteröidyssä parisuhteessa, hänen parikumppaninsa olisi suoraan lain nojalla lapsen äiti. Jos lapsen äiti elää yhdessä naispuolisen elämäkumppaninsa kanssa muulla tavoin kuin rekisteröidyssä parisuhteessa, elämäkumppanin äitiys voitaisiin vahvistaa, jos lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoidolla, johon elämäkumppani oli antanut suostumuksensa. Näissä tapauksissa lapsella ei olisi oikeudellista isää. Tämän ehdotuksen valmistelu on lykätty.

Eräissä muissa maissa voimassa oleva lainsäädäntö

Euroopan neuvostossa on vuonna 1997 valmistunut vertaileva katsaus hedelmöityshoitoa koskevasta lainsäädännöstä 39 eri valtiossa. Näissä valtioissa hedelmöityshoidon antamisesta säädetään erillisessä laissa tai hoitoa annetaan yleisen terveydenhuollon lainsäädännön puitteissa. Lähes kaikissa valtioissa hedelmöityshoidolla hoidetaan avioparien lisäksi myös avoparien tahatonta lapsettomuutta. Ilman parisuhdetta miehen kanssa elävä nainen voi saada hedelmöityshoitoa eräissä valtioissa (Alankomaat, Espanja, Kanada, Tsekin tasavalta, Viro, Venäjä, Yhdistynyt Kuningaskunta ja Yhdysvallat). Eräissä valtioissa naiselle voidaan antaa hedelmöityshoitoa miehen kuoltuakin. Osassa valtioita se ei ole sallittua. Monessa valtiossa kysymystä ei ole säännelty.

Eräissä valtioissa hedelmöityshoitoa saavalle naiselle on asetettu enimmäisikä. Ikära-

jat vaihtelevat 35 vuodesta 45 vuoteen. Eräissä valtioissa on ikärajan sijasta säädetty, että naisen taikka parin on oltava hedelmällisessä iässä.

Sijaissynnyttäjän käytöstä ei kovin monessa valtiossa ole lainsäädäntöä. Sijaissynnyttäjän käyttö on selkeästi lain nojalla sallittu Yhdistyneessä Kuningaskunnassa ja eräissä Australian ja Yhdysvaltojen osavaltioissa. Ainakin Alankomaissa ja Kanadassa annetaan tällaista hoitoa ilman lainsäädäntöä. Monessa valtiossa ei kuitenkaan saa käyttää sijaissynnyttäjää.

Luovutettujen siittiöiden käyttö on sallittua lähes kaikissa valtioissa. Munasolujen ja alkioiden luovuttamisesta ei ole lainsäädäntöä kovinkaan monessa valtiossa. Luovutettujen munasolujen käyttö on kielletty Saksassa, Irlannissa ja Sveitsissä. Luovutettujen alkioiden käyttö on kielletty Ranskassa, Irlannissa, ja Sveitsissä. Ranskassa saadaan kuitenkin poikkeuksellisesti erityisissä tilanteissa käyttää luovutettuja alkioita.

Eräissä valtioissa on säännöksiä siitä, kuinka monelle parille saman luovuttajan sukusoluja saadaan käyttää. Vähimmillään luovuttajan sukusoluja saadaan käyttää kahden lapsen ja enimmillään kymmenen lapsen aikaansaamiseksi.

Luovutetusta sukusolusta syntyneellä on oikeus saada tieto luovuttajan henkilöllisyydestä Itävallassa, Saksassa ja Sveitsissä. Alankomaissa tieto luovuttajan henkilöllisyydestä voidaan antaa, jos siihen on lääketieteellisiä syitä. Muissa valtioissa tätä oikeutta ei tietyvästi ole. Espanjan, Yhdistyneen Kuningaskunnan ja Australian Victorian osavaltion laeissa luovuttajan henkilötietojen hävittäminen on kuitenkin kielletty. Espanjassa ja Yhdistyneessä Kuningaskunnassa luovutetusta sukusolusta syntyneellä henkilöllä on täysi-ikäisenä oikeus saada tietoja luovuttajan ominaisuuksista, muttei tietoa hänen henkilöllisyydestään. Yhdistyneessä Kuningaskunnassa asianomaisella on lisäksi oikeus saada tieto siitä, onko hän sukua tietylle henkilölle vai ei. Australian Victorian osavaltiossa voidaan luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle antaa tieto luovuttajan henkilöllisyydestä, jos luovuttaja on antanut suostumuksensa siihen. Tsekin tasavallassa luovuttaja ja vanhemmat voivat sopia,

että luovuttajan henkilötiedot saadaan antaa luovuttajan sukusolusta syntyneelle henkilölle. Yhdysvalloissa siittiöiden ja munasolujen luovuttajia pyydetään suostumaan siihen, että heidän henkilöllisyyttään koskeva tieto aikaan saataisiin antaa asianomaiselle.

Suurimmassa osassa valtioita ei ole säännöksiä sukusolujen tai alkioiden varastoinnista. Niissä maissa, joissa asiasta on säädetty, sukusoluja ja alkioita saa varastoida lyhimmillään vuoden ja enimmillään 10 vuotta. Eräissä maissa sukusoluja ja alkioita saa varastoida pitempään, jos se on tarpeellista erityisistä syistä. Sukusolujen ja alkioiden varastointiajat voivat poiketa toisistaan siten, että sukusoluja saa varastoida pitempään kuin alkioita.

Kaikissa valtioissa noudatetaan periaatetta, jonka mukaan aviomies, joka antoi suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen, on hoidon tuloksena syntyneen lapsen isä. Jos hedelmöityshoidon antaminen avoparille on sallittua, avomies on hoidon tuloksena syntyneen lapsen isä. Ilman parisuhdetta elävän naisen lapsi jää isättömäksi. Katsauksen mukaan kaikissa valtioissa lapsen synnyttäneestä naista pidetään lapsen äitinä, myös niissä valtioissa, joissa sijaissynnyttäjän käyttö on sallittua.

2.3. Euroopan neuvoston raportti

Euroopan neuvosto on vuonna 1989 julkaissut hedelmöityshoidon antamista koskevan raportin, jossa on suosituksia hedelmöityshoitoa koskevassa lainsäädännössä noudatettaviksi tarkoitetuista periaatteista (Council of Europe, Human Artificial Procreation, Information Document, Strasbourg 1989).

Raportti sisältää kannanotot äitiyden ja isyyden määräytymisestä. Nainen, joka synnyttää lapsen, olisi lapsen äiti. Mies, joka antaa suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen, olisi lapsen isä.

Hedelmöityshoitoa saataisiin antaa vain, jos aviopari tai avioliitonomaisissa olosuhteissa elävä pari kärsii tahattomasta lapsettomuudesta tai jos olisi vaara, että parin oma biologinen lapsi saisi periytyvän sairauden. Ennen hoidon antamista olisi selvítettävä, että lapsi saa syntyä hyviin olosuhteisiin.

Hedelmöityshoidon antaminen edellyttäisi,

että parille on annettu tietoa hoitoon liittyvistä kysymyksistä ja että pari on antanut kirjallisen suostumuksensa hoidon antamiseen. Hoitoa saisivat antaa luvan saaneet laitokset. Sallittuja hoitomenetelmiä olisivat keinosiemennys, koeputkihedelmöitys ja alkion siirto naiseen sekä sukusolujen vieminen naiseen.

Hedelmöityshoidossa saataisiin käyttää myös luovutettuja sukusoluja tai alkioita, jos parin omia sukusoluja ei voida käyttää. Luovutettujen sukusolujen ja alkioiden käyttö edellyttäisi luovuttajan kirjallista, tietoon perustuvaa suostumusta. Luovuttajalle saataisiin maksaa korvaus kuluista, mutta ei palkkiota sukusolujen tai alkioiden luovutuksesta.

Raportin mukaan lapsella ei olisi oikeutta saada tietoja luovuttajan henkilöllisyydestä. Jäsenvaltiot saisivat kuitenkin poiketa pääsäännöstä ja järjestää kansallisen lainsäädäntönsä niin, että lapsi saa oikeuden tietää alkuperänsä luovuttajan henkilöllisyys mukaan luettuna.

Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden tulisi laissa määrittellä sukusolujen ja alkioiden varastointiajan pituus sekä kuinka monta kertaa tietyn luovuttajan sukusoluja saadaan käyttää.

Sijaissynnyttäjän käyttö olisi raportin mukaan kiellettävä. Jäsenvaltiot voisivat kuitenkin poikkeustapauksissa sallia, että nainen synnyttää toiselle naiselle lapsen. Raskauden läpikäyvä nainen ei kuitenkaan saisi hyötyä aineellisesti siitä, että hän auttaa lapsettomuudesta kärsivää paria. Naisella tulisi lisäksi olla oikeus päättää, haluaako hän itse pitää synnyttämänsä lapsen.

2.4. Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimus sekä sen lisäpöytäkirja

Euroopan neuvoston ministerikomitea on 19 päivänä marraskuuta 1996 hyväksynyt yleissopimuksen ihmisoikeuksien ja yksilön ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla, jäljempänä ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimus. Sopimus avattiin allekirjoittamista ja ratifiointia varten Oviedossa 4 päivänä huhtikuuta 1997. Sopimuksen ovat tähän mennessä allekirjoittaneet 30 valtiota mukaan lukien Suomi, Islanti, Norja ja Ruotsi. Kymmenen valtiota on ratifioinut so-

pimuksen mukaan lukien Tanska. Sopimus tuli kansainvälisesti voimaan 1 päivänä joulukuuta 1999.

Ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimuksen määräykset tulevat noudatettaviksi myös annettaessa hedelmöityshoitoa. Sopimuksen 1, 2 ja 5 artiklassa määritellään eräitä keskeisiä periaatteita, joita on noudatettava biolääketieteessä. Ensinnäkin sopimusosapuolet on velvoitettu suojaamaan jokaisen yksilön ihmisarvoa ja identiteettiä (1 artikla). Toiseksi sopimusosapuolten on tunnustettava, että yksilön etu ja hyvinvointi ohittavat yhteiskunnan ja tieteen yksinomaisen edun (2 artikla). Kolmanneksi määrätään, ettei minkäänlaista biolääketieteen toimenpidettä saa suorittaa ilman asianomaisen henkilön nimenomaista suostumusta (5 artikla). Sopimuksessa on erilliset suostumusta koskevat määräykset lasten ja niiden henkilöiden osalta, jotka eivät itse kykene antamaan pätevää suostumusta.

Sopimuksen johdannossa todetaan, että biolääketieteen kehitys on käytettävä nykyisten ja tulevien polvien hyödyksi. Sopimukseen sisältyy eräitä biolääketieteen käytännön toimintaan kohdistuvia kieltoja. Sopimuksen 13 artiklassa kielletään sellaiset ihmisen perimään kohdistuvat toimenpiteet, joiden vaikutukset voivat ulottua asianomaisen henkilön jälkeläisiin. Sopimuksen 14 artiklassa kielletään vaikuttaminen syntyvän lapsen sukupuolen määräytymiseen. Syntyvän lapsen sukupuolen määräytymiseen saadaan kuitenkin vaikuttaa, jos parin sukusoluista syntyvä toista sukupuolta oleva lapsi voi saada vakavan periytyvän sairauden. Sopimuksen 21 artiklassa määrätään, että ihmisen kehosta ja sen osista ei saa koitua taloudellista hyötyä. Sopimuksen 22 artiklassa määrätään, että irrotettaessa ihmisen vartalon osa jonkin toimenpiteen yhteydessä, irrotettu osa saadaan varastoida ja käyttää toiseen tarkoitukseen vain, jos asianomaiselle on annettu tarvittavaa informaatiota ja siihen on saatu hänen suostumuksensa. Sopimuksen 25 artiklassa sopimusosapuolet velvoitetaan huolehtimaan rikosoikeudellisista seuraamuksista, jos sopimuksen määräyksiä rikotaan.

Ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimukseen on tehty ihmisen kloonauksen kiellettämisestä koskeva lisäpöytäkirja. Pöytäkirja

avattiin allekirjoituksia varten Pariisissa 12 päivänä tammikuuta 1998. Sen ovat allekirjoittaneet 29 valtiota mukaan lukien Suomi, Islanti, Norja, Ruotsi ja Tanska. Kahdeksan valtiota on ratifioinut lisäpöytäkirjan, joka tuli kansainvälisesti voimaan 1 päivänä maaliskuuta 2001. Sopimus ja lisäpöytäkirja ratifioitaneen vuoden 2003 alkupuolella.

Ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimukseen on valmistella biolääketieteellistä tutkimusta käsittelevä lisäpöytäkirja.

2.5. Nykytilan arviointi

Hedelmöityshoidon antaminen on kehittynyt osaksi yhteiskunnan sairauden- ja terveydenhoitopalveluja. Tahatonta lapsettomuutta hoidetaan monella erilaisella menetelmällä. Alan tutkimustyö etenee nopeasti, ja hoitomenetelmät kehittyvät. Sen vuoksi on tärkeää saada toiminnalle laissa säädetyt eettisesti hyväksyttävät puitteet. Lähes kaikissa länsimaissa on nykyisin hedelmöityshoidon antamista koskevaa lainsäädäntöä.

Hedelmöityshoidon antamista koskevan lainsäädännön puuttuminen ei ole Suomessa synnyttänyt menettelytapoja, joita voitaisiin pitää lääketieteellisesti hylättävinä. Hedelmöityshoidon antamista ei voida kuitenkaan tarkastella yksinomaan lääketieteen kannalta, vaan siihen liittyy useita ihmisyyden perusarvojakin koskettavia kysymyksiä, jotka on ratkaistava lainsäädännöllä.

Isyyslaissa ei ole otettu huomioon tilanteita, joissa lapsi syntyy hedelmöityshoidon tuloksena. Tästä aiheutuu epäkohtia erityisesti silloin, kun hedelmöityshoidossa käytetään luovutettuja siittiöitä. Isyyden vahvistaminen saattaa tällöin estyä tai isäksi vahvistetun isyys voidaan saada kumotuksi vetoamalla siihen, ettei polveutumista ole tapahtunut. Hedelmöityshoidon avulla syntyvien lasten lukumäärän kasvun seurauksena ongelmalliset tapaukset voivat yleistyä.

Hedelmöityshoitoon liittyvät isyyskysymykset olisi säänneltävä siten, että jo hoitoon ryhdyttäessä tiedetään, miten lapsen isyys tulee aikanaan järjestymään, ja että isyysuhteen pysyvyys turvataan. Silloin, kun hedelmöityshoidossa käytetään luovutettuja siittiöitä, osapuolten tarkoituksena on, että lapsen isäksi tulee äidin aviomies tai mies, joka

avioliittoa solmimatta elää äidin kanssa avioliitonomaisessa suhteessa. Tarkoituksena on myös, ettei lapsen ja luovuttajan välille tällöin synny minkäänlaista oikeudellista suhdetta. Isyyden sääntelyn lähtökohdaksi on perusteltua ottaa nämä tarkoitukset.

Lasten yhdenvertaisuuden kannalta on tärkeää, etteivät hedelmöityshoidon tuloksena syntyneet lapset jää isyyden vahvistamisen osalta muita lapsia huonompaan asemaan siinäkin tapauksessa, että hedelmöityshoitoa annetaan naiselle, joka ei elä ehdotetussa laissa tarkoitettussa parisuhteessa.

3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1. Tavoitteet

Hedelmöityshoito koskettaa useita osapuolia. Alan käytäntöjä kehitettäessä joudutaan ottamaan huomioon ainakin lapsen, tämän äidin, äidin parikumppanin ja sukusolujen luovuttajan edut. Myös yhteiskunnalla on oikeutettu tarve valvoa toimintaa, joka koskee elämän peruskysymyksiä. Toiminnan rajojen määrittely lainsäädännöllä on näistä syistä tarpeellista.

Ehdotuksen keskeisenä tavoitteena on hedelmöityshoidon sääntely tavalla, joka antaa toiminnalle eettisesti, oikeudellisesti ja lääketieteellisesti hyväksyttävät puitteet. Tällainen lainsäädäntö ottaa huomioon lapsettomuudesta kärsivien toiveet ja suhtautuu myönteisesti lapsettomuuden hoitomenetelmien kehittämiseen. Toiminnan sääntelyssä otetaan huomioon perusoikeussäännökset ja bioetiikkaa koskevat kansainvälisesti hyväksytyt periaatteet.

Keskeisenä tavoitteena on myös hoidon avulla syntyvän lapsen edun turvaaminen lapsen asemaa koskevan lainsäädännön yleisten periaatteiden mukaisesti.

3.2. Keskeiset ehdotukset

Hedelmöityshoidon käytön edellytykset

Lainsäädännössä on hedelmöityshoidon valvottavuuden takia periaatteessa mahdollista säännellä sitä, kenelle hoitoa annetaan, mihin tarkoitukseen hoitoa annetaan ja mitä

menetelmiä hoidossa saadaan käyttää. Sääntely on perusteltua siltä osin kuin se on tarpeen eettisesti hyväksyttävien toimintaperiaatteiden luomiseksi, eri osapuolten oikeudellisen aseman määrittämiseksi ja hyvien lääketieteellisten laatuvaatimusten varmistamiseksi. Sääntelyssä on erityisen tarpeellista ottaa huomioon hoidosta syntyvän lapsen etu. Sääntelyssä ei sitä vastoin tulisi puuttua hoitoa hakevien itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden piiriin kuuluviin asioihin enempää kuin se on edellä mainittujen tavoitteiden toteuttamiseksi välttämätöntä.

Tahattoman lapsettomuuden hoito. Ehdotuksen lähtökohtana on, että keinosiemennykseen, koeputkihedelmöitykseen ja muuhun tässä laissa tarkoitettuun hedelmöityshoittoon voidaan turvautua vain silloin, kun siihen on olemassa lääketieteellinen peruste. Esityksen tarkoituksena ei ole puuttua lisääntymiseen siten, että parisuhteessa elävälle hedelmälliselle naiselle tarjottaisiin vaihtoehtoinen tapa tulla raskaaksi.

Esityksessä ehdotetaan sen vuoksi, että lisääntymismenetelmien käyttö rajoitetaan tahattoman lapsettomuuden hoitoon jäljempänä mainittua ehdotetussa laissa tarkoitettua parisuhteen ulkopuolella elävää naista koskevaa poikkeusta lukuun ottamatta. Tahattomasta lapsettomuudesta on kysymys silloin, kun miehessä tai naisessa taikka molemmissa olevan lääketieteellisen syyn vuoksi ei kyetä aikaansaamaan lasta.

Vakavan sairauden riski. Hedelmöityshoito ehdotetaan sallittavaksi myös silloin, kun parin omista sukusoluista syntyvällä lapsella tiedetään olevan huomattava riski saada vakava sairaus, esimerkiksi perinnöllinen tauti. Tällöin ei ole kysymys tahattoman lapsettomuuden hoitamisesta. Tilanne voidaan kuitenkin rinnastaa tahattomaan lapsettomuuteen, sillä pelko sairauden ilmaantumisesta jälkeläisessä saattaa estää hankkimasta lapsia, jollei hedelmöityshoitomenetelmien käyttöä sallita.

Parisuhdevaatimus. Vuonna 1997 mietintönsä antaneen työryhmän ehdotus pohjautui ehdottomalle vaatimukselle miehen ja naisen muodostamasta parista. Ehdotuksessa tuotiin esiin myös näkemyksiä, joiden mukaan hedelmöityshoidon tulisi olla sallittua yksinäiselle naiselle. Esitettiin, että tahatonta lapset-

tomuutta ei tulisi ymmärtää tiukan lääketieteellisesti, vaan luovutetuilla siittiöillä suoritettavan keinosiemennyksen tulisi olla mahdollista myös naiselle, joka sinänsä kykenisi normaalisti tulemaan raskaaksi, mutta joka ei syystä tai toisesta halua tai kykene luomaan parisuhdetta. Hedelmöityshoidon sallimista perusteltiin erityisesti tasa-arvonäkökohdilla: myös yksin elävällä naisella tulisi olla oikeus perustaa perhe. Viitattiin myös siihen, että jos luovutettujen siittiöiden käyttö kielletään, nainen voi joutua lapsen saadakseen turvautumaan tilapäisiin sukupuolisuhteisiin, jotka hän voi kokea nöyryyttäväksi ja jotka voivat olla terveydelle vaarallisia.

Noin kolmannes hedelmöityshoitotyöryhmän mietinnöstä lausunnon antaneista nimienomaisesti kannatti parisuhdevaatimuksen säilyttämistä vetoamalla lainsäädännön kansainvälisen, erityisesti pohjoismaisen, yhdenmukaisuuden tärkeyteen ja toisaalta siihen, että lapsen kannalta keskeistä on turvata hänelle äiti ja isä sekä siitä seuraavat kaksipuoliset sukulaisuussuhteet. Lausunnonantajista noin kolmannes puolestaan katsoi, että hedelmöityshoitoa tulisi voida antaa myös ilman parisuhdetta elävälle naiselle. Tässä yhteydessä vedottiin naisen vapautteen päättää lisääntymisestään ja korostettiin, että luonnollisessakin lisääntymisessä syntyy toisinaan isättömiä lapsia.

Esityksen mukaan hedelmöityshoitoa annetaan pääsäännön mukaan parille eli avioparille tai naiselle ja miehelle, jotka elävät keskenään avioliitonomaisissa olosuhteissa. Viimeksi mainitussa tapauksessa edellytetään lisäksi, ettei kumpikaan ole avioliitossa toisen henkilön kanssa. Samanlainen parisuhdetta koskeva vaatimus sisältyy kaikkien muiden pohjoismaiden lainsäädäntöön. Tässä laissa parilla ei tarkoiteta rekisteröidystä parisuhteesta annetussa laissa (950/2001), jäljempänä parisuhdelaki, tarkoitettua kahden samaa sukupuolta olevan henkilön parisuhdetta.

Ruotsissa lasten asemaa homoseksuaalisissa perheissä selvittänyt komitea on, kuten edellä on todettu, ehdottanut, että hedelmöityshoitoa tulisi voida antaa myös kahdelle naiselle, jotka elävät keskenään rekisteröidyssä parisuhteessa tai muutoin yhdessä. Edellä mainitussa hallituksen esityksessä 2001/02:123 ei kuitenkaan ehdoteta hedel-

möityshoidon antamisen sallimista parisuhteessa keskenään eläville naisille. Ruotsin hallituksen tarkoituksena on selvittää kysymys muussa yhteydessä.

Esityksen mukaan hedelmöityshoito sallitaan laissa säädetyin erityisin edellytyksin myös naiselle, joka ei elä ehdotetussa laissa tarkoitettussa parisuhteessa. Hoidon edellytyksenä olisi tällöin kuitenkin se, että siittiötä luovuttanut mies on antanut suostumuksensa hoidon antamiseen tietoisena siitä, että hänet voidaan suostumuksensa perusteella vahvistaa lapsen isäksi. Mahdollisuus isyyden vahvistamiseen on syntyvän lapsen kannalta merkittävä hoidon edellytys. Hedelmöityshoitomenetelmien sääntely tavalla, jonka välittömänä seurauksena lapsi jäisi isättömäksi, merkitsisi poikkeusta lapsen asemaa koskevan lainsäädäntömme keskeisistä periaatteista. Se, että lapsi olisi syntymästään sukusemaltaan isätön, merkitsisi nimittäin sitä, että hänet asetetaan asemaan, joka poikkeaa muiden lasten asemasta.

Sen jälkeen kun lapsia koskeva lainsäädäntö uudistettiin vuonna 1976, luonnollisen lisääntymisen tuloksena syntyvän lapsen isyys on voitu periaatteessa aina vahvistaa. Isyys voi tosiasiallisesti jäädä vahvistamatta vain, jos äiti ei halua isyyden vahvistamista ja mies ei tiedä syntyvästä lapsesta tai jos sekä mies että nainen haluavat, että isyyttä ei vahvisteta. Isyyden vahvistamiselle ei ole asetettu määräaikaakaan, minkä vuoksi isyys voidaan vahvistaa myöhemminkin esimerkiksi silloin, kun lapsi toivoo, että se vahvistettaisiin.

Lapsen oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (SopS 60/1991) 3 artiklassa määrätään, että lainsäädäntöelimien toiminnassa, joka koskee lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Myös kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (SopS 68/1986) vanhemmuutta koskevassa 16 artiklassa määrätään, että kaikissa tapauksissa lasten edut ovat ensisijaisia. Lapsen edun turvaaminen lailla on olennaisen tärkeää, koska lapsi ei voi muiden osapuolten tavoin itse valvoa etujaan.

Sukulaisuussuhteen vahvistaminen lapsen ja isän välille ei tietenkään välttämättä tarkoita sitä, että molemmat vanhemmat osallistuisivat lapsen huoltamiseen ja kasvattamiseen. Käytännössä monet lapset elävät eri syistä

vain toisen vanhempansa kanssa. Paljon lapsia varttuu tasapainoisiksi aikuisiksi yksinhuoltajaäitien kasvattamina ilman minkäänlaista suhdetta isään. Osalla yksinhuoltajaäitien lapsista ei ole oikeudellisesti vahvistettua isää, koska isyyslain mukaan äidillä on mahdollisuus olla myötävaikuttamatta isyyden vahvistamiseen. Mahdollisuus isyyden vahvistamiseen ja siitä johtuviin kaksipuolisiin sukulaisuussuhteisiin on kuitenkin voimavara, jolla voi olla lapselle suuri merkitys.

Hoitoa saavan naisen ikä. Raskaus alkaa harvoin yli 45—vuotiailla. Raskauteen yli 45—vuotiaana liittyy lisäksi merkittäviä terveysriskejä sekä äidille että sikiölle. Usean valtion laissa onkin asetettu erityinen naista koskeva ikäraja hoidon antamiselle. Suomessa siksi ehdotetaan 46 vuotta.

Miehelle ei ole vastaavaa syytä asettaa ikäraja, koska miehen suvunjatkamiskyky voi säilyä hyvinkin korkeaan ikään.

Sukusolujen ja alkioiden käyttö. Laissa on tarpeen säätää siitä, kenen sukusoluja tai alkioita ja millaisia sukusoluja tai alkioita menetelmissä on lupa käyttää. Kysymys siitä, voidaanko ja missä määrin hedelmöityshoidossa käyttää luovutettuja sukusoluja ja alkioita, on tärkeä paitsi periaatteellisesti myös siksi, että niiden käytön salliminen edellyttää myös isyyden ja lapsen tiedonsaantioikeuden sääntelyä. Kysymyksen ongelmallisuutta osoittaa, että luovutettujen sukusolujen ja alkioiden käytön sallimisessa on eroja eri valtioiden lainsäädännössä, jopa pohjoismaiden kesken.

Hoidossa olisi tämän esityksen mukaan lupa käyttää paitsi parin omia myös luovutettuja sukusoluja, niin siittiöitä kuin munasoluja. Luovutettujen munasolujen käyttö ei ole mahdollista Ruotsissa eikä Norjassa. Ruotsissa on, kuten edellä on todettu, annettu hallituksen esitys, jonka mukaan myös luovutettujen munasolujen käyttö olisi sallittua. Esityksessä on suhtauduttu luovutusten käyttöön sallivammin kuin muissa pohjoismaissa, koska näin voidaan yhtäläisesti hoitaa lapsettomuutta, johtuipa se naisesta tai miehestä. Esityksen mukaan mahdollista on sekin, että hoidossa käytetään sekä luovutettuja siittiöitä että luovutettuja munasoluja. Tämä tulisi kysymykseen ilmeisesti varsin harvinaisissa tapauksissa, joissa hoidon syynä on parin

kummastakin osapuolesta johtuva lapsettomuus tai kun hoitoa annetaan naiselle, joka ei elä parisuhteessa.

Alkion luovutus olisi esityksen mukaan mahdollinen vain tilanteessa, jossa parin lapsettomuuden hoitamiseksi on luotu alkioita asianomaisen parin omista sukusoluista ja alkioita on saatu enemmän kuin lapsettomuuden hoitamiseksi tarvittiin. Jotta yli jääneitä alkioita ei tarvitsisi jättää käyttämättä, ehdotetaan säädettäväksi, että hoidon saanut pari voi luovuttaa yli jääneet alkiot muun parin lapsettomuuden hoitoon. Lapsen sukuasema voidaan tällöin järjestää samaan tapaan kuin niissä tapauksissa, joissa koeputkihedelmöitys on suoritettu luovutettua munasolua ja siittiöitä käyttäen. Esitys merkitsee sitä, että alkioita voidaan raskauden aikaansaamiseksi luoda vain hedelmöityshoidon yhteydessä.

Sijaissynnyttäjän käyttö. Sijaissynnyttäjän käytöllä tarkoitetaan sitä, että alkio viedään naiseen siinä tarkoituksessa, että synnyttävä nainen synnytyksen jälkeen luovuttaa lapsen toiselle naiselle tai parille. Järjestelyn avulla on mahdollista hoitaa lapsettomuutta esimerkiksi silloin, kun naiselta puuttuu kohtu tai se on viallinen tai kun raskaus muodostaa uhan naisen tai syntyvän lapsen terveydelle. Tällöin voidaan käyttää lapsettomuudesta kärsivän naisen omia ja hänen parikumppaninsa sukusoluja. Järjestelyä on ollut tapana kutsua kohdunvuokraukseksi, jos siinä on käytetty rahaa. Esitystä edeltävissä ehdotuksissa suhtautuminen sijaissynnyttäjäjärjestelyyn sallimiseen on vaihdellut täysin kielteisestä varovaisen myönteiseen (jäljempänä 5 jakso).

Esityksessä ei ehdoteta siinä tarkoitetun hedelmöityshoidon sallimista sijaissynnyttäjäjärjestelyissä, koska järjestelyyn liittyy merkittäviä periaatteellisia ja käytännön ongelmia. Sijaissynnytyksen salliminen voisi saattaa sellaisen henkilön vaikeaan asemaan, jota pyydetään toimimaan sijaissynnyttäjänä. Jos kysyjä on läheinen, ei ole helppoa kieltäytyä, vaikka sitä haluaisikin. Synnytykseen liittyy aina terveydellisiä riskejä ja sijaissynnyttäjäjärjestelyihin saattaa liittyä suurempi synnytysmasennuksen riski. Voidaan kysyä, onko kohtuullista altistaa synnyttäjä tällaisille riskeille, jotta joku muu saisi lapsen. Järjestelyn aikana osapuolten tahto saattaa myös muuttua. Synnyttävä äiti saattaakin haluta pi-

tää lapsen ja toisaalta lasta alunperin halunnut nainen tai pari voi suhtautua kielteisesti järjestelyyn erityisesti silloin, kun heidän elämäntilanteensa on muuttunut tai lapsi ei synnykään terveenä. Sovitun järjestelyn panemiseksi täytäntöön ei kuitenkaan ole pidetty mahdollisena luopua perustavaa laatua olevista äitiyteen liittyvistä periaatteista. Niiden mukaan synnyttävä nainen on lapsen äiti ja hän voi pätevästi päättää luopua lapsesta aikaisintaan kahdeksan viikon kuluttua synnytyksestä. Ei myöskään ole pidetty mahdollisena pakkotäytäntöönpanolla varmistaa, että alunperin lasta halunneet adoptoivat lapsen. Sijaissynnyttäjäjärjestelyyn liittyy siten aina epävarmuus sen toteuttamisesta ja vaikeiden henkilökohtaisten ongelmien riski. Jos sijaissynnyttäjänä käytettäisiin muuta kuin parille läheistä naista, järjestelyn salliminen saattaisi luoda merkittävän kaupallisuuden ja taloudellisen hyväksikäytön riskin.

Sallitut hoitomenetelmät

Eräiden aikaisempien ehdotusten mukaan sallituista lääketieteellisistä hoitomenetelmistä olisi säädetty lailla tai asetuksella. Muunkinlaisia hoitomenetelmien hyväksymismenettelyjä on. Norjassa ja Tanskassa ministeriö hyväksyy sallittavat hedelmöityshoitomenetelmät.

Tätä esitystä valmisteltaessa on katsottu, ettei lakiin ole tarpeellista sisällyttää erityistä menettelytapaa hoitomuotojen hyväksymistä varten. Koska hoidon antaminen olisi esityksen mukaan luvanvaraista toimintaa, voidaan mahdollisiin arveluttavina pidettäviin hoitomuotoihin puuttua myös lupavalvonnan yhteydessä. Sitä paitsi uusien hoitomenetelmien käyttöönottoa koskevat jo terveydenhoidon antamista koskevat yleiset säännökset. Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain 15 §:n 1 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyt ja kokemuseräisesti perusteltuja menettelytapoja koulutuksensa mukaisesti.

Lääketieteellisestä tutkimuksesta annettu laki turvaa myös sen, että käyttöön otettavat uudet hedelmöityshoitokeinot ovat lääketieteellisesti perusteltuja ja eettisesti hyväksyt-

täviä.

Lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen

Esitys perustuu näkemykseen, jonka mukaan hedelmöityshoitoa ei tule antaa haluttujen ominaisuuksien saamiseksi syntyvälle lapselle. Tätä kieltoa on aiheellista noudattaa myös niissä tapauksissa, joissa menetelmien käyttöön ryhdytään tahattoman lapsettomuuden hoitamiseksi.

Lapsen ominaisuuksiin vaikuttamisen kiellosta on kuitenkin aiheutta säättää kaksi poikkeusta. Toinen niistä perustuu ajatukseen, jonka mukaan lapsen tulisi saada muistuttaa ulkonäöltään myös sitä vanhempaa, jonka sukusolujen asemesta käytetään luovutettuja sukusoluja. Tämän vuoksi esityksessä on pidetty sallittuna sitä, että luovuttajaksi valitaan henkilö, joka ihon, silmien ja hiusten väriältään, pituudeltaan sekä etniseltä alkuperältään muistuttaa asianomaista vanhempaa.

Toinen poikkeus koskee tapauksia, joissa hedelmöityshoitoa annetaan sen tähden, että parin omista sukusoluista syntyvällä, toista sukupuolta olevalla lapsella olisi huomattava riski saada vakava sairaus. Tällöin olisi luovutusta vaikuttaa lapsen sukupuolen määräytymiseen siten, että hoidon tuloksena syntyisi lapsi, jolla ei ole sairauden riskiä. Ominaisuuksiin vaikuttamisen tekee tässä tapauksessa sallittavaksi se, että sillä tähdätään lapsen syntymiseen terveenä.

Sukusolujen ja alkioiden käytön rajoitukset

Esitykseen on sisällytetty muitakin sukusolujen ja alkioiden käytön rajoituksia. Ne perustuvat yleisesti hyväksytyihin eettisiin periaatteisiin. Hedelmöityshoidossa ei saada käyttää sellaisia sukusoluja ja alkioita, joiden perimään on puututtu tai joita on käytetty tutkimustoiminnassa. Tämän kiellon perusteena on se, etteivät syntyvät ihmiset saa joutua tutkimustoiminnan välikappaleiksi. Tähän voi liittyä myös terveyden riski. Mainittu kielto ei estä havainnointia tai toimenpidettä, jonka tarkoituksena on mahdollistaa tutkitun ominaisuuden suhteen terveeksi todetun sukusolun tai alkion valinta samoin kuin aiemmin mainituista terveydellisistä syistä myös sukupuolen valinta. Yleisistä eettisistä peri-

atteista ja nyt myös edellä mainitusta ihmis-oikeuksien ja biolääketieteen sopimuksen lisäpöytäkirjasta seuraa se, ettei tosinnetun eli niin sanotusti kloonatun alkion käyttöä sallita hedelmöityshoidossa.

Lapsen sukuasema

Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen sukuasema muodostuu ongelmaksi sellaisissa tapauksissa, joissa on käytetty luovutettuja sukusoluja.

Luovutettua munasolua käytettäessä osapuolten tarkoituksena on, että lapsen synnyttäjistä tulee lapsen äiti. Munasolun luovuttajan ja lapsen välille ei sitä vastoin ole tarkoitus perustaa minkäänlaista oikeudellista suhdetta. Tämä esitys perustuu samaan lähtökohtaan. Nykyisen lainsäädännön muuttaminen ei tästä syystä ole tarpeen, sillä nykyinen sääntely lähtee siitä, että lapsen synnyttäjä on kaikissa tapauksissa lapsen äiti.

Isyyden osalta osapuolten tarkoituksena on tavallisesti, että äidin parikumppanista tulee lapsen isä ja ettei lapsen ja siittiöiden luovuttajan välille perusteta minkäänlaista oikeudellista suhdetta. Isyyden sääntelyssä tämä osapuolten tarkoitus on otettu esityksen lähtökohdaksi silloin, kun hoitoa annetaan parille.

Jos lapsi syntyy avioliiton aikana, toivotuun tulokseen päästään jo nykyisen lainsäädännön avulla. Isyyslain 2 §:n mukaan isyys todetaan tuolloin avioliiton perusteella. Jos lapsi sitä vastoin syntyy avioliiton ulkopuolella, tarkoitettu tulos voidaan nykyisin yleensä saavuttaa vain silloin, kun hoidossa on käytetty miehen omia siittiöitä. Jos hoidossa on käytetty luovutettuja siittiöitä, äidin parikumppani tai äiti voi estää isyyden vahvistamisen.

Tämän esityksen mukaan laissa tarkoitettua hedelmöityshoitoa olisi lupa antaa myös naiselle ja miehelle, jotka elävät keskenään avioliitonomaisissa olosuhteissa. Jotta lapselle voitaisiin tässäkin tapauksessa turvata normaalit sukulaisuussuhteet, ehdotetaan, että miehen isyys perustettaisiin näissä tapauksissa siihen, että hän on yhteisymmärryksessä äidin kanssa antanut suostumuksensa hoidon antamiseen.

Tämän esityksen mukaan hedelmöityshoi-

toa voidaan tietyin edellytyksin antaa naiselle, joka ei elä parisuhteessa. Hoidon antamisen edellytyksenä on kuitenkin, että siittiöitä luovuttanut mies on suostunut siittiöiden käyttöön tällaiseen hoitoon ja että hän on tietoinen siitä, että hänet voidaan vahvistaa hoidon perusteella syntyneen lapsen isäksi. Isyyden vahvistaminen tapahtuu tällöin isyylain mukaisesti. Isyyslakiin ehdotetaan näiden tilanteiden osalta poikkeusta pääsääntöön, jonka mukaan paitsi äidillä ja lapsella myös miehellä on oikeus hakea isyyden vahvistamista. Ehdotuksen mukaan näissä tilanteissa siittiöitä luovuttanut mies ei voisi tunnustaa lasta eikä siten myöskään saada isyyttä vahvistetuksi vastoin äidin tahtoa.

Jotta isyysuhteen pysyvyys voitaisiin turvata sellaisissa tapauksissa, joissa lapsen ja miehen välillä ei vallitse geneettistä sukulaisuutta, on isyyden kumoamista koskevia säännöksiä lisäksi tarpeen muuttaa. Tämän vuoksi isyyslakiin ehdotetaan lisättäväksi säännös, jonka mukaan isyyttä ei voida kumota, jos lapsi on syntynyt hedelmöityshoidosta, johon äidin aviomies tai isyytensä tunnustanut mies on antanut suostumuksensa.

Lapsen oikeus tietää alkuperänsä

Keskeinen kysymys esillä olevan lainsäädännön valmistelun eri vaiheissa on ollut se, onko luovutetusta sukusolusta syntyneellä oikeus saada tieto sukusolun luovuttajan henkilöllisyydestä. Näkemykset asiasta ovat jakaantuneet yleisesti ottaen kahtia: eräiden mielestä luovutetusta sukusolusta syntyneellä tulisi olla ehdoton oikeus saada tietää alkuperänsä ja eräiden mielestä luovuttajan tulisi pysyä tuntemattomana (anonymiteetti). Tämä kahtiajako näkyy myös muualla: eräiden valtioiden lakien mukaan luovuttaja pysyy tuntemattomana ja eräiden mukaan taas lapsella on turvattu tiedonsaantioikeus. Pohjoismaista Ruotsi kuuluu jälkimmäiseen ryhmään.

Yleinen käsitys on, että hedelmöityshoidosta ja luovutettujen sukusolujen käytöstä ilmoittaminen lapselle on täysin perheen sisäinen asia, johon lainsäädännöllä ei tule puuttua. Lapsen tiedonsaantioikeutta säännellessä olennaista onkin se, saako luovutetusta sukusolusta syntynyt henkilö halutessaan tiedon alkuperästään, jos hän on esimerkiksi

vanhemmiltaan saanut tietää hedelmöityshoidosta.

Luovuttajan anonymiteettia on perusteltu muun muassa vetoamalla siihen, että hedelmöityshoitoon perustuva lisääntyminen aivan ensivaihetta lukuun ottamatta vastaa perheessä tapahtuvaa luonnollista lisääntymistä. Vaikka raskauden alkuun saattamiseen on käytetty luovutettuja sukusoluja, nainen ja mies kokevat hedelmöityksestä asti yhdessä lapsen tulon maailmaan. He ovat syntyvän lapsen äiti ja isä. Lapsi syntyy heidän perheeseensä ja heidän sukuunsa, kun sen sijaan luovuttajan ja lapsen välille ei synny minkäänlaista suhdetta.

Anonymiteetin puolesta on myös esitetty, että luovuttajan henkilöllisyyden paljastumisen mahdollisuus saattaa haitata hyvien perhesuhteiden, kuten isä-lapsisuhteen syntymistä hedelmöityshoitoa saaneessa perheessä. Tilanteen saattaa kokea vaikeaksi erityisesti mies, josta lapsettomuus ja hoidon antaminen on johtunut.

Anonymiteettia on puollettu myös sillä käytännön seikalla, että tiedonsaantioikeuden säätäminen hyvin todennäköisesti vähentäisi luovuttajien ja siten myös hoidossa käytettävien luovutteen määrää. Tämän näkökohdan merkitys ei kuitenkaan ole enää yhtä suuri kuin aiemmin, koska mikroinjektioimenetelmän käyttöönotto on vähentänyt oleellisesti tarvetta käyttää hoidossa luovutettuja siittiöitä.

Tiedonsaantioikeutta puoltavat perusteet korostavat ihmisen perustavanlaatuisia oikeutta saada tietää biologinen alkuperänsä. Lainsäädännöllä ei saisi luoda sellaisia ratkaisuja, joilla mahdollisuus oman alkuperän selville saamiseen peruuttamattomasti estetään. On esitetty, että perustuslain 10 §:ssä taattuun yksityiselämän suojaan voi kuulua myös oikeus saada tieto identiteetistään, esimerkiksi biologisista vanhemmistaan. Asia on myös kysymys yhdenvertaisuudesta. Voimassa oleva isyylainsäädäntömme rakentuu sille periaatteelle, että isyys perustuu biologiselle sukulaisuussuhteelle ja että tämä isyys voidaan laissa säädettyä menetelmää noudattaen vahvistaa lapsen vaatimuksesta. Vaikka parille annettavassa hedelmöityshoidossa luovuttajan ja lapsen välille ei olekaan tarkoitus luoda minkäänlaista oikeudel-

lista sidettä, merkitsee luovuttajan anonymiteetti kuitenkin sitä, että yhdeltä ihmisryhmältä lainsäädännöllä evätään mahdollisuus biologisen alkuperänsä selvittämiseen. Mahdollisena pidetään myös sitä, että luovutetusta sukusolusta syntyneet voivat kokea identiteettinsä vajavaiseksi ja katsoa ihmisarvonsa tulleen loukatuksi, jos he hedelmöityshoidosta tiedon saatuaan eivät voi selvittää biologisia juuriaan. Kysymys alkuperästä voi jäädä askarruttamaan ja vaikeuttamaan normaalia elämää.

Lapsen tiedonsaantioikeutta on perusteltu myös sillä, että hedelmöityshoidosta syntyvä lapsi on toiminnan ainoa osapuoli, joka ei voi valvoa itse etuaan. Sen vuoksi lainsäätäjän on huolehdittava hänen asemansa järjestämisestä. Koska vain tämä henkilö voi tietää, onko biologista alkuperää koskeva tieto hänelle tärkeä, tulee hänellä olla asiassa määräysvalta. Sitä vastoin muut osapuolet voivat kieltäytyä sukusolun luovuttamisesta tai vastaanottamisesta, jos he eivät voi hyväksyä luovuttajan henkilöä koskevan tiedon paljastamista.

Esitystä valmisteltaessa on katsottu osin asiaan liittyvien hyvin erisuuntaisten näkemysten vuoksi, että lainsäädäntöämme ei ole mahdollista perustaa joko ehdottomalle tiedonsaantioikeudelle tai anonymiteetille. Ehdotuksessa eri suuntaisia näkökohtia on sovitettu yhteen mutta kuitenkin niin, että hedelmöityshoidon osapuolten keskeiset tarpeet voidaan ottaa huomioon.

Esityksen mukaan sukusolun luovuttajan henkilöllisyyttä ei saa luovuttajan elinaikana vastoin hänen tahtoaan ilmaista luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle. Toisaalta luovuttaja voi antaa suostumuksensa henkilöllisyytensä ilmaisemiseen missä vaiheessa tahansa, esimerkiksi luovutusta vastaanotettaessa tai myöhemmin, jopa vuosikymmenienkin kuluttua.

Hedelmöityshoitoa saava pari voi asettaa ehdoksi, että hoidossa käytetään sellaisen luovuttajan sukusoluja, joka suostuu henkilö-tietojensa luovuttamiseen. Jotta ehdolla olisi syntyvän lapsen kannalta merkitystä, suostumuksen on oltava sitova.

Luovuttajan kuoltua hänen sukusolustaan syntyneellä hedelmöityshoidosta tietoisella henkilöllä olisi aina oikeus saada tietää luo-

vuttajan henkilöllisyys. Lainsäädännöllä suojattaisiin näin luovuttajan mutta ei tältä osin enää hänen omaistensa yksityisyyttä. Jotta tieto vainajan muista biologisista jälkeläisistä ei tulisi hänen omaisilleen yllättäen heti kuolemantapauksen jälkeen, tieto luovuttajan henkilöllisyydestä voitaisiin esityksen mukaan ilmaista vasta vuoden kuluttua luovuttajan kuolemasta.

Luovuttajan olisi aina luovutuksen yhteydessä laadittava itsestään kirjallinen selostus, jossa hän kuvaisi itseään, muun muassa ikäänsä, ulkonäköään, harrastuksiaan ja muita henkilöään koskevia seikkoja. Tämä henkilökuvaus säilytettäisiin ja luovutetusta sukusolusta syntyneellä olisi 18 vuotta täytettyään aina oikeus saada se nähtäväkseen ja saada siitä jäljennös. Henkilökuvauksen avulla asianomainen henkilö voi saada mielikuvan luovuttajasta, mikä saattaa jo sellaisenaan tyydyttää hänen tiedonsaannin tarpeensa.

Vaikka luovuttaja ei olisi antanut suostumustaan henkilöllisyytensä ilmaisemiseen, hän saattaa siihen suostua myöhemmin erisyistä. Luovuttajan suhtautuminen voi muuttua, jos hän saa tietää, että luovutetusta sukusolusta syntynyt pitää hänen henkilöllisyytensä selviämistä tärkeänä. Tämän vuoksi esityksessä ehdotetaan, että jos mainittu henkilö haluaa saada yhteyden luovuttajaan, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulisi mahdollisuuksien mukaan välittää tällainen pyyntö luovuttajalle. Terveystieteiden tutkimuskeskus toimisi muutenkin asiassa välittäjänä. Esimerkiksi jos luovuttaja haluaisi edelleen pysyä tuntemattomana, mutta suostuisi antamaan joitakin tietoja itsestään, Terveystieteiden tutkimuskeskus voisi toimittaa vastauksen pyynnön esittäjälle. Esityksessä luotaisiin siis järjestely, jonka avulla luovuttaja ja luovutetusta sukusolusta syntynyt henkilö voitaisiin kummankin sitä halutessa saattaa keskenään kosketuksiin. Tämänkään järjestelyn avulla ei luovuttajan henkilöllisyyttä voitaisi paljastaa ilman hänen suostumustaan.

Esityksen toteuttamista varten Terveystieteiden tutkimuskeskuksen perustettaisiin sukusolujen luovutusten rekisteri, johon merkittäisiin luovuttajien henkilöä koskevat tiedot palvelun tuottajien antamien ilmoitus-

ten perusteella ja jossa säilytettäisiin myös edellä mainitut henkilökuvaukset. Palvelun tuottajan olisi heti, kun luovuttaja on hyväksytty terveystarkastuksessa sukusolun luovuttajaksi, otettava käyttöön luovuttajaa koskeva tunnus, jota käytettäisiin henkilötietojen asemesta. Näin turvattaisiin luovuttajan henkilöllisyyden pysyminen salassa. Rekisteristään tietoa luovuttajasta ei voitaisi antaa kenellekään muulle kuin luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle ja hänellekin vain edellä selostetuissa tapauksissa. Hänkin voisi saada tiedot vasta täytettyään 18 vuotta.

Sukusolujen luovutusten rekisterissä olisi myös luovuttajaa koskevat tiedot tilanteessa, jossa hedelmöityshoitoa on annettu naiselle, joka ei elä parisuhteessa. Tällaisen hoidon yhteydessä laaditaan miehen ja naisen suostumusta koskeva asiakirja, josta ilmenevät sukusoluja luovuttaneen miehen henkilötiedot. Lapsella on ehdotetun 24 §:n 1 kohdan mukaan 18 vuotta täytettyään aina oikeus saada tieto tästä asiakirjasta ja samalla biologisesta isästään. Jos hoidossa on käytetty myös luovutettua munasolua, tieto sen luovuttajasta on mahdollisuus saada edellä kuvattujen yleisten periaatteiden mukaisesti.

Esityksen mukaan sukusolujen luovutusten rekisterissä olevat tiedot säilytettäisiin aineiston ainutlaatuisuuden vuoksi kaikissa tapauksissa pysyvästi.

Sukusolujen ja alkion luovuttajien asema

Esityksen mukaan sukusolujen ja alkion luovuttajalla on oikeus päättää luovutuksen käytöstä. Tämän mukaisesti ehdotetaan, että luovuttajalla säilyy luovutukseen tietty määräysvalta, kunnes luovute on käytetty.

Esityksen mukaan sukusoluja saadaan käyttää hedelmöityshoitoon vain luovuttajan suostumuksella. Siittiöiden luovuttaja voi lisäksi antaa suostumuksensa siihen, että häneen voidaan ottaa yhteyttä siittiöiden käyttämiseksi ilman parisuhdetta elävän naisen hedelmöityshoitoon. Tällöin miehen tulee antaa erikseen suostumuksensa kyseisen hoidon antamiseen. Suostumus annetaan luovutuksen vastaanottajana toimivalle, varastointiluvan saaneelle yksikölle tai lääkärille, joka tässä tapauksessa välittää tiedon suostumuksesta ja miehen henkilötiedot sille palvelujen

tuottajalle, joka antaa hedelmöityshoitoa ilman parisuhdetta elävälle naiselle.

Ennen suostumuksen antamista luovuttajalle on selvitettävä luovutukseen liittyvät lääketieteelliset ja oikeudelliset näkökohdat. Suostumukseen voidaan periaatteessa liittää myös ehtoja tai aikamääräyksiä. Luovuttaja voi esimerkiksi asettaa ehdoksi, että hänen sukusolujaan saadaan käyttää vain tietylle parille tai tietylle naiselle, joka ei elä ehdotetussa laissa tarkoitetussa parisuhteessa. Palvelujen tuottajan asiana on luonnollisesti päättää, otetaanko tällainen luovutus vastaan. Tällöin on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, ovatko ehdot lain sallimia ja eettisesti hyväksyttäviä.

Luovuttajan suostumus on ehdotuksen mukaan vapaasti peruutettavissa. Peruutuksen tapahduttua ei luovuttajan varastossa olevia sukusoluja saa käyttää hedelmöityshoitoon. Peruutuksen vaikutukset eivät ulotu sukusoluihin tai alkioihin, jotka on jo käytetty viemällä ne naiseen.

Luovuttajalla ei esityksen mukaan ole valtaa antaa luovutuksen käyttöä koskevia testamenttimääräyksiä. Luovutusta ei näet ole lupa käyttää hedelmöityshoitoon enää sen jälkeen, kun luovutuksen vastaanottaneen tietoon on tullut, että luovuttaja on kuollut. Tämä säännös estää muun muassa sellaiset määräykset, joissa omaan myöhempään käyttöön varastoidut sukusolut testamentataan yleisesti käytettäväksi luovuttajan kuoleman jälkeen.

Edellä selostettuja periaatteita on esityksen mukaan sovellettava myös alkioiden luovutukseen tapauksissa, joissa alkion luovuttaminen ylipäätään on sallittua. Alkion käyttöön tarvitaan sekä munasolun että siittiön luovuttajan suostumus. Toinen osapuoli voi yksin estää alkion käytön peruuttamalla suostumuksensa.

Toiminnan luvanvaraisuus

Lakiehdotuksen mukaan siinä tarkoitetun hedelmöityshoidon antaminen sekä sukusolujen ja alkioiden varastointi ovat luvanvaraista toimintaa. Nyt puheena olevassa toiminnassa käytetään ihmisen sukusoluja ja alkioita tavalla, joka edellyttää sitä, että toimintaa voidaan tehokkaasti valvoa.

4. Esityksen vaikutukset

Lakiehdotuksen mukaan Terveysturvakeskus myöntää terveydenhuollon toimintayksiköille ja erityisesti hedelmöityshoitoon perehtyneille lääkäreille luvan varastoida sulusoluja ja alkioita sekä antaa hedelmöityshoitoa. Hedelmöityshoitoa antavien terveydenhuollon toimintayksiköiden ja erityisesti hedelmöityshoitoon perehtyneiden lääkäreiden lukumäärä on vakaa. Voidaan arvioida, että vuoden kuluessa lain voimaantulosta hakemuksia on tehty 15—30. Kun nykyisille palvelujen tuottajille on myönnetty lupa, uusia lupahakemuksia tehtäen vain muutama vuodessa. Hedelmöityshoitoon liittyvät asiat käsiteltäisiin oikeusturvakeskuksen yhteydessä toimivassa lautakunnassa.

Oikeusturvakeskus pitäisi sulusolujen luovutusten rekisteriä. Rekisteriin arvioidaan saapuvan vuosittain tiedot noin sadasta luovuttajasta. Rekisterin sisältöön kohdistuvat kyselyt tulevat ajankohtaisiksi aikaisintaan 18 vuoden kuluttua lain voimaantulosta.

Terveysturvakeskuksen oikeusturvakeskuksen arvioidaan tarvitsevan vuosittain lisävoimavaroja yhden ylilääkärin viran perustamista varten ja yhden toimistosihteerin palkkaamista varten yhteensä noin 102 000 euroa (noin 606 000 markkaa). Lisäksi asiantuntijoiden käytöstä ja lautakunnan toiminnasta arvioidaan aiheutuvan vuosittain kuluja yhteensä noin 43 700 euroa (noin 260 000 markkaa). Sulusolujen luovutusten rekisterin perustamisesta voidaan arvioida aiheutuvan kertamenona noin 29 500 euroa (noin 175 000 markkaa) ja ylläpitomenoina noin 4 200 euroa (noin 25 000 markkaa). Lisäksi toimitilojen, kalusteiden ja atk-laitteiden vuosikustannukseksi arvioidaan noin 22 100 euroa (noin 130 000 markkaa). Yhteensä vuosittaisiksi kustannuksiksi arvioidaan 172 000 euroa (1 021 000 markkaa) ja kertamenoiksi 29 500 euroa (175 000 markkaa).

Muita taloudellisia vaikutuksia esityksellä ei arvioida olevan. Sen ei uskota lisäävän hedelmöityshoitoja siinä määrin, että sillä olisi vaikutusta sairausvakuutusmaksuihin. Toimintaan luvan saaneissa terveydenhuollon toimintayksiköissä voidaan hedelmöityshoitoa antaa siinä laajuudessa kuin siihen on

henkilökuntaa ja taloudellisia voimavaroja. Lainsäädännön voimaantulo ei sellaisenaan aiheuta tässä suhteessa mitään muutoksia nykyiseen tilanteeseen.

Sulusolujen ja alkioiden käyttöä hedelmöityshoidossa koskevan lakiehdotuksen mukaan sulusolujen ja alkioiden varastoinnin yhteydessä perittävien maksujen suuruuden vahvistaisi sosiaali- ja terveysministeriö. Maksu saisi kattaa kaikki varastointitoiminnasta aiheutuvat kustannukset. Maksu ei lakiehdotuksen mukaan saisi olla suurempi kuin toiminnasta aiheutuvat todelliset kustannukset. Sulusolun luovuttajalle kulujen ja ansionmenetyksen sekä mahdollisen haitan korvaamisesta säädetään tarkemmin asetuksella.

5. Asian valmistelu

Lääkintöhallituksen asettama työryhmä. Työryhmän mietintö valmistui vuonna 1984. Mietinnössä selvitettiin keinosiemennykseen liittyviä kysymyksiä (lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8, Inseminatio, Helsinki 1984).

Oikeusministeriön ensimmäinen työryhmä. Oikeusministeriön työryhmän vuonna 1988 valmistuneen mietinnön (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988) mukaan keinollisten lisääntymismenetelmien käyttö sekä sulusolujen ja alkioiden varastointi olisi ollut luvanvaraista toimintaa. Sallittuja keinollisia lisääntymismenetelmiä olisivat olleet keinosiemennys, koeputkihedelmöitys ja alkion siirto naiseen sekä sulusolujen vieminen naiseen. Muiden menetelmien käyttö olisi ollut kiellettyä. Menetelmää sovellettaessa olisi yleensä saatu käyttää vain parin omia sulusoluja. Keinosiemennyksessä olisi voitu tarvittaessa käyttää myös luovutettuja siittiöitä. Sitä vastoin koeputkihedelmöityksessä olisi saatu käyttää luovutettuja sulusoluja ja luovutettuja alkioita vain, mikäli lääkitöhallitus oli kussakin tapauksessa erikseen myöntänyt siihen luvan.

Keinollisia menetelmiä olisi voitu käyttää naiselle, joka elää avioliitossa tai sitä muistuttavassa jatkuvassa parisuhteessa. Menetelmän käyttö olisi sallittu tahattoman lapsettomuuden hoidossa sekä tapauksissa, joissa naisen ja miehen omista sulusoluista syntyvä

lapsi voisi saada vakavan perinnöllisen sairauden. Menetelmää olisi saatu käyttää vain, jos oli selvitetty, että syntyvälle lapselle voidaan turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä tasapainoinen kehitys.

Menetelmän käyttäminen edellytti ehdotuksen mukaan lisäksi sitä, että nainen ja hänen parikumppaninsa olivat yhteisesti antaneet siihen suostumuksensa. Hoitavan lääkärin olisi ennen menetelmän käyttöä tullut järjestää neuvottelu, jossa naiselle ja miehelle olisi selvitetty keinollisen lisääntymismenetelmän käyttöön liittyvät lääketieteelliset ja oikeudelliset kysymykset. Luovutettuja sukusoluja tai luovutettuja alkioita käytettäessä neuvotteluun olisi tullut kutsua myös ulkopuolisia psykiatrian ja lisääntymislääketieteen asiantuntijoita.

Ehdotuksen mukaan sukusoluja ja alkioita olisi käytettävä keinoalkuiseen lisääntymiseen ainoastaan sukusolujen luovuttajan tai alkioiden luovuttajien suostumuksella. Luovutuksesta ei saanut luvata eikä suorittaa korvausta tai palkkiota. Luovuttajalla olisi kuitenkin ollut oikeus saada korvaus todellisista kuluistaan.

Luovuttajan ja keinollisen lisääntymismenetelmän avulla syntyvän lapsen välille ei olisi ehdotuksen mukaan syntynyt minkäänlaista oikeudellista suhdetta. Luovuttajalle ei liioin olisi annettu mitään tietoja naisesta tai hänen parikumppanistaan eikä menetelmän avulla syntyneestä lapsesta. Menetelmän avulla syntyneellä lapsella olisi sitä vastoin ollut täysi-ikäiseksi tultuaan oikeus saada tieto sukusolun luovuttajan tai alkion luovuttajien henkilöllisyydestä.

Lisäksi työryhmä ehdotti isyyslain täydentämistä siten, että keinollisen lisääntymismenetelmän käyttöön suostumuksensa antaneesta miehestä olisi tullut menetelmän avulla syntyneen lapsen isä. Isyyden toteamiseen ja vahvistamiseen olisi sovellettu isyyslain yleisiä säännöksiä. Isyyden kumoamista koskevaa kannetta ei olisi voitu nostaa, jos lapsi oli syntynyt keinollisen lisääntymismenetelmän avulla ja jos mies oli antanut menetelmän käyttöön suostumuksensa.

Työryhmän ehdotukseen sisältyi myös alkio tutkimusta koskeva säännösehdotus. Sen mukaan alkioita olisi voitu käyttää tutkimustoimintaan vain, jos lääkintöhallitus olisi

kussakin tapauksessa erikseen antanut tutkimuskohtaisen luvan.

Oikeusministeriö sai työryhmän ehdotuksesta 56 lausuntoa, joista on laadittu tiivistelmä (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1989). Lausunnoista heijastuvat periaatteelliset erimielisyydet koskivat keinollisten lisääntymismenetelmien käyttöedellytyksiä, kohdunvuokrauksen sallittavuutta ja kysymystä lapsen oikeudesta saada tieto alkuperästään. Lisäksi kiinnitettiin huomiota lukuisiin ehdotuksen yksityiskohtiin, kuten alkio tutkimusta, toiminnan hallinnon järjestämistä ja rangaistussäännöksiä koskeviin kannanottoihin.

Oikeusministeriön toinen työryhmä. Jatkovalmistelu tapahtui oikeusministeriön vuonna 1989 asettamassa työryhmässä, joka luovutti ehdotuksensa joulukuussa 1990. Se katsoi, ettei alkio tutkimuksen sääntely keinoalkuista lisääntymistä koskevassa laissa ollut tarkoituksenmukaista. Muutoin sen kannanotot muistuttivat keskeisissä kysymyksissä edellisen työryhmän ehdotuksia. Lapsella ei kuitenkaan olisi ollut oikeutta saada tietää sukusolun luovuttajan henkilöllisyyttä. Ehdotus ei tältä osin ollut yksimielinen.

Laintarkastuskunta antoi virkamiestyönä viimeistellystä esitysehdoituksesta lausuntonsa 19 päivänä marraskuuta 1991 (4/1991).

Lapsen tiedonsaantioikeuteen liittyvien erimielisyyksien ratkaisemiseksi esitysehdoituksen viimeistelyä jatkettiin oikeusministeriössä virkatyönä. Valmistelu johti 24 päivänä kesäkuuta 1993 päivättyyn ehdotukseen hallituksen esitykseksi (ei julkaistu), jossa lapsen tiedonsaantioikeutta koskevaan kysymykseen ehdotettiin sovittelevaa ratkaisua. Ehdotuksen mukaan luovuttajaa koskevat tiedot oli annettava luovutuksesta syntyneelle 18 vuotta täyttäneelle henkilölle, jos hänen terveyteensä tai hyvinvointiinsa liittyvät syyt sitä puolsivat, eikä tiedon antamatta jättämiselle ollut luovuttajan kannalta riittävää aiheutta. Tiedon antamisesta olisi päättänyt Terveydenhuollon oikeusturvakeskus selvitettyään, mitä tiedon saaminen merkitsee hakijalle ja kuultuaan sukusolun luovuttajaa. Esitysehdoitus ei johtanut hallituksen esityksen antamiseen.

Stakesin työryhmä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) asetti

vuonna 1995 työryhmän selvittämään lääketieteellisten hedelmöityshoitojen nykytilaa ja kehittämistarpeita. Työryhmä antoi ehdotuksensa "Hedelmättömyyshoitoja koskevien lakiesitysten valmistelun kiirehtimiseksi" 24 päivänä huhtikuuta 1996 (Stakes, julkaisuja 14/1996). Ehdotuksessa kuvataan hedelmöityshoitojen nykytilaa. Ehdotuksen mukaan hedelmöityshoitoja tulisi kutsua lääketieteellisiksi hedelmöityshoidoiksi. Työryhmä katsoi, että hedelmällisyshoitojen laadun varmentamisen perusteista ja hedelmällisyshoitojen järjestämiseen liittyvistä eettisistä ja oikeudellisista kysymyksistä tulisi säätää erityislailla. Työryhmä esitti, että sosiaali- ja terveysministeriö ja oikeusministeriö sopisivat kiireellisesti menettelystä hedelmöityshoitoja ja niihin liittyviä vanhemmuuskysymyksiä koskevien lakiesitysten valmistelemiseksi.

Oikeusministeriön kolmas työryhmä. Oikeusministeriö asetti sosiaali- ja terveysministeriötä kuultuaan 15 päivänä lokakuuta 1996 työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella ehdotus hallituksen esitykseksi hedelmöityshoitoja koskevaksi lainsäädännöksi. Työryhmän tuli ottaa työnsä pohjaksi oikeusministeriössä vuonna 1993 virkatyönä valmisteltu ehdotus hallituksen esitykseksi ihmisen keinoalkuisesta lisääntymisestä sekä isyyslain muuttamisesta. Työryhmä luovutti mietintönsä 14 päivänä lokakuuta 1997. Mietinnöstä saatiin lausunnot 66 eri viranomaiselta ja yhteisöltä. Lausunnoista on laadittu tiivistelmä.

Lähes kaikki lausunnonantajat pitivät hedelmöityshoitoa koskevan lain säätämistä tärkeänä. Isyyslain muuttamista pidettiin välttämättömänä. Kannanotot koskivat etupäässä samoja keskeisiä kysymyksiä, joihin aieminkin oli kiinnitetty huomiota. Näitä olivat parisuhdevaatimus, sijaissynnyttäjän käyttö ja luovutetusta sukusolusta syntyneen henkilön tiedonsaantioikeus.

Parisuhdevaatimusta koskevaan ehdotukseen otti kantaa noin kaksi kolmasosaa lausunnonantajista. Näistä noin puolet vastusti ehdotuksen peruslähtökohtiin kuuluvaa ajatusta, että hedelmöityshoitoa annetaan vain pareille. Noin puolet suhtautui parisuhdevaatimukseen myönteisesti ja katsoi, ettei hoitoa tulisi antaa ilman parisuhdetta elävälle nai-

selle.

Vajaa puolet lausunnonantajista otti kantaa sijaissynnyttäjän käyttöön. Näistä vähän yli puolet kannatti sitä, että pari saisi käyttää sijaissynnyttäjää. Useat merkittävää asiantunteudesta edustavat lausunnonantajat, muun muassa sosiaali- ja terveysministeriö, Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Stakes, vastustivat tätä mahdollisuutta.

Kaksi kolmasosaa lausunnonantajista otti kantaa luovutetusta sukusolusta syntyneen henkilön oikeuteen saada tietoja luovuttajasta. Näistä puolet kannatti työryhmän ehdotusta, jonka mukaan luovutetusta sukusolusta syntyneellä oli täytettyään 18 vuotta oikeus saada luovuttajasta käytettävissä olevat tiedot. Tieto anonyymillä luovuttajan henkilöllisyydestä saatiin ehdotuksen mukaan antaa joka tapauksessa 10 vuoden kuluttua luovuttajan kuolemasta. Terveystieteiden tutkimuskeskus voisi luovutetusta sukusolusta syntyneen pyynnöstä välittää yhteydenotto-pyynnön anonyymille luovuttajalle. Ehdotuksen kannattajat pitivät sitä onnistuneena kompromissina toiminnan osapuolten erilaisen etujen yhteensovittamiseksi. Osa lausunnonantajista kannatti ehdotusta tietyin varauksin. Neljäsosa kantaa ottaneista oli sitä mieltä, että lapsella tuli olla ehdoton oikeus saada tieto sukusolun luovuttajan henkilöllisyydestä jo tämän elinaikana.

Virkatyönä viimeistelty ehdotus hallituksen esitykseksi käsiteltiin valtioneuvoston istunnossa syksyllä 1998. Esitysehdotuksen mukaan hedelmöityshoitoa olisi saanut antaa parien lisäksi myös tahattomasta lapsettomuudesta kärsivälle ilman parisuhdetta elävälle naiselle. Toimenpiteen suorittaminen olisi edellyttänyt siittiöiden luovuttajan suostumusta. Miehen suostumuksen perusteella mies olisi voitu vahvistaa lapsen isäksi. Lisäksi esityksessä ehdotettiin, että sijaissynnyttäjän käyttömahdollisuudesta luovutaan. Valtioneuvostossa käydyssä keskustelun jälkeen asia poistettiin esittelystä.

Oikeusministeriö pyysi syksyllä 2000 valtakunnallista terveydenhuollon eettistä neuvottelukuntaa antamaan lausunnon eräistä hedelmöityshoitoon liittyvistä kysymyksistä. Lautakunta painottaa 18 päivänä joulukuuta 2000 antamassaan lausunnossa näiden kysymysten eettisten puolien tärkeyttä.

Oikeusministerin ja peruspalveluministerin toukokuussa 2001 pitämässä kokouksessa päätettiin hallituksen esityksen viimeistelyn jatkamisesta virkатыönä. Virkатыönä valmisteltua luonnosta käsiteltiin hallituksen ilta-

koulussa helmikuussa 2002. Luonnosta on myös käsitelty eri puolueita edustavien ministereiden muodostamassa ryhmässä maalissa huhtikuussa 2002.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Laki sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa

1 luku. Yleiset säännökset

1 §. *Soveltamisala.* Lain säännökset koskevat kaiken sellaisen hedelmöityshoidon antamista, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Yleisimmät tavat käyttää sukusoluja ja alkioita tahattoman lapsettomuuden hoidossa ovat keinosiemennys ja koeputkihedelmöitys.

Ehdotettu laki ei koske muunlaista lapsettomuuden hoitoa, kuten pelkästään lääkkeiden käyttöä tai kirurgisten toimenpiteiden suorittamista. Laki ei myöskään koske siittiöitä tuottavien kudosten tai munasarjakudosten siirtoja. Mainituilla toimenpiteillä voidaan turvata hoidettavana olevan henkilön mahdollisuudet saada myöhemmin lapsia. Kudosten siirroissa voidaan käyttää myös toisen henkilön kudoksia, jolloin tilanne on rinnastettavissa sellaiseen hedelmöityshoittoon, jossa käytetään luovutettuja sukusoluja. Suomessa ei toistaiseksi ole siirretty toisen henkilön kives- tai munasarjakudoksia toiselle henkilölle. Kives- ja munasarjakudosten siirtoja koskevan lainsäädännön tarve tulee selvittää erikseen. Laissa ei myöskään säädetä ihmisen sukusolujen ja alkioiden käytöstä tutkimukseen. Siitä säädetään lääketieteellisestä tutkimuksesta annetussa laissa.

Laissa säädetään myös sukusolujen ja alkioiden luovuttamisesta ja varastoinnista hedelmöityshoitoa varten.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi selvyyden vuoksi, että lain säännökset sukusoluista koskevat myös sukusolujen esiasteita.

Pykälän 3 momentti rajaa lain soveltamisalan ulkopuolelle osapuolten yksityisesti ja omatoimisesti suorittamat toimenpiteet raskauden aikaansaamiseksi. Momentin mukaan laissa tarkoitettuna hedelmöityshoitona

ei pidetä niin sanottua koti-inseminaatiota, jossa miehen käsittelemätöntä ja varastoimattomaa spermaa viedään naiseen. Lain soveltamisalaa ei ole syytä ulottaa tällaiseen yksityisyyden piiriin kuuluvaan toimintaan. Jos kuitenkin toimenpiteen suorittamiseen osallistuu lääkäri tässä toimessaan tai muu ulkopuolinen henkilö korvausta vastaan, kysymys on hedelmöityshoidosta, johon laki soveltuu ja johon siis tarvitaan lupa.

2 §. *Määritelmät.* Lain keskeisiä käsitteitä ehdotetaan määriteltäviksi lain 2 §:ssä.

Pykälän 1 kohdan mukaan parilla tarkoitetaan naista ja miestä, jotka elävät keskenään avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Tässä laissa parilla ei siis tarkoiteta parisuhdelaisissa tarkoitettua kahden samaa sukupuolta olevan henkilön muodostamaa paria. Tällaisessa parisuhteessa elävä nainen voi kuitenkin saada hedelmöityshoitoa 12 §:n nojalla.

Pykälän 2 kohdan mukaan sukusolujen luovuttamisella tarkoitetaan omien munasolujen tai siittiöiden antamista käytettäväksi toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa. Lain säännökset sukusolujen luovuttamisesta eivät koske omien sukusolujen varastointia omaa vastaista lapsettomuuden hoitoa varten. Sukusolujen luovuttamisesta säädetään lain 3 luvussa. Lukuun sisältyvän 22 §:n mukaan alkioiden luovuttamiseen sovelletaan, mitä sukusolujen luovuttamisesta säädetään.

Pykälän 3 kohdan mukaan sukusolujen luovuttajalla tarkoitetaan henkilöä, joka luovuttaa sukusolujaan käytettäväksi toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa. Lakiehdotuksen 22 §:n mukaisesti sukusolujen luovuttajalla tarkoitetaan myös sitä naista ja miestä, joiden sukusoluista alkio on saanut alkunsa ja jotka ovat luovuttaneet alkion käytettäväksi muulle parille annettavassa hedelmöityshoidossa.

Pykälän 4 kohdan mukaan palvelujen tuottajalla tarkoitetaan terveydenhuollon toimintayksikköä ja lääkäriä, jotka ovat saaneet

laissa tarkoitetun luvan varastoida sukusoluja ja alkioita sekä antaa hedelmöityshoitoa.

Pykälän 5 kohdassa määritellään terveydenhuollon toimintayksikkö.

3 §. *Sukusolujen ja alkioiden käyttö hedelmöityshoidossa.* Pykälän 1 momentin mukaan hedelmöityshoidossa saadaan käyttää hedelmöityshoitoa saavien omia sukusoluja ja alkioita sekä luovutettuja sukusoluja ja alkioita. Ehdotus antaa näin laajat mahdollisuudet hoitaa eri syistä johtuvaa tahatonta lapsettomuutta.

Luovutettuja sukusoluja ja alkioita saadaan käyttää, jos ne on luovutettu siten kuin ehdotetussa laissa säädetään. Tämä merkitsee muun muassa sitä, että kenenkään sukusoluja ei ilman hänen suostumustaan saa käyttää toisen henkilön lapsettomuuden hoitamiseen. Luovutettuja sukusoluja voidaan käyttää vain, jos luovuttaja on hyväksytty terveystarkastuksessa. Sukusolujen luovuttamisesta säädetään tarkemmin lain 3 luvussa.

Pykälän 2 momentin mukaan maahantuotuja sukusoluja ja alkioita saadaan käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa, jos tässä laissa asetetut luovuttajaa, luovutusta sekä luovutettuja sukusoluja ja alkioita koskevat edellytykset täyttyvät. Sukusolujen ja alkioiden maahantuonti voi olla tarpeen esimerkiksi hoidettaessa etniseen vähemmistöön kuuluvan parin tahatonta lapsettomuutta. Maahantuotujen sukusolujen käyttö edellyttää erityisesti, että niiden käyttöön on saatu luovuttajan kirjallinen suostumus, luovuttaja on hyväksytty terveystarkastuksessa, luovuttajasta voidaan ilmoittaa tarvittavat tiedot sukusolujen luovutusten rekisteriin ja luovuttajan henkilökuvaus on saatu luovuttajan sukusolusta syntyneen lapsen vastaiseen käyttöön. Vähäiset menettelylliset erot vieraan valtion ja Suomen välillä eivät kuitenkaan estä maahantuotujen sukusolujen ja alkioiden käyttöä täällä annettavassa hedelmöityshoidossa, jos Suomen lainsäädännön olennaiset vaatimukset täyttyvät. Jos maahantuotujen sukusolujen tai alkioiden käytössä rikotaan momentissa säädettyjä edellytyksiä, Terveydenhuollon oikeusturvakeskus voi 29 §:n nojalla puuttua lainvastaiseen toimintaan esimerkiksi määräämällä sen keskeytettäväksi, kunnes puutteet tai epäkohdat on korjattu.

4 §. *Sukusolujen ja alkioiden käytön rajoitukset.* Sukusolujen ja alkioiden käytölle ehdotetaan eräitä sellaisia rajoituksia, joiden tarkoituksena on suojata sukusolusta tai alkiosta syntyvän lapsen terveyttä ja ainutlaatuisuutta.

Pykälän 1 momentin 1 kohdan mukaan hedelmöityshoidossa ei saa käyttää sukusoluja tai alkioita, joiden perimään on puututtu. Sukusolun tai alkion perimään puuttumisen vaikutukset ulottuvat myös lapsen jälkeläisiin. Kiellon tavoitteena on turvata jokaiselle koskematon perimä. Perimään puuttumisen kieltä on sopusoinnussa ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimuksen 13 artiklan kanssa, jossa ihmisen perimään puuttuminen sallitaan vain, jos puuttumisella ei ole vaikutuksia asianomaisen jälkeläisten perimään.

Tämä esitys perustuu ehdottomaan kieltoon puuttua ihmisen perimään. Se estää näin ollen myös puuttumasta munasolun tuman ulkopuolella oleviin perintötekijöihin (mitokondriot). Jos hedelmöityshoitoa saava nainen on mitokondriaalisesti periytyvän sairauden kantaja, hänen munasolunsa mitokondriot voitaisiin mahdollisesti vaihtaa luovutetusta munasolusta saatuihin terveisiin mitokondrioihin. Tällaisilla toimenpiteillä pari voisi siten saada biologisesti oman ja terveen lapsen, jonka mitokondriaaliset perintötekijät tulisivat munasolun luovuttajalta. Mitokondriaaliset perintötekijät kuitenkin periytyisivät lapsen jälkeläisiin. Ehdotus, jossa mainitunlainen hoito sallittaisiin, ei olisi sopusoinnussa ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimuksen 13 artiklan sisältyvän perimään puuttumisen kiellon kanssa.

Pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan hedelmöityshoidossa ei saa käyttää alkioita, joita on saatu toisintamalla eli niin sanotusti kloonaamalla. Ehdotuksen tavoitteena on turvata jokaiselle hedelmöityshoidon avulla syntyvälle yksilölle oma geneettinen ainutlaatuisuutensa.

Pykälän 1 momentin 3 kohdan mukaan tutkimustoiminnassa käytettyjä sukusoluja ja alkioita ei saa käyttää hedelmöityshoidossa. Ehdotus perustuu näkemykseen, jonka mukaan hedelmöityshoidossa käytettävän sukusolun tai alkion tulee olla koskematon. Sukusolun tai alkion koskemattomuuteen saataisiin puuttua vain sukusolusta tai alkiosta

syntyvän lapsen terveyden turvaamiseksi ehdotetussa 3 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Saman henkilön luovuttamia sukusoluja ei tulisi käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa rajattomasti. Siksi pykälän 2 momentin mukaan saman luovuttajan sukusoluja saadaan käyttää siten, että niillä syntyy lapsia enintään viidelle hoitoa saavalle eli viidelle parille tai ilman parisuhdetta elävälle naiselle. Ehdotettu rajoitus koskee hedelmöityshoitoa saavia perheitä, muttei niille hedelmöityshoidon avulla samasta luovuttajasta syntyvien lasten lukumäärää. Lapselle, joka on syntynyt luovuttajan sukusolusta, voidaan siten saada sisaruksia saman luovuttajan sukusoluilla. Ehdotus ei rajoita luovuttajan ja hänen parikumppaninsa tahattoman lapsettomuuden hoitamista luovuttajan omilla sukusoluilla.

Pykälän 3 momentissa määritellään, minikälaista sukusoluun tai alkioon kohdistuvaa toimintaa ei laissa pidetä tutkimustoimintana. Momentin 1 kohdan mukaan sukusolujen ja alkoiden havainnointi ei ole laissa tarkoitettua tutkimustoimintaa. Sellaiset toimenpiteet, joiden tarkoituksena on ylläpitää tai parantaa sukusolujen hedelmöitymiskykyä ja alkoiden elinkelpoisuutta, eivät myöskään ole laissa tarkoitettua tutkimustoimintaa. Mainittunlaiset menettelytavat ovat kuitenkin laissa tarkoitettua tutkimustoimintaa, jos havainnointi tai toimenpide vaarantaa alkion luonnollisen kehityksen.

Momentin 2 kohdan mukaan sellaista toimenpidettä, jonka avulla sukusolu tai alkio voidaan todeta tutkitun sairauden osalta perimältään terveeksi tai jonka avulla voidaan vahvistaa alkion sukupuoli 5 §:ssä mainittua tarkoitusta varten, ei ole laissa tarkoitettua tutkimustoimintaa. Toimenpide on kuitenkin luettava laissa tarkoitetuksi tutkimustoiminnaksi, jos toimenpiteellä vaarannetaan alkion luonnollista kehitystä.

On huomattava, ettei pykälässä säännellä sitä kysymystä, milloin jostakin uudesta hoitomenetelmästä on saatu tutkimustoiminnassa niin paljon tietoa, että menetelmä voidaan ottaa hedelmöityshoidossa käyttöön. Säännös ei liioin estä sitä, että hoidosta saatavia tuloksia käytetään tutkimustoiminnassa.

5 §. *Lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen.* Vaikuttaminen syntyvän lapsen ominaisuuksiin

siin valikoimalla sukusoluja ja alkioita tai muulla tavalla on kiellettyä. Ehdotus perustuu näkemykseen, jonka mukaan hedelmöityshoitoa ei tule antaa haluttujen ominaisuuksien, esimerkiksi tietyn erityislahjakkuuden saamiseksi syntyvälle lapselle. Vaikka lisääntymislääketieteen keinot vaikuttaa syntyvän lapsen ominaisuuksiin ovat ainakin toistaiseksi hyvin rajoitetut, eettiset syyt puoltavat kiellon sisällyttämistä lakiin. Kielto sisältää myös sen periaatteen, ettei luovuttaja saa valikoida haluttujen ominaisuuksien saamiseksi. Toistaiseksi on mahdollista saada selville alkiosta vain sukupuoli ja eräät perinnölliset sairaudet.

Lapsen ominaisuuksiin vaikuttamisen kiellosta on kuitenkin aihetta säätää kaksi poikkeusta. Pykälän 2 momentin mukaan syntyvän lapsen terveyteen saadaan vaikuttaa valikoimalla tutkitun ominaisuuden kannalta terveeksi todettuja sukusoluja ja alkioita. Toiseksi lapsen sukupuolen määräytymiseen saadaan vaikuttaa, jos hedelmöityshoidon antamiseen ryhdytään 7 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla sen vuoksi, että parin omista sukusoluista syntyvällä, toista sukupuolta olevalla lapsella on huomattava vaara saada vakava sairaus. Sukupuolen valinnalla tähdätään tällöin siis vain terveen lapsen syntymiseen. Ehdotus on ihmisoikeuksien ja biolääketieteen sopimuksen 14 artiklan mukainen. Mainittu artiklan mukaan lääketieteellisiä lisääntymismenetelmiä ei saa käyttää syntyvän lapsen sukupuolen valintaan paitsi, jos niillä voidaan välttää vakava sukupuoleen sidottu perinnöllinen sairaus.

Pykälän 3 momenttiin otettu toinen poikkeus perustuu siihen, että erityisesti lapsen kehityksen kannalta saattaa olla suotavaa, että lapsi muistuttaa ulkonäöltään vanhempiaan. Tämän vuoksi ehdotuksessa on pidetty sallittuna sitä, että luovuttajaksi valitaan henkilö, joka ulkoisilta ominaisuuksiltaan muistuttaa asianomaista vanhempaa. Tämän mahdollistamiseksi luovuttajista saataisiin 14 §:n mukaan kerätä tiettyjä ulkonäköön liittyviä tietoja. Joissakin tilanteissa saattaa kuitenkin olla syytä toimia toisin esimerkiksi silloin, kun syntyvän lapsen halutaan muistuttavan ulkonäöltään perheessä ennestään olevaa lasta. Tämän vuoksi pääsäännöstä saadaan poiketa, jos se vastaa hedelmöityshoitoa saavan

tahtoa.

6 §. *Sukusolujen ja alkioiden varastoinnin rajoitukset.* Lakiehdotuksen mukaan sukusoluja ja alkioita saa varastoida. Varastointitapaa ei laissa ehdoteta määriteltäväksi. Tällä hetkellä ainoa varastointitapa on sukusolujen ja alkioiden pakastus. Pakastamisella tai pakastusajan pituudella ei ole osoitettu olevan kielteisiä vaikutuksia pakastetusta sukusolusta tai alkiosta syntyneen henkilön terveyteen.

Pykälän 1 momentissa säädetään omien sukusolujen ja alkioiden varastoinnista. Lakiehdotuksessa ei ole säännöksiä siitä, kuinka kauan omia sukusoluja ja alkioita saa varastoida. Ehdotettu sääntely mahdollistaa sen, että tahatonta lapsettomuutta voidaan hoitaa pidemmän aikaa, eli sen ajanjakson aikana, jona ihmiset yleensä saavat lapsia. Jos parin osapuoli kuolee, hänen sukusolujaan ei 7 §:n 2 momentin 4 kohdan mukaan saa käyttää hedelmöityshoitoon. Tämän vuoksi palvelujen tuottajan on viimeistään silloin hävitettävä sukusolut. Momentin viimeisen virkkeen mukaan miehen varastoidut siittiöt on miehen pyynnöstä ja naisen varastoidut munasolut naisen pyynnöstä hävitettävä. Alkio on hävitettävä naisen tai miehen pyynnöstä.

Pykälän 2 momentissa säädetään luovutettujen sukusolujen ja alkioiden varastoinnista. Varastoinnin enimmäisaika olisi viisitoista vuotta. Ehdotetun aikarajan tarkoituksena on turvata sukusolusta syntyvälle henkilölle oikeus saada kuulua siihen sukupolveen, johon hän kuuluisi, jos hän olisi saanut alkunsa luonnon menetelmällä. Kuolleen henkilön sukusoluja ei tulisi käyttää hedelmöityshoidossa ja ne olisi sen vuoksi hävitettävä viipymättä, kun palvelujen tuottaja on saanut tiedon luovuttajan kuolemasta.

Pykälän 3 momentin mukaan hedelmöityshoitoon tarkoitettuja sukusoluja ja alkioita voidaan hävittämisen sijasta käyttää muuhun luvalliseen tarkoitukseen, jos se, jonka sukusoluista, tai ne, joiden alkiosta on kysymys, ovat antaneet kirjallisen suostumuksensa siihen.

2 luku. Hedelmöityshoidon antaminen

7 §. *Hedelmöityshoidon antamisen edellytykset.* Pykälässä määritellään hedelmöityshoidon antamisen edellytykset. Lain 10 §:n mukaan paria hoitavan lääkärin on varmistauduttava siitä, että hoidon antamisen edellytykset ovat olemassa ennen hoidon antamista.

Pykälän 1 momentin 1 kohdassa on ilmaistu hedelmöityshoidon antamisen perusedellytys. Hedelmöityshoitoa saadaan antaa parille, joka kärsii tahattomasta lapsettomuudesta. Hedelmöityshoitoa saadaan antaa myös parille, jonka omista sukusoluista syntyvällä lapsella olisi huomattava riski saada vakava sairaus.

Tahaton lapsettomuus on tässä yhteydessä ymmärrettävä lääketieteellisenä käsitteenä. Se paljastuu useimmiten siten, ettei pari noin puolesta vuodesta vuoteen kestäneen yhteiselämän aikana ole onnistunut aikaansaamaan raskautta. Syy tahattomaan lapsettomuuteen voi myös olla välittömästi todettavissa, jos jommassakummassa tai molemmissa on vika tai puute, joka estää lapsen siittämisen tai raskaaksi tulemisen. Myös henkilö, jolla on lapsia, voi kärsiä tahattomasta lapsettomuudesta. Tahattomalla lapsettomuudella tarkoitetaan myös sterilisaatiosta aiheutuvaa lapsettomuutta.

Hedelmöityshoitoa voidaan antaa myös, jos parin omista sukusoluista syntyvällä lapsella on huomattava riski saada vakava sairaus. Esimerkiksi jos on vaarana, että parille voi syntyä poika, jolla on varhaiseen kuolemaan johtava lihassairaus, parille voidaan antaa hedelmöityshoitoa. Arvioinnin tekisi tältäkin osin paria hoitava lääkäri.

Pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan hedelmöityshoidon antamisen toisena perusedellytyksenä on, että pari on antanut suostumuksensa hoitoon. Suostumuksella hoitoon nainen ja mies ilmaisevat tahtonsa saada yhteisen lapsen. Miehen antamalla suostumuksella on isyyslain muutosehdotuksen mukaan merkitystä isyyden määräytymisen kannalta. Jos hoito kestää pidemmän aikaa, hoitavan lääkärin on syytä varmistautua siitä, että molempien suostumus edelleen on voimassa.

Pykälän 2 momenttiin on kirjattu seikat, joiden vallitessa hedelmöityshoitoa ei tule antaa. Momentin 1 kohdan mukaan hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos parin osapuoli on avioliitossa muun kanssa. Tämä on tarpeen sen vuoksi, että jos hedelmöityshoitoa

annettaisiin avioliitossa olevalle naiselle, hänen aviomiehensä olisi isyyslain mukaan lapsen isä.

Pykälän 2 momentin 2 kohdan mukaan hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos nainen on täyttänyt 46 vuotta. Sillä ei ole merkitystä, onko nainen vielä hedelmöittymiskykyinen. Ikärajoitusta koskevaa kysymystä on käsitelty tarkemmin yleisperusteluissa.

Mainitun lainkohdan mukaan hedelmöityshoitoa ei myöskään saa antaa, jos raskaus naisen iän tai terveydentilan vuoksi voi aiheuttaa huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle. Sääntelyn tarkoituksena on estää hedelmöityshoidon antaminen niissä tapauksissa, joissa lääkäri etukäteen tietää, että raskaus voi aiheuttaa vakavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle. Tällainen vaara voi johtua naisen iästä taikka naisen terveydentilasta.

Momentin 3 kohdassa säädetään selvyiden vuoksi, että hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos parin osapuoli on peruuttanut suostumuksensa. Sanottu koskee myös niitä tilanteita, joissa parilla on varastossa alkioita, mutta jompikumpi parin osapuolista on ilmoittanut, että hän peruuttaa suostumuksensa. Hyvään hoitokäytäntöön kuuluu tällöin tiedustella parin osapuolilta, mitä varastossa oleville alkiuille tulee tehdä. Lakiehdotuksen 6 §:n 1 momentin mukaan parin osapuolen pyynnöstä alkiot on hävitettävä. Lakiehdotuksen 22 §:n mukaan pari voi myös luovuttaa alkiot käytettäväksi toiselle parille annettavassa hedelmöityshoidossa.

Momentin 4 kohdan mukaan hedelmöityshoitoa ei voida antaa, jos parin osapuolista toinen on kuollut. Säännöksen tarkoituksena on turvata lapselle oikeus saada alkunsa elossa olevista vanhemmista.

Momentin 5 kohdan mukaan hedelmöityshoitoa ei tule antaa myöskään silloin, kun on ilmeistä, että pari ei voi turvata lapselle tasapainoista kehitystä. Hoitoa antavalta lääkäriltä ei tämän kohdan mukaan edellytetä erityisen tutkimuksen tekemistä. Kohta tulisi sovellettavaksi lähinnä silloin, kun lääkäri parin kanssa käytävissä hoitokeskusteluissa tulee vakuuttuneeksi siitä, että parilla ei selvästikään ole mahdollisuutta turvata lapsen terveyttä tai kehitystä.

Momentin 6 kohdan mukaan hedelmöityshoitoa ei myöskään saa antaa, jos hoitoa saa-

vien kanssa käydyissä keskusteluissa tai muutoin käy ilmi, että syntyvä lapsi aiotaan antaa ottolapseksi. Säännöksen tarkoituksena on estää sijaissyntyttäjäjärjestelyt. Säännöksen rikkominen ehdotetaan kriminalisoitavaksi 38 §:ssä.

Pykälän 3 momentissa viitataan selvyiden vuoksi 12 §:n säännöksiin hedelmöityshoidon antamisen erityisistä edellytyksistä silloin, kun hoitoa annetaan naiselle, joka ei elä ehdotetussa laissa tarkoitettussa parisuhteessa.

8 §. *Tietojen antaminen parille.* Pykälän 1 momentin mukaan palvelujen tuottajan on selvitettävä hedelmöityshoitoa saavalle parille hoidosta syntyvän lapsen ja muiden osapuolten oikeudellinen asema. Parille on selostettava isyyslain säännökset lapsen ja isän oikeudellisesta suhteesta.

Pykälän 2 momenttiin sisältyvien säännösten tavoitteena on turvata parille, joka saa hedelmöityshoitoa luovutetuilla sukusoluilla, mahdollisuus valmentautua perhetilanteeseen, jossa toinen tai kumpikaan ei ole lapsen biologinen vanhempi. Käytäntö on osoittanut, että valmentautumiseen on tarvetta. Tämän vuoksi palvelujen tuottajan olisikin annettava parille tietoja hoidon avulla syntyvän lapsen biologisen alkuperän mahdollisista vaikutuksista perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Tietoja voidaan antaa suullisesti hoitoyksikössä tai muualla. Parille voidaan myös antaa kirjallista opastusta. Lisäksi palvelujen tuottajan on järjestettävä mahdollisuus keskustella näistä kysymyksistä asiantuntijan kanssa.

Pykälän 3 momentissa todetaan selvyiden vuoksi, että parin tiedonsaantioikeudesta on lisäksi voimassa, mitä potilaan oikeudesta saada tietoja säädetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa. Lain 5 §:n mukaan potilaalle on annettava tietoa muun muassa eri hoitovaihtoehtoista ja niiden vaikutuksista.

9 §. *Parin suostumuksesta laadittava asiakirja.* Kun pari antaa suostumuksensa hedelmöityshoitoon, suostumuksesta on laadittava asiakirja riippumatta siitä, käytetäänkö hoidossa parin omia sukusoluja vai luovutettuja sukusoluja. Asiakirjaan merkityt tiedot tarvitaan muun muassa isyyden vahvistamisessa.

Pykälän 1 momenttiin on otettu säännökset

asiakirjaan merkittävistä tiedoista. Momentin 1 kohdassa säädetään henkilö- ja osoitetietojen merkitsemisestä asiakirjaan. Syntymäaika merkitään, jos asianomaisella ei ole henkilötunnusta. Momentin 2 kohdan mukaan asiakirjaan merkitään tieto hoitomenetelmästä, johon suostumus annetaan. Suostumus voidaan antaa esimerkiksi keinosiemennykseen tai koeputkihedelmoitykseen sekä siihen, käytetäänkö menetelmässä omia vai luovutettuja sukusoluja.

Momentin 3 kohdan mukaan asiakirjaan on merkittävä suostumuksen voimassaoloaika ja mahdolliset ehdot hoidon antamiselle. Pari voi esimerkiksi asettaa ehdoksi, että luovutettuna sukusoluna käytetään naisen sisaren munasoluja. Keskustelussa parin kanssa hoitavan lääkärin tulee selvittää parin näkemys mainituista asioista. Koska hoito voi kestää pitkänkin aikaa ja parin välit voivat rikkoutua, on syytä kiinnittää parin huomiota suostumuksen voimassaolon merkitykseen. Momentin 4 kohdan mukaan asiakirjasta tulee niin ikään ilmetä se, että hoitoa saaville on annettu 8 §:ssä edellytetyt tiedot ja järjestetty mahdollisuus tarvittavaan asiantuntija-apuun.

Pykälän 2 momentin mukaan asiakirja on päivittävä ja sen allekirjoittavat suostumuksensa antavat nainen ja mies sekä suostumuksen vastaanottava palvelujen tuottaja, käytännössä useimmiten paria hoitava lääkäri. Naisella ja miehellä on kummallakin oikeus saada oma kappale suostumusasiakirjasta. Salassapitoa koskevan 31 §:n mukaan parilla ei kuitenkaan ole oikeutta saada tietää asiakirjaan myöhemmin merkittävää 19 §:ssä tarkoitettua luovuttajan tunnusta. Momentin mukaan suostumusasiakirjasta jää yksi kappale palvelujen tuottajan arkistoon. Asianmukaisesti arkistoinnista huolehtiminen on tärkeää erityisesti sen vuoksi, että luovutetusta sukusolusta tai alkioista syntyneellä lapsella on mahdollisuus saada tietoa luovuttajasta vain asiakirjan sisältämän luovuttajasta käytettävän tunnuksen avulla. Lisäksi säädetään, että asiakirja on säilytettävä erillään asianomaisia koskevista muista potilasasiakirjoista, koska asiakirja saattaa sisältää merkinnän edellä mainitusta tunnuksesta.

Pykälän 3 momentin mukaan asiakirjan arkistoitavaan kappaleeseen on merkittävä tiedot käytetystä menetelmästä, mahdollisesti

asetettujen ehtojen noudattamisesta, menetelmän käytön ajankohdasta ja todetusta raskaudesta. Jos hedelmöityshoidossa on käytetty luovutettuja sukusoluja tai alkioita, asiakirjan arkistointiin kappaleeseen on merkittävä luovuttajalle 19 §:n mukaan annettu tunnus. Lakiehdotuksen 24 §:n mukaan luovutetusta sukusolusta syntyneellä lapsella on täytettyään 18 vuotta oikeus saada tieto arkistoidusta suostumusasiakirjasta ja siihen merkitystä tunnuksesta. Tämän tunnuksen avulla hän voi saada jäljennöksen luovuttajan henkilökuvauksesta sukusolujen luovutusten rekisteristä. Luovuttajan suostumuksella hän voi myös saada rekisteristä tiedon luovuttajan henkilöllisyydestä.

10 §. *Päätös hedelmöityshoidon antamisesta.* Hedelmöityshoidon antamisesta päättää, kuten kaikesta muustakin lääkärin antamasta hoidosta, hoitava lääkäri.

Ennen päätöstään lääkäri on varmistauduttava siitä, että menetelmän käytön kaikki edellytykset ovat olemassa. Lääkärin tulee varmistautua siitä, että naisen ja miehen kanssa on käyty asianmukaiset keskustelut ja että niissä on selvitetty menetelmän käytön edellytykset. Myös naisen ja miehen suostumuksesta laadittavan asiakirjan tulee olla asianmukaisesti täytetty, päivätty ja allekirjoitettu ennen hoidon antamista.

11 §. *Todistus hedelmöityshoidon antamisesta.* Naisen oikeus yksityisyyden suojaan potilaana on estänyt hoitavaa lääkärinä antamasta miehelle vastoin naisen suostumusta todistusta siitä, että nainen on raskaana. Tällaisella todistuksella voi kuitenkin olla merkitystä miehelle esimerkiksi isyysasiassa silloin, kun mies on antanut suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen ja nainen on tullut raskaaksi. Tästä syystä ehdotetaan, että lääkäri on velvollinen antamaan naiselle tai miehelle tämän pyynnöstä todistuksen, josta ilmenee käytetty menetelmä, mahdollisesti asetettujen ehtojen noudattaminen, menetelmän käytön ajankohta ja toteutus alkaneesta raskaudesta.

12 §. *Hedelmöityshoidon antaminen naiselle, joka ei elä parisuhteessa.* Yleisperusteissa esitetyistä syistä hedelmöityshoitoa voidaan tietyin edellytyksin antaa myös naiselle, joka ei elä avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Tällöin esteenä ei

ole, että nainen elää parisuhdelaisissa tarkoitustussa kahden naisen muodostamassa parisuhhteessa. Hoidon edellytyksenä ei ole, että nainen kärsii tahattomasta lapsettomuudesta. Tämän selvittäminen on vaikeata silloin, kun nainen ei elä miehen kanssa parisuhhteessa.

Esityksen tavoitteiden kannalta on pidetty tärkeänä, että hedelmöityshoidon avulla syntyvällä lapsella on oikeus kumpaankin vanhempaan ja ettei hedelmöityshoidon seurauksena syntyisi sukuasemaltaan pysyvästi muita lapsista poikkeavia lapsia. Tämän vuoksi hoidon antaminen ilman parisuhdetta elävälle naiselle edellyttää sitä, että mahdollisuus isyyden vahvistamiseen turvataan. Pykälän 1 momentin mukaan hoidon edellytyksenä onkin se, että siittiöiden luovuttaja on suostunut hoitoon tietoisena siitä, että hänet voidaan vahvistaa lapsen isäksi. Luovuttajan isyys voidaan ehdotuksen mukaan vahvistaa isyyslain mukaisesti. Isyyslakiin ehdotetaan kuitenkin poikkeusta pääsääntöön, jonka mukaan paitsi äidillä ja lapsella myös miehellä on oikeus hakea isyyden vahvistamista. Ehdotuksen mukaan näissä tilanteissa siittiöitä luovuttanut mies ei voisi tunnustaa lasta eikä siten myöskään saada isyyttä vahvistetuksi vastoin äidin tahtoa. On pidetty mahdollisena, että siittiöiden luovuttaja luopuu mahdollisuudesta isyyden tunnustamiseen tilanteissa, joissa hänen ja lapsen äidin välillä ei ole henkilökohtaista suhdetta eikä sellaista ole tarkoitukseen muodostaa.

Pykälän 2 momentissa luetellaan ne säännökset, jotka tulevat sovellettaviksi ilman parisuhdetta elävän naisen hedelmöityshoidossa. Pykälässä tarkoitettu hoito rinnastetaan soveltuvin osin parille annettavaan hoitoon. Lakiehdotuksen 7 §:n 2 momentin 1 kohtaa ei kuitenkaan ehdoteta sovellettavaksi ilman parisuhdetta elävän naisen hedelmöityshoidossa. Näissä tapauksissa ei ole samantilaista tarvetta säätää hoitoa saavan ja luovuttajan aviosuhteesta.

Ensinnäkin sovellettaisiin 7 §:n 2 momentin 2—6 kohtaa, joissa on säännökset siitä, milloin hedelmöityshoitoa ei saa antaa. Naisen ikärajana hoidolle on siten näissäkin tapauksissa 46 vuotta. Sukusoluja luovuttanut mies voi ehdotuksen mukaan milloin tahansa peruuttaa suostumuksensa hoidon antamiseen. Luovuttajan kuoleman jälkeen ei hoitoa

myöskään voida enää antaa. Kuten hedelmöityshoitoa saavien parien kohdalla, edellytetään myös ilman parisuhdetta elävältä naiselta, että hän voi turvata lapselle tasapainoisen kehityksen. Hedelmöityshoitoa ei saa antaa naiselle, jos on syytä olettaa, että hän aikoo antaa lapsen ottolapseksi.

Hoidossa sovelletaan niin ikään soveltuvin osin 8 §:n säännöksiä tietojen antamisesta parille. Sekä naiselle että sukusoluja luovuttaneelle miehelle on muun muassa selostettava isyyslain säännökset isyyden vahvistamisesta sekä lapsen ja isän oikeudellisesta suhteesta. Tämän lisäksi lähinnä naiselle on selvitettävä 2 momentissa tarkoitettuja seikkoja. Miehen ja naisen suostumuksesta laaditaan 9 §:ssä tarkoitettu asiakirja, joka myös hoitoon suostuvan miehen on allekirjoitettava. Hoitoa saava nainen ja siittiöiden luovuttaja tulevat samalla tietämään toistensa henkilöllisyyden. Jos mies on asettanut siittiöiden luovutuksen edellytykseksi sen, että hänellä säilyy mahdollisuus isyyden tunnustamiseen, voidaan sitä koskeva äidin hyväksyminen merkitä suostumusasiakirjaan. Tällaista hyväksymistä ei voi peruuttaa. Hoitavan lääkärin tulee 10 §:n mukaisesti varmistautua hedelmöityshoidon antamisen edellytyksistä. Sovellettavaksi tulee lisäksi 11 §:n säännös siitä, että naisella ja miehellä on pyynnöstä oikeus saada todistus hedelmöityshoidon antamisesta. Myös siittiöitä luovuttaneella miehellä on näin ollen oikeus saada todistus alkaneesta raskaudesta.

Ehdotus edellyttää toteutuakseen sitä, että niihin miehiin, jotka voivat suostua sukusolujensa käyttämiseen pykälässä tarkoitettussa hoidossa, saadaan tarvittaessa yhteys. Tätä tarkoitusta varten siittiöiden luovuttaja voi antaa nimenomaisen suostumuksensa siihen, että häneen voidaan ottaa yhteyttä hoidon antamiseksi naiselle, joka ei elä parisuhhteessa. Luovuttajan suostumuksesta laadittavaan asiakirjaan on 16 §:n 2 momentin mukaan tehtävä tästä suostumuksesta merkintä. Tämän hoidon kannalta tarpeellisen tiedon saa lakiehdotuksen 14 §:n 3 momentin nojalla kerätä luovuttajista.

Asiakirjaan on 3 momentin mukaan otettava nimenomainen merkintä siitä, että siittiöiden luovuttaja on suostunut hoitoon tietoisena siitä, että hänet voidaan vahvistaa lapsen

isäksi.

Isyyden vahvistaminen tapahtuu noudattaen isyyslain mukaista menettelyä. Jos isyys vahvistetaan, siittiöiden luovuttajasta tulee lapsen isä kaikkine siitä johtuvine oikeuksineen ja velvollisuuksineen. Hedelmöityshoidon avulla syntyneellä lapsella on lain 24 §:n 1 kohdan mukaan 18 vuotta täytettyään oikeus saada tieto 9 §:ssä tarkoitetusta naisen ja miehen suostumusta koskevasta arkistoidusta asiakirjasta. Näin ollen viimeistään täytettyään 18 vuotta lapsi, joka on saanut tietää siitä, että hän on syntynyt tämän pykälän nojalla annetun hedelmöityshoidon tuloksena, saa aina tiedon biologisen isänsä henkilöllisyydestä. Näiltä osin ilman parisuhdetta elävän naisen hedelmöityshoitoa koskeva ehdotus poikkeaa parille annettavaa hoitoa koskevasta ehdotuksesta.

3 luku. Sukusolujen ja alkioiden luovutus

13 §. *Sukusolujen luovuttaja.* Pykälässä säädetään luovuttajalta vaadittavasta iästä ja terveystarkastuksesta. Sukusolujen luovuttaminen on niin tärkeä yksilöä koskeva asia, että luovuttajaksi voidaan ehdotuksen mukaan hyväksyä vain täysi-ikäinen. Ehdotus merkitsee myös, ettei alaikäisiltä, syntymättömiltä tai kuolleilta saatuja sukusoluja saa käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa.

Luovutettujen sukusolujen käyttöön voi liittyä vaara naisen tai lapsen terveydelle. Tämän vuoksi ehdotetaan, että luovuttajan tulee olla hyväksytty terveystarkastuksessa. Vaatimus vastaa nykyistä käytäntöä. Terveystarkastuksessa tutkitaan luovuttajaksi suostuvan henkilön yleinen terveydentila ja varmistaudutaan siitä, ettei hän ole tarttuvan eikä perinnöllisen taudin kantaja. Tämä voi edellyttää haastattelutietojen lisäksi tarttuvien tautien osalta välttämättömien näytteiden ottamista luovuttajasta. Hyvään hoitokäytäntöön kuuluu selvittää, ettei munasolun luovutus aiheuta terveydellistä vaaraa munasolun luovuttajalle itselleen. Samoin naisen iästä johtuva munasolujen riski kromosomihäiriöihin voidaan ottaa huomioon, kun naisia hyväksytään munasolun luovuttajaksi. Lakiehdotuksen 34 §:n 2 kohdan mukaan sosi-

aali- ja terveysministeriö antaa tarvittaessa tarkemmat säännökset ja ohjeet terveystarkastuksesta.

14 §. *Luovuttajasta kerättävät tiedot.* Pykälän 1 momentin mukaan terveystarkastuksen yhteydessä luovuttajasta saadaan kerätä sellaisia tietoja, jotka kuvaavat luovuttajan ihon, silmien ja hiusten väriä, hänen pituuttaan ja etnistä alkuperäänsä. Näitä tietoja tarvitaan, kun parille 5 §:n 3 momentin mukaisesti valitaan luovuttaja, joka muistuttaa sitä vanhemmaa, jonka sukusolujen sijasta käytetään luovutettuja sukusoluja. Toisaalta nämä tiedot ovat arkaluonteisia tietoja ja tämän vuoksi on tarpeen ottaa lakiin erityinen säännös tietojen keräämisen mahdollisuudesta.

Pykälän 2 momenttiin sisältyvän ehdotuksen mukaan luovuttajalta tulee saada kirjallinen kuvaus itsestään. Kuvaus voi sisältää tietoja esimerkiksi luovuttajan harrastuksista, koulutuksesta, ammatista ja kansalaisuudesta. Niinikään kuvaus voi sisältää näytteen luovuttajan käsialasta. Sukusolujen luovutuksen vastaanottaja voi tarvittaessa opastaa luovuttajaa kuvauksen laatimisessa. Kuvaus voidaan laatia koneella tai käsin. Sukusoluja ei tule vastaanottaa, jos henkilökuvaus ei ole asianmukainen. Luovuttajan sukusolusta syntynyt voi henkilökuvaus avulla aikanaan muodostaa itsellensä mielikuvan luovuttajasta. Luovuttajan sukusolusta syntyneellä on näet 24 §:n 2 kohdan mukaan oikeus saada jäljennös luovuttajan henkilökuvauksesta sukusolujen luovutusten rekisteristä.

Pykälän 3 momenttiin sisältyy kielto kerätä luovuttajasta muita kuin edellä tarkoitettuja ja niitä hoidon kannalta tarpeellisia tietoja, joiden tulee ilmetä 16 §:n mukaisesta luovuttajan suostumuksesta laadittavasta asiakirjasta.

15 §. *Luovuttajan suostumus sukusolujen käyttöön.* Sukusolujen käyttö toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa edellyttää aina luovuttajan suostumusta. Ennen suostumuksen antamista luovuttajalle on annettava riittävästi tietoja sukusolujen luovutukseen liittyvistä lääketieteellisistä ja oikeudellisista seikoista. Luovutuksen vastaanottajan on huolehdittava tietojen antamisesta.

Luovuttajalle on kerrottava terveystarkastuksesta ja sen yhteydessä tehtävistä tutkimuksista. Jos munasolujen luovuttamiseen

liittyy lääkehoitoa, luovuttajalle on kerrottava lääkehoidon vaikutuksista hänen terveyteensä. Kaikille sukusolun luovuttajille on kerrottava, mitä tietoja luovuttajasta kerätään ja tallennetaan palvelujen tuottajan arkistoon ja sukusolujen luovutusten rekisteriin.

Luovuttajalle on selvitettävä hänen oikeudellinen asemansa. Luovuttajalle on kerrottava, että silloin kun hänen sukusolujaan käytetään hoidossa naiselle, joka elää ehdotetussa laissa tarkoitettussa parisuhteessa, luovuttajan ja mahdollisesti syntyvän lapsen välille ei muodostu minkäänlaista oikeudellista sukulaisuussuhdetta ja ettei luovuttajalla ole mitään oikeuksia eikä velvollisuuksia lapseen nähden. Luovuttajan huomio on kiinnitettävä myös siihen, ettei hänellä ole oikeutta saada tietoja luovutuksen saavasta parista tai luovutuksen avulla syntyneestä lapsesta.

Lakiehdotus ei estä kertomasta luovuttajalle, onko hänen sukusoluistaan syntynyt lapsia. Nykykäytännön mukaan tämä tieto annetaan asiasta kiinnostuneelle luovuttajalle.

Luovuttajalle on kerrottava, että hänen suostumuksellaan hänen henkilöllisyytensä saadaan ilmaista hänen sukusolustaan syntyneelle henkilölle ja että annettu suostumus ilmoitetaan sukusolujen luovutusten rekisteriin. Luovuttajalle on myös kerrottava, että kerran annettua suostumusta henkilötietojen ilmaisemiseen ei 17 §:n mukaan voi peruuttaa.

Lakiehdotuksen 12 §:n mukaan hedelmöityshoitoa voidaan antaa tietyin edellytyksin myös ilman parisuhdetta elävälle naiselle. Tällaiseen hoitoon siittiöitä luovuttaneen miehen tulee suostua siihen tietoisena siitä, että hänet voidaan suostumuksensa perusteella vahvistaa lapsen isäksi. Jos mies on valmis sukusolujensa käyttämiseen tällaisessa hoidossa, hänelle tulee kertoa mahdollisuudesta antaa nimenomainen suostumuksensa ensinnäkin siihen, että häneen voidaan ottaa yhteyttä hoidon tarpeen ilmetessä. Ennen hoidon aloittamista miehen on lisäksi annettava kirjallinen suostumuksensa hoidon aloittamiseen. Miehellä on kerrottava isyyden vahvistamisen merkityksestä ja vahvistamismenetelystä. Luovuttajalle tulee myös selvittää se, että tällaisen hoidon avulla syntynyt lapsi voi täytettyään 18 vuotta saada luovuttajan hen-

kilöllisyyden selville hoidon yhteydessä laadittavasta suostumusasiakirjasta.

Pykälän 2 momentin mukaan luovuttajalla on kaikissa tapauksissa oikeus kokonaan tai osittain peruuttaa suostumuksensa siihen, että hänen sukusolujaan käytetään hedelmöityshoidossa. Suostumuksen peruuttaminen tapahtuu ilmoittamalla siitä luovutuksen vastaanottaneelle palvelujen tuottajalle. Mahdollisuus suostumuksen peruuttamiseen kuuluu niihin seikkoihin, joista luovutuksen vastaanottajan on kerrottava luovuttajalle tämän oikeudellista asemaa selvittäessään.

Momentin mukaan sukusoluja ei saa käyttää myöskään sen jälkeen, kun palvelujen tuottajan tietoon on tullut, että luovuttaja on kuollut. Rajoitus on katsottu perustelluksi, koska hedelmöityshoidon antamisen edellytysten tulisi mahdollisuuksien mukaan muistuttaa niitä ehtoja, jotka koskevat normaalialkuista lisääntymistä.

16 §. *Luovuttajan suostumuksesta laadittava asiakirja.* Luovuttajan suostumuksesta on laadittava asiakirja ennen sukusolujen käyttöä. Pykälän 1 momentissa on säännökset niistä tiedoista, jotka on merkittävä asiakirjaan. Asiakirjaan on muun muassa merkittävä sukusolujen käytölle mahdollisesti asetetut ehdot. Luovuttaja voi esimerkiksi määrätä, että hänen sukusolujaan saadaan käyttää vain suostumuksessa määrätyn ajan tai että hänen sukusolujaan ei saa viedä ulkomaille. Luovuttaja voi myös määrätä, että hänen sukusolujaan, esimerkiksi munasoluja, saadaan käyttää vain tietylle henkilölle, esimerkiksi hänen sisarensa ja tämän miehen lapsettomuuden hoidossa, tai tietylle naiselle 12 §:n nojalla annettavaan hoitoon. Jos mies suostuu 12 §:n nojalla annettavaan hoitoon, hän voi asettaa hoidon ehdoksi, että äiti hyväksyy sen, että mies voi halutessaan myöhemmin tunnustaa lapsen ja siten tulla vahvistetuksi lapsen isäksi. Palvelujen tuottajan asiana on harkita, onko ehdollista luovutusta aiheellista ottaa vastaan.

Jos siittiöitä luovuttanut mies on antanut suostumuksensa siihen, että häneen voidaan ottaa yhteyttä hoidon antamiseksi ilman parisuhdetta elävälle naiselle, tästä suostumuksesta on 2 momentin mukaan tehtävä merkintä luovuttajan suostumuksesta laadittavaan asiakirjaan.

Pykälän 3 momentin mukaan asiakirja on päivättävä ja suostumuksen antajan ja vastaanottajan on allekirjoitettava se. Luovuttajalla on oikeus saada oma kappale luovutusasiakirjasta. Palvelujen tuottajan arkistoon jää yksi kappale täytetystä, päivätystä ja allekirjoitetusta asiakirjasta. Arkistoituun asiakirjaan merkitään 19 §:n mukaisesti luovuttajasta käytettävä tunnus ja se on 21 §:n mukaan säilytettävä erillään muista luovuttajaa koskevista potilasasiakirjoista.

Pykälän 4 momentissa on säännökset siltä varalta, että luovuttaja peruuttaa suostumuksensa. Tällöin peruuttamisesta on tehtävä merkintä palvelujen tuottajan arkistossa olevaan arkistoituun kappaleeseen. Luovuttajan arkistoidun suostumusasiakirjan säilyttämisestä ja hävittämisestä säädetään tarkemmin 21 §:ssä.

17 §. *Luovuttajan suostumus henkilöllisyytensä ilmaisemiseen.* Pykälän mukaan luovuttaja voi ilmoittaa ehdotetussa 23 §:ssä tarkoitettuun sukusolujen luovutusten rekisteriin suostumuksestaan siihen, että hänen henkilöllisyytensä saadaan ilmaista hänen sukusolustaan syntyneelle henkilölle. Rekisteriä pitää Terveydenhuollon oikeusturvakeskus.

Pykälässä tarkoitettu suostumus voidaan antaa luovutuksen yhteydessä tai myöhemmin, mutta kerran annettua suostumusta ei voi peruuttaa. Säännöksen tarkoituksena on varmistaa lapsen oikeus luovuttajan henkilöllisyyttä koskevien tietojen saamiseen erityisesti sellaisessa tapauksessa, jossa hoitoa saava pari asettaa hoidon ehdoksi sen, että hoidossa käytetään sellaisen luovuttajan sukusoluja, joka on suostunut henkilöllisyytensä ilmaisemiseen lapselle. Tällainen pari todennäköisesti myös kertoo lapselle siitä, että hän on syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena ja että hän voi aikuisena saada tietää tarkemmin alkuperästään. Tällaisessa tilanteessa olisi lapsen kannalta kohtuutonta, jos suostumus henkilöllisyyden ilmaisemiseen myöhemmin voitaisiin peruuttaa.

Palvelujen tuottajan tulee kertoa luovuttajalle mahdollisuudesta ilmoittaa suostumuksesta sukusolujen luovutusten rekisteriin. Palvelujen tuottajan tulee kiinnittää luovuttajan huomiota siihen, että annettua suostumusta ei voi peruuttaa. Palvelujen tuottajan on

tarvittaessa autettava luovuttajaa välittämällä ilmoitus suostumuksesta sukusolujen luovutusten rekisteriin.

18 §. *Kielto suorittaa palkkiota.* Säännöksessä ehdotetaan kiellettäväksi palkkion suorittaminen ja sen lupaaminen sukusolujen luovuttamisesta. Tällainen sopimus olisi säännöksen mukaan mitätön. Lisäksi säännöksen rikkominen ehdotetaan kriminalisoitavaksi hedelmöityshoitorikkomuksena 39 §:ssä. Kohtuullisena on kuitenkin pidettävä, että luovutuksesta välittömästi aiheutuneet kulut, mahdollinen haitta ja taloudelliset menetykset voidaan korvata luovuttajalle. Näistä säädettäisiin tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

19 §. *Luovuttajan tunnus.* Kun luovuttaja on hyväksytty terveystarkastuksessa, hänelle on annettava tunnus, jota on käytettävä hänen nimensä, henkilötunnuksensa tai muun henkilötiedon sijasta. Tunnus on merkittävä siihen ampulliin, kapillaariin tai muuhun vastaavaan astiaan, jossa luovutettuja sukusoluja säilytetään. Tunnus on myös merkittävä luovuttajan suostumuksesta laaditun asiakirjan arkistoitavaan kappaleeseen ja luovuttajan henkilökuvaukseen sekä siihen kirjekuoreen, jossa henkilökuvaukseen toimitetaan sukusolujen luovutusten rekisteriin. Kun hedelmöityshoidossa käytetään luovutettuja sukusoluja tai luovutettuja alkioita, luovuttajan tunnus on aina merkittävä parin suostumuksesta laaditun asiakirjan arkistoituun kappaleeseen.

Lakiehdotuksen 34 §:n 3 kohdan mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarvittaessa tarkemmin tunnuksesta ja sen käyttämisestä. Säännökset voivat koskea muun muassa tunnuksen muodostamista.

20 §. *Luovuttajaa koskevien tietojen ilmoittaminen sukusolujen luovutusten rekisteriin.* Pykälässä säädetään palvelujen tuottajan velvollisuudesta ilmoittaa luovuttajaa koskevat tiedot sukusolujen luovutusten rekisteriin. Palvelujen tuottajan on viipymättä sen jälkeen, kun luovutus on otettu vastaan ja luovuttajasta on otettu käyttöön luovuttajan tunnus, ilmoitettava rekisteriin tunnuksesta, luovuttajan nimestä, henkilötunnuksesta tai syntymäajasta ja siitä, onko kyseessä siittiöiden, munasolujen vai alkioiden luovutus. Samalla rekisteriin on toimitettava suljetussa kirje-

kuoressa luovuttajan henkilökuvaus ja silloin, kun on kyse alkion luovutuksesta, kummankin luovuttajan henkilökuvaus.

21 §. *Luovuttajaa koskevien asiakirjojen säilyttäminen ja hävittäminen.* Pykälän mukaan terveystarkastuksen yhteydessä kerätyt tiedot ja luovuttajan suostumuksesta laadittu asiakirjan arkistoitu kappale on säilytettävä sen palvelujen tuottajan arkistossa, joka on ottanut vastaan luovuttajan suostumuksen. Palvelujen tuottaja tarvitsee edellä mainittuja tietoja vain niin kauan kuin luovuttajan sukusoluja saadaan luovuttajan suostumuksen ja tämän lain mukaisesti käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa. Säännöksestä seuraa, ettei asiakirjoja saa siirtää muualle arkistoitaviksi, esimerkiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) tai arkistolaissa (831/1994) mainittuun yleis- tai siihen verrattavaan arkistoon. Asiakirjojen siirrosta siinä tapauksessa, että palvelujen tuottaja lopettaa toimintansa, säädetään 30 §:ssä.

Pykälän mukaan siinä tarkoitetut tiedot ja asiakirjat on hävitettävä vuoden kuluttua siitä, kun luovutetut sukusolut tai alkiot on käytetty tai hävitetty taikka luovutettu käytettäväksi muuhun luvalliseen tarkoitukseen. Tämä vuoden pituinen määräaika ja 6 §:ssä säädetty 15 vuoden enimmäisvarastointiaika merkitsevät, että luovuttajaa koskevat palvelujen tuottajan arkistossa olevat tiedot ja asiakirjat tulevat hävitettäväksi viimeistään 16 vuoden kuluttua luovutuksesta.

Pykälässä tarkoitetut tiedot ja asiakirjat on säilytettävä erillään mahdollisista luovuttajaa koskevista muista potilasasiakirjoista. Säännöksen tarkoituksena on huolehtia luovuttajan yksityisyyden suojasta.

Jos jotakuta ei voida esimerkiksi terveystarkastuksessa ilmenneen syyn vuoksi hyväksyä sukusolun luovuttajaksi, häntä koskevien tietojen säilyttäminen ei ole tarpeen. Tiedot luovuttajan nimestä, henkilötunnuksesta tai syntymäajasta ja muut terveystarkastuksen yhteydessä kerätyt tiedot sekä luovuttajan suostumuksesta laadittu arkistoitu asiakirja onkin säännöksen nojalla hävitettävä vuoden kuluttua siitä, kun luovutetut sukusolut tai alkiot on hävitetty. Lakiehdotuksen 6 §:n 2 momentin mukaan sukusolut ja alkiot on viipymättä hävitettävä, jos terveystarkastukses-

sa tai muuten havaitaan, ettei niitä voida käyttää hedelmöityshoidossa.

Kun palvelujen tuottajan arkistosta on hävitetty luovuttajasta kerätyt tiedot ja suostumusasiakirja, luovuttajasta ei tämän jälkeen jää muita tietoja kuin 9 §:ssä tarkoitettu parin suostumuksesta laadittu asiakirja ja siihen merkitty tunnus sekä 23 §:ssä tarkoitettuun rekisteriin merkityt tiedot. Kuten jäljempänä käy ilmi, nämä tiedot voidaan antaa tietyillä edellytyksillä luovutetusta sukusolusta synyneelle henkilölle.

22 §. *Alkioiden luovuttaminen.* Pykälän 1 momentin mukaan alkioiden luovuttaminen käytettäväksi toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa on sallittua, jos alkiot on luotu parin omista sukusoluista parin omaa käyttöä varten. Yli jääneet alkiot on tällöin lupa luovuttaa.

Alkioiden luovuttamiseen sovelletaan lain säännöksiä sukusolujen luovuttamisesta. Alkion luovuttamiseen tarvitaan sekä naisen että miehen suostumus. Kumpikin voi yksinään peruuttaa suostumuksen.

Momentin mukaan siinä tarkoitettuja alkiota saadaan käyttää vain ehdotetun lain 2 §:n 1 kohdassa tarkoitettua parille annettavaan hoitoon. Säännös estää siten luovutettujen alkioiden käytön ilman parisuhdetta elävän naisen hedelmöityshoidossa.

Pykälän 2 momentin mukaan muunlaisia alkiota ei saa vastaanottaa käytettäväksi eikä käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa. Säännös kieltää esimerkiksi alkioiden vastaanottamisen sellaiselta parilta, jonka hoidossa on käytetty luovutettuja sukusoluja. Näitä alkiota voidaan käyttää vain tämän parin lapsettomuuden hoidossa. Kielto perustuu ajatukseen, että sukusolujen ja alkioiden edelleen luovutusta ei tule sallia.

4 luku. **Luovutetusta sukusolusta tai alkiosta syntyneen henkilön tiedonsaantioikeus**

23 §. *Sukusolujen luovutusten rekisteri.* Pykälän 1 momentin mukaan Terveystieteiden tutkimuskeskus pitää rekisteriä hedelmöityshoitoa varten tehdyistä sukusolujen ja alkioiden luovutuksista. Sukusolujen luovutusten rekisterin tarkoitukse-

na on antaa luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle mahdollisuus selvittää oma biologinen alkuperänsä. Tämän vuoksi rekisteriin on 2 momentin mukaisesti talletettava tiedot sukusolun luovuttajan nimestä, henkilötunnuksesta tai syntymäajasta, 19 §:n mukaisesti luovuttajan tunnuksesta ja tieto siitä, onko kyse siittiöiden, munasolujen vai alkioiden luovutuksesta. Rekisteriin on tehtävä 3 momentin mukaan merkintä siitä, jos luovuttaja on antanut 17 §:n mukaisesti suostumuksensa henkilöllisyytensä ilmaisemiseen. Lisäksi rekisterin yhteydessä säilytetään 4 momentin mukaisesti luovuttajan henkilökuvaus. Pykälän säännökset koskevat myös alkioiden luovuttajia, koska 22 §:n mukaan alkioiden luovuttamiseen sovelletaan, mitä sukusolujen luovuttamisesta säädetään. Rekisterin sisältämien tietojen salassapidosta säädetään 31 §:ssä.

24 §. *Tiedonsaantioikeus.* Pykälässä annetaan luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle mahdollisuus saada ne tiedot, joita hän tarvitsee, jotta hän voisi ryhtyä toimenpiteisiin biologisen alkuperänsä selvittämiseksi. Pykälän mukaan tietoja voidaan siinä tarkoitettuun edellytykseen antaa vain 18 vuotta täyttäneelle henkilölle. Mainitulla henkilöllä on oikeus saada nämä tiedot sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään tietojen salassapidosta.

Pykälän 1 kohdan mukaan luovutetusta sukusolusta syntyneellä henkilöllä on oikeus saada jäljennös vanhempiensa suostumusasiakirjasta ja siitä luovuttajan tunnuksesta, joka on merkitty asiakirjaan. Asiakirja löytyy sen palvelujen tuottajan arkistosta, joka aikanaan antoi hedelmöityshoitoa luovutetusta sukusolusta syntyneen henkilön vanhemmille. Ilman tunnusta asianomainen ei voi saada luovuttajaa koskevia tietoja sukusolujen luovutusten rekisteristä, koska rekisteri ei sisällä tietoja luovuttajan sukusoluista syntyneistä lapsista.

Kun luovutetusta sukusolusta syntynyt henkilö on saanut tiedon luovuttajan tunnuksesta, hän voi pyytää luovuttajaa koskevia tietoja sukusolujen luovutusten rekisteristä. Esittämällä tiedon tunnuksesta hän saa 2 kohdan nojalla rekisteristä jäljennöksen luovuttajan henkilökuvauksesta.

Pykälän 3 kohdan nojalla saa luovutetusta

sukusolusta syntynyt henkilö tiedon luovuttajan henkilöllisyydestä, jos luovuttaja on antanut tai antaa siihen suostumuksensa. Jos rekisterissä ei ole merkintää luovuttajan suostumuksesta, luovuttajan henkilöllisyyttä ei saa ilmaista. Asianomaisen pyynnöstä Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulee 25 §:ssä tarkoitetulla tavalla ottaa yhteyttä luovuttajaan ja tiedustella, antaako tämä suostumuksensa tietojen ilmaisemiseen.

Jos luovuttaja on kuollut, tieto luovuttajan henkilöllisyydestä saadaan antaa, kun vuosi on kulunut luovuttajan kuolemasta. Pyyntöön esittäneelle voidaan kertoa, että luovuttaja on kuollut ja hänelle voidaan myös ilmoittaa, milloin luovuttajan henkilöllisyyttä koskevat tiedot saadaan antaa.

25 §. *Yhteydenotto luovuttajaan.* Sukusolun luovuttaja, joka on halunnut pysyä tuntemattomana, saattaa myöhemmin suostua siihen, että hänen sukusolustaan syntynyt henkilö saa tietää hänen henkilöllisyytensä tai saa hänestä muita tietoja. Tämän vuoksi pykälän 1 momentissa ehdotetaan, että Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulee saattaa luovuttajan sukusolusta syntyneen henkilön pyyntö luovuttajan tietoon ja antaa tälle tilaisuus halutessaan vastata pyyntöön oikeusturvakeskuksen välityksellä. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulee ilmoittaa tiedustelun tuloksesta pyynnön esittäneelle.

Luovuttajan yksityisyyden turvaamiseksi pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että Terveystieteiden tutkimuskeskuksen on toimittava edellä mainitussa asiassa erityistä hienotunteisuutta osoittaen ja siten, ettei luovuttajan henkilöllisyys paljastu. Esimerkiksi jos luovuttaja on selvästi ilmaissut tahtonsa pysyä tuntemattomana tai ilmoittanut, ettei häneen saada ottaa yhteyttä uudestaan, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulee pidättäytyä uusista yhteydenotoista, ellei uuteen yhteydenottoon ole erityistä syytä. Luovuttaja, joka muuttaa mieltänsä, voi ilmoittaa asiasta Terveystieteiden tutkimuskeskuksen, joka voi välittää tämän viestin sopivalla tavalla luovutetusta sukusolusta syntyneen luovuttajaa koskevia tietoja pyytäneen henkilön tietoon. Tietoja pyytäneen suostumuksella hänen tietonsa saadaan antaa luovuttajalle tämän toivomuksesta.

5 luku. Toimintaa koskevat säännökset

26 §. *Lupa.* Pykälässä säädetään hedelmöityshoitoa koskevasta lupamenettelystä. Terveydenhuollon oikeusturvakeskus voi myöntää luvan sekä terveydenhuollon toimintayksikölle että hedelmöityshoitoon erityisesti perehtyneelle erikoislääkärille, joka täyttää pykälässä mainitut edellytykset. Luvan saaneella toimintayksiköllä tai lääkäriä tulee olla asianmukaiset tilat ja laitteet, riittävästi koulutettu ja ammattitaitoinen henkilökunta sekä annettavan hoidon edellyttämä asiantuntemus. Luvan saaneen tulee kyetä asianmukaisesti huolehtimaan toimintaan liittyvien asiakirjojen säilytyksestä. Selvyyden vuoksi I momentissa mainitaan, että lupa voidaan myöntää rajoitettuna tiettyihin hoitomenetelmiin, joiden osalta luvan hakija täyttää edellytykset.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella voidaan 34 §:n 4 kohdan mukaan tarvittaessa säätää tarkemmin toimintaedellytyksistä.

Lupamenettely ei lain soveltamisalaa koskevan säännöksen perusteella koske esimerkiksi pelkän hormonihoidon antamista eikä kirurgisia toimenpiteitä silloin, kun näihin ei liity sukusolujen tai alkioiden käyttöä. Jos osoittautuu, että lääkeshoidon antamiseen on syytä puuttua, sosiaali- ja terveysministeriöllä on jo voimassa olevan terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain nojalla mahdollisuus antaa asiaa koskevia määräyksiä. Erikoissairaanhoitolain nojalla sosiaali- ja terveysministeriö voi määrätä erityistason sairaanhoidon järjestämisestä.

27 §. *Varastoinnista perittävät maksut.* Pykälän tarkoituksena on estää varastointitoiminnan kaupallistuminen. Sukusolujen ja alkioiden varastoinnista saa periä enintään sellaisen maksun, joka kattaa toiminnasta aiheutuneet kustannukset ja kohtuulliset työpalkkiot. Maksuja ei saa mitoitaa näitä kuluja suuremmiksi esimerkiksi kysynnän ja tarjonnan perusteella.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään maksun tarkemmista perusteista.

28 §. *Toimintatiedot.* Pykälässä annetaan sosiaali- ja terveysministeriölle valtuutus säätää asetuksella palvelujen tuottajien velvoitukseen kuuluvista ilmoituksista viranomaisille. Säännökset voisivat koskea esimerkiksi

tilastollisia tietoja, joiden kerääjänä tällä hetkellä toimii Stakes.

Tarkoituksenmukaista olisi, että sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa palvelujen tuottaja velvoitettaisiin keräämään tiedot, joista käy ilmi hoidon tulokellisuus ja kustannusvaikuttavuus sekä potilasturvallisuuden valvonnan edellyttämiä tietoja. Yhteenvedotiedot ilmoitettaisiin koko maan kattavaa tilastoa varten Stakesille. Tarkoituksena ei siis ole, että säännösten perusteella muodotettaisiin erillisiä henkilötietoja sisältäviä rekistereitä. Potilasasiakirjoihin sisältyviä tietoja Terveydenhuollon oikeusturvakeskus tai lääninhallitus voi tarvittaessa vaatia terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain 19 ja 40 §:n nojalla.

29 §. *Luvan peruuttaminen.* Terveydenhuollon oikeusturvakeskus voi peruuttaa luvan, jos toiminnassa ei noudateta voimassa olevia säännöksiä. Näillä ei tarkoiteta ainoastaan tätä lakia ja sen perusteella annettuja säännöksiä, vaan koko terveydenhuoltolainsäädäntöä ja siihen liittyviä alemmanasteisia säännöksiä samoin kuin terveydenhuoltohenkilöstön salassapitovelvollisuutta koskevia säännöksiä.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskus voi määrätä toiminnan keskeytettäväksi, jos siinä esiintyy puutteita tai epäkohtia, ja velvoittaa korjaamaan ne määräajassa. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan Terveydenhuollon oikeusturvakeskus valvoo yksittäisiä ammatinharjoittajia. Hedelmöityshoitotoiminnan luonteesta johtuen ja koska toimintaa harjoitetaan myös laitoksissa, Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksella tulisi olla mahdollisuus määrätä tarvittaessa suoritettavaksi toiminnan tarkastus myös terveydenhuollon toimintayksikössä, jolloin lääninhallitus antaisi virka-apua. Pykälään ehdotetaan otettavaksi asiaa koskeva säännös. Jos havaittiin epäkohtiin korjausta ei saada aikaan, lupa voidaan peruuttaa. Lupa voidaan toiminnan puutteiden tai epäkohtien vuoksi peruuttaa myös suoraan, toisin sanoen asettamatta ensin korjaamisvelvoitetta, mikäli siihen havaitaan olevan syytä.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen päätöstä luvan peruuttamisesta on 2 momentin mukaan noudatettava muutoksenhausta huolimatta.

Luvan peruuttaminen ei ole ainoa mahdollinen seuraamus säännösten vastaisesta toiminnasta. Kysymykseen saattaa tulla myös rangaistukseen tuomitseminen ehdotuksen 7 luvussa olevien säännösten nojalla. Tämän lisäksi Terveydenhuollon oikeusturvakeskus voi terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain perusteella rangaista vastuussa olevaa lääkäriä kurinpitotoimin taikka esimerkiksi julistaa hänet menettäneeksi oikeuden ammatinharjoittamiseen tai rajoittaa sitä. Myös saman lain rangaistussäännökset saattavat tulla sovellettaviksi.

30 §. *Toiminnan lopettaminen.* Pykälä sisältää säännökset niitä tapauksia varten, joissa luvan saaneen palvelujen tuottajan toiminta loppuu luvan peruuttamisen tai muun syyn johdosta.

Tämän tilanteen varalta ehdotetaan 1 momentissa, että palvelujen tuottajan arkisto on siirrettävä sellaiselle Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen määräämälle 26 §:ssä tarkoitettun luvan saaneelle julkisen terveydenhuollon toimintayksikölle tai sellaiselle yksityiselle palvelujen tuottajalle, joka suostuu ottamaan asiakirjat vastaan. Arkiston vastaanottavan palvelujen tuottajan suostumuksella sille saadaan 2 momentin nojalla myös siirtää toimintansa lopettavan palvelujen tuottajan jäljellä oleva sukusolujen tai alkioiden varasto. Jollei varastoa näin siirretä, varasto on hävitettävä. Ehdotus ei rajoita hedelmöityshoitoa saavan henkilön oikeutta saada sukusolujaan tai parin oikeutta saada alkioitaan siirretyksi toiseen sukusolun- tai alkiovarastoon. Lain 34 §:ssä ehdotetaan, että sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädettäisiin tarkemmin asiakirjojen siirtoa ja sukusolujen varastoa koskevista toimenpiteistä.

Pykälän 3 momentin mukaan siirron vastaanottajan on hoidettava arkistoa ja sukusolujen tai alkioiden varastoa tämän lain edellyttämällä tavalla. Tämä merkitsee muun muassa sitä, että siirretyn arkiston vastaanottanut yksikkö ottaa vastaan luovuttajan ilmoituksen siitä, että hän peruuttaa suostumuksensa.

6 luku. Erinäiset säännökset

31 §. *Salassapito.* Pykälässä säädetään sel-

vyyden vuoksi, että tässä laissa tarkoitettut asiakirjat ovat potilaslaissa tarkoitettuja potilasasiakirjoja. Asiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat siten salassapidettäviä eikä terveydenhuollon ammattihenkilö saa antaa sivulliselle asiakirjoihin sisältyviä tietoja. Sukusolun luovuttajasta ei voida antaa tietoja parille eikä parista ja lapsesta voida antaa tietoja sukusolun luovuttajalle.

Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että siitä parin suostumuksesta laaditusta arkistoidusta asiakirjasta, johon on merkitty sukusolun luovuttajan tunnus, luovuttajan henkilökuvauksesta ja sukusolujen luovutusten rekisteristä saadaan antaa tietoja vain luovuttajan sukusolusta syntyneelle henkilölle asianomaisten säännösten mukaisesti. Näitä tietoja ei siis voi antaa hoitoa saaneelle parille, vaikka he ovatkin olleet potilaan asemassa.

Säännöksen tarkoituksena on turvata sukusolujen luovutusten rekisterissä olevien luovuttajaa koskevien tietojen pysyminen salassa muilta henkilöiltä. Edellä tarkoitettuja tietoja ei saa antaa kenellekään muulle riippumatta siitä, mitä tietojen antamisesta muualla säädetään. Lainkohta syrjäyttää siis muussa laissa olevat tietojen antamista koskevat säännökset.

Salassapitosäännösten rikkomisen seuraamuksista säädettäisiin 40 §:ssä.

32 §. *Tietojen säilyttäminen.* Pykälän 1 momentin mukaan parin suostumuksesta laadittu arkistoitu asiakirja, johon on merkitty luovuttajan tunnus, luovuttajan henkilökuvauksella ja sukusolujen luovutusten rekisteriin merkityt tiedot, on säilytettävä pysyvästi. Pykälän 2 momentin mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella voidaan säätää eräiden luovuttajien tunnuksen sisältävien palvelujen tuottajan arkistossa olevien arkistoitujen asiakirjojen siirtämisestä säilytettäväksi muualla.

33 §. *Asioiden käsittely Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksessa.* Pykälän mukaan tietyt Terveydenhuollon oikeusturvakeskukselle tämän lain mukaan kuuluvat tehtävät tulee käsitellä oikeusturvakeskuksen yhteydessä toimivassa lautakunnassa. Lautakunta käsitelisi ne asiat, jotka koskevat luvan myöntämistä sukusolujen ja alkioiden varastoimiseen ja hedelmöityshoitojen antamiseen sekä mainitun luvan peruuttamista. Sosiaali- ja

terveysministeriön asetuksella säädetään tarkemmin mainittujen asioiden käsittelystä lautakunnassa.

34 §. *Tarkemmat säännökset menettelystä ja toimintaedellytyksistä.* Pykälän mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarvittaessa tarkemmat sukusolujen ja alkioiden varastoinnista sekä hävittämistä, sukusolun luovuttajia koskevasta terveys-tarkastuksesta, luovuttajille annettavista tunnuksista ja niiden käyttämisestä, palvelujen tuottajien toimintaedellytyksistä sekä tietyistä toiminnan lopettamiseen liittyvistä toimenpiteistä.

35 §. *Tarkemmat säännökset.* Pykälään sisältyy valtuutus sosiaali- ja terveysministeriölle tarvittaessa säätää täytäntöönpanosta tarkemmin asetuksella.

7 luku. Rangaistussäännökset

36 §. *Sukusolujen käyttöä koskeva hedelmöityshoitorikos.* Lain yhtenä tavoitteena on huolehtia lapsen edun toteutumisesta hedelmöityshoidossa. Tietyt teot, jotka voivat vaarantaa lapsen edun toteutumisen, ehdotetaan kriminalisoitaviksi. Toisaalta lailla halutaan turvata jokaisen oikeus määrätä sukusoluis-taan.

Pykälän 1 kohdan mukaan rangaistaisiin ensinnäkin sitä, joka käyttää hedelmöityshoidossa sellaisia sukusoluja tai alkioita, joiden perimään on puututtu. Rangaistavaa olisi myös toisintamalla saatujen alkioiden taikka tutkimustoiminnassa käytettyjen sukusolujen tai alkioiden käyttäminen hedelmöityshoidossa.

Hedelmöityshoidon antamisen eettisenä lähtökohtana on, ettei hoitoa tule antaa haluttujen ominaisuuksien saamiseksi syntyvälle lapselle. Pykälän 2 kohdan mukaan rangaistavaa olisi hedelmöityshoidon avulla syntyvän lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen sukusoluja tai alkioita valikoimalla tai muulla 5 §:ssä kielletyllä tavalla.

Toisen henkilön sukusolujen tai alkioiden käyttö hedelmöityshoidossa ilman tämän suostumusta olisi 3 kohdan mukaan rangaistava teko. Lain tarkoituksena on turvata jokaiselle ehdoton oikeus määrätä sukusoluis-taan.

Hedelmöityshoidon antaminen taikka sukusolujen tai alkioiden varastointi edellyttää Terveystieteiden tutkimuskeskukselta saatua lupaa. Rangaistus ilman lupaa tapahtuvasta toiminnasta tuomittaisiin 4 kohdan mukaan.

Mainittuihin tekoihin syyllistynyt olisi tuomittava hedelmöityshoitorikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Rangaistavuus edellyttää teolta tahallisuutta tai huolimattomuutta. Rangaistussäännös kohdistuu lähinnä palvelujen tuottajan palveluksessa oleviin henkilöihin. Teot olisivat virallisen syytteen alaisia.

Hedelmöityshoitoa koskevien säännösten rikkomiseen muissa kuin tässä pykälässä tarkoitettulla tavoin puututtaisiin ensisijaisesti hallinnollisen valvonnan keinoin. Terveystieteiden tutkimuskeskus voi tällöin esimerkiksi peruuttaa antamansa luvan 29 §:n nojalla. Jos toimintaa tästä huolimatta jatkettaisiin, siihen voitaisiin puuttua myös rikosoikeudellisin keinoin 36 §:n 4 kohdan nojalla.

37 §. *Lapsen identiteettiä koskeva hedelmöityshoitorikos.* Myös tämän pykälän taustalla on tavoite huolehtia lapsen edun toteutumisesta. Pykälän mukaan olisi rangaistavaa vaarantaa luovutetusta sukusolusta syntyneen mahdollisuuksia saada tietoja luovuttajasta laiminlyömällä noudattaa henkilökuvauksen ottamista, tunnuksen antamista tai merkitsemistä taikka luovuttajaa koskevien tietojen rekisteriin ilmoittamista tai asiakirjojen säilyttämistä koskevaa säännöstä. Pykälän mukaan rangaistavuus edellyttää laiminlyönniltä tahallisuutta tai tuottamuksellisuutta.

Mainittuihin tekoihin syyllistynyt olisi tuomittava lapsen identiteettiä koskevasta hedelmöityshoitorikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Rangaistussäännös kohdistuu lähinnä palvelujen tuottajan palveluksessa oleviin henkilöihin. Teot olisivat virallisen syytteen alaisia.

38 §. *Sijaissynnyttäjän käyttöä koskeva hedelmöityshoitorikos.* Pykälän mukaan olisi rangaistavaa antaa parille tai naiselle hedelmöityshoitoa silloin, kun on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi.

Mainittuun tekoon syyllistynyt tuomittaisiin sijaissynnyttäjän käyttöä koskevasta hedelmöityshoitorikoksesta sakkoon tai van-

keuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Rangaistavuus edellyttää teolta tahallisuutta tai huolimattomuutta. Rangaistussäännös kohdistuu lähinnä palvelujen tuottajan palveluksessa oleviin henkilöihin, mutta yleiset säännökset osallisuudesta voivat myös tulla sovellettaviksi. Teko olisi virallisen syytteen alainen.

39 §. *Hedelmöityshoitorikkomus*. Rangaistavaa olisi myös palkkion lupaaminen tai maksaminen sukuolujen tai alkioiden luovuttamisesta tai kulujen korvaus 18 §:n säännösten vastaisesti. Tekoon voisi syyllistyä lähinnä palvelujen tuottajan palveluksessa oleva henkilö. Tekoon syyllistynyt olisi tuomitettava hedelmöityshoitorikkomuksesta sakoon. Teko olisi virallisen syytteen alainen.

40 §. *Salassapitovelvollisuuden rikkomisen*. Salassapitovelvollisuudesta säädetään 31 §:ssä. Salassapitovelvollisuuden rikkomisesta ehdotetaan otettavaksi viittaussäännös rikoslain salassapitovelvollisuuden rikkomista koskeviin säännöksiin.

8 luku. Voimaantulo- ja siirtymäsäännökset

41 §. *Voimaantulo*. Pykälän 1 momenttiin on otettu lain voimaantuloa koskeva säännös.

Pykälän 2 momentin mukaan lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin voidaan ryhtyä jo ennen lain voimaantuloa. Tarkoituksena on, että lain tullessa voimaan sukuolujen ja alkioiden varastointi ja hedelmöityshoidon antaminen voisi jatkua keskeytyksettä. Tämän tarkoituksen toteuttamiseksi tarvittavat säännökset on otettu 42 §:ään.

Lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin arvioidaan tarvittavan noin puoli vuotta.

42 §. *Siirtymäsäännökset*. Pykälän 1 momentti koskee ennen lain voimaantuloa luovutettujen sukuolujen ja alkioiden käyttöä lain voimaantulon jälkeen. Luovutus on näissä tapauksissa usein tehty sillä edellytyksellä, ettei lapsella tule olemaan mahdollisuutta saada tietää luovuttajan henkilöllisyyttä. Tätä edellytystä on lakia säädettäessä kunnioitettava. Aikaisemmin tehtyjen luovutusten käytön kieltäminen ei toisaalta ole perusteltua, sillä se johtaisi lapsettomuuden hoidon häiriintymiseen ja voimakkaaseen rajoittumi-

seen lain voimaantuloa seuraavien kuukausien aikana. Tämän vuoksi ehdotetaan kahden vuoden siirtymäaikaa, jolloin mainittuja luovutuksia olisi lupa käyttää soveltamatta tämän lain 14 §:n 2 momentin sekä 19 ja 20 §:n säännöksiä. Siirtymäaika antaa edellytykset sille, että toiminta luovutetuilla sukuoluilla voi häiriöttä jatkua lain voimaantulosta riippumatta.

Suostumus henkilöllisyyden ilmaisemiseen on ehdotetun 17 §:n mukaan sitova. Koska ennen lain voimaantuloa annettu suostumus on ollut peruutettavissa, olisi kohtuutonta pitää tällaista suostumusta ehdotetussa 17 §:ssä tarkoitettuna suostumuksena. Jotta kuitenkin luovuttajat, jotka edelleen suostuvat henkilöllisyytensä ilmaisemiseen, tekisivät 17 §:ssä tarkoitettua ilmoituksen, palvelujen tuottajien olisi pyrittävä ottamaan yhteyttä aiemmin suostumuksen antaneisiin luovuttajiin. Heille tulee 17 §:n mukaisesti kertoa suostumuksen merkityksestä.

Jos ennen lain voimaantuloa tehtyä luovutusta on tarkoitus käyttää vielä siirtymäajan jälkeenkin, on palvelujen tuottajan otettava yhteyttä luovuttajaan ja tiedusteltava hänen suhtautumistaan luovutuksen käyttöön tämän lain mukaisesti. Jos luovuttaja tähän suostuu, tämän lain säännökset tulisivat sovellettaviksi kokonaisuudessaan, jolloin luovutuksesta on muun muassa ilmoitettava sukuolujen luovutusten rekisteriin. Jos luovuttaja sitä vastoin kieltäytyy, luovute olisi 6 §:n 2 momentin mukaisesti hävitettävä, jollei sen käytöstä muuhun luvalliseen tarkoitukseen ole sovittu 6 §:n 3 momentin mukaisesti.

Pykälän 3 momentti sisältää säännökset, joilla pyritään turvaamaan toiminnan sujuva jatkuminen lain voimaantulon yhteydessä. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen yhteydessä toimiva lautakunta voidaan asettaa ja se voi ryhtyä hoitamaan tehtävänsä ennen lain voimaantuloa. Lautakunta voi käsitellä ja ratkaista sukuolujen ja alkioiden varastointia ja hedelmöityshoidon antamista koskevia lupahakemuksia ennen lain voimaantuloa. Jos edellä tarkoitettu hakemus on tehty ennen lain voimaantuloa, palvelujen tuottaja voi jatkaa toimintaansa ilman lupaa noudattaen tämän lain säännöksiä, kunnes hakemus on ratkaistu. Ratkaisu tulee tehdä viimeistään vuoden kuluessa hakemuksen saapumisesta.

1.2. Isyyslaki

3 §. *Isyyden vahvistaminen tunnustamisella ja tuomioistuimen päätöksellä.* Pykälän ehdotetun 2 momentin 1 kohta sisältää voimassa olevan momentin säännökset siitä, millä edellytyksillä lapsen äidin kanssa sukupuoliyhdyntässä ollut mies voidaan vahvistaa lapsen isäksi. Kohtaan tehtäisiin vain kielellinen tarkistus.

Pykälän 2 momentin 2 kohdassa ehdotetaan säänneltäväksi isyyden vahvistamisen edellytykset niissä tapauksissa, joissa lapsi on saanut alkunsa muulla tavoin kuin sukupuoliyhdyntässä. Mies, jonka siittiöitä on käytetty lapsen äidin hedelmöittämiseen, on tämän mukaan vahvistettava lapsen isäksi.

Ehdotetun 2 kohdan soveltaminen tulee käytännössä kysymykseen niissä tapauksissa, joissa osapuolet ovat yksityisesti ja omatoimisesti suorittaneet niin sanotun kotinseminaation. Tällaiseen toimenpiteeseen voi olla tarvetta esimerkiksi sen vuoksi, ettei pari miehen vammaisuuden vuoksi voi saada lasta sukupuoliyhdyntässä.

Säännöstä ei sovelleta silloin, kun lapsi syntyy hedelmöityshoidon tuloksena. Tätä tilannetta koskevat säännökset ovat 3 a §:ssä.

3 a §. *Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isä.* Pykälässä on säännökset isyyden toteamisesta ja vahvistamisesta tapauksissa, joissa äidille on annettu hedelmöityshoitoa. Hedelmöityshoidolla tarkoitetaan sukusolujen ja alkuioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ehdotetun lain, jäljempänä hedelmöityshoitolaki, 1 §:n mukaista hoitoa. Sillä ei ole merkitystä, onko hoito annettu Suomessa vai ulkomailla. Jos osapuolet suorittavat toimenpiteen omatoimisesti niin sanottuna kotinseminaationa, isyyden määräytymiseen sovelletaan 3 §:n 2 momentin säännöksiä.

Jos äiti on avioliitossa lapsen syntyessä, äidin aviomies on 3 a §:n mukaan lapsen isä suoraan lain nojalla, kuten isyyslain 2 §:ssä säädetään. Aviomies todetaan lapsen isäksi myös silloin, kun avioliitto on miehen kuoleman vuoksi purkautunut ennen lapsen syntymää, ja lapsi on syntynyt sellaiseen aikaan avioliiton purkautumisen jälkeen, että hän on voinut saada alkunsa avioliiton aikana. Muissa tapauksissa isyys on erikseen vahvistettava. Parille annettavan hedelmöityshoidon

avulla syntyneen lapsen isäksi on 3 a §:n mukaan vahvistettava mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen. Suostumuksen antaja vahvistetaan isäksi, jos voidaan pitää todistettuna, että lapsi on syntynyt annetun hoidon tuloksena. Jos hedelmöityshoitoa on annettu naiselle, joka ei elä parisuhteessa, isäksi voidaan vahvistaa siittiöitä luovuttanut mies, joka on suostunut sukusolujensa käyttöön naiselle annettavassa hoidossa.

Se seikka, että isyys perustuu näissä tapauksissa hoitoon annettuun suostumukseen, merkitsee sitä, että parille annettavassa hoidossa isyys luovutettuja siittiöitä käytettäessä irtautuu biologisesta polveutumuksesta. Pykälän soveltamisalan rajauksesta seuraa kuitenkin, että näin voi tapahtua vain, kun lapsi on syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena.

Sukusolujen ja alkuioiden käyttöä hedelmöityshoidossa koskevan lakiehdotuksen mukaan suostumus tulee annettavaksi ehdotuksen 9 §:ssä tarkoitetussa asiakirjassa. Isyyden vahvistamisen edellytyksenä ei kuitenkaan ole, että suostumus on näin annettu. Kirjallista muotoakaan ei edellytetä, vaan riittävää on, että voidaan todistaa miehen yhteisymmärryksessä äidin kanssa antaneen suostumuksensa hoidon antamiseen. Kirjallista muotoa ei voida vaatia, koska voi tulla tilanteita, joissa kirjallista suostumusasiakirjaa ei ole laadittu. Hedelmöityshoitoa on esimerkiksi voitu antaa valtiossa, jossa siellä voimassa olevan lain mukaan ei edellytetä kirjallisen asiakirjan laatimista miehen suostumuksesta tai palvelujen tuottaja on laiminlyönyt selvittää suostumuksen olemassaolon. On asianmukaista, että isyys voidaan vahvistaa myös tällaisessa tapauksessa.

Pykälän 2 momentin mukaan isyyden selvittämistä, vahvistamista ja kumoamista koskevia isyyslain säännöksiä on sovellettava myös silloin, kun äidille on annettu hedelmöityshoitoa. Jos lapsi on syntynyt avioliiton ulkopuolella, toimitetaan isyyden selvittäminen. Isyys vahvistetaan tunnustamisella. Tarvittaessa miestä vastaan voidaan ajaa kanteita isyyden vahvistamisesta lain 4 luvun säännösten mukaisesti. Mies voi myös nostaa kanteen isyytensä vahvistamiseksi, jos tuomari ei ole hyväksynyt tunnustamista 20 §:n

2 momentin 2 kohdassa mainitusta syystä. Jos isyys on jäänyt vahvistamatta, lapsi voi myöhemmin omasta aloitteestaan ryhtyä toimenpiteisiin isyyden vahvistamiseksi.

Silloin kun hedelmöityshoitoa on annettu hedelmöityshoitolaain 12 §:n nojalla naiselle, joka ei elä miehen kanssa parisuhteessa, isyyden vahvistamista voivat vaatia äiti ja hedelmöityshoidosta syntynyt lapsi. Isyyden selvittämistä ei isyyslain 8 §:n mukaan saa aloittaa tai jatkaa vastoin äidin tahtoa, jos lapsen äiti on kirjallisesti ilmoittanut lastenvalvojalle vastustavansa isyyden selvittämistä ja lapsi on äitinsä huollossa tai hoidettavana. Kannetta alle viisitoista vuotiaan lapsen puolesta ei lain 25 §:n mukaan saa ajaa vastoin äidin tahtoa, jos lapsi on hänen huollettavanaan. Lain 16 a §:ään ehdotetaan lisäksi uutta momenttia, jonka mukaan siittiöitään tällaiseen hoitoon luovuttanut mies ei voi tunnustaa lasta ilman äidin suostumusta niin kauan kun lapsi ei saa käyttää puhevaltaa henkilöään koskevissa asioissa. Tunnustaminen edellyttää jo nyt 16 §:n mukaan täysivaltaisen lapsen ja sellaisen lapsen hyväksymistä, joka saa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan käyttää puhevaltaa henkilöään koskevissa asioissa. Vaikka äiti ei hakisi isyyden vahvistamista ja vastustaisi sen selvittämistä ja kanteen ajamista lapsen puolesta, lapsi voisi 15 vuotta täytettyään itse ajaa kannetta. Riittävän näytön esittäminen olisi kuitenkin yleensä mahdollista vasta hänen täytettyään 18 vuotta, koska ennen sitä hänellä ei ole oikeutta hedelmöityshoitolaain 24 §:n nojalla saada jäljennöstä hedelmöityshoidon antamista koskevasta asiakirjasta, jonka sukusolujen luovuttaja on allekirjoittanut.

10 §. *Äidin velvollisuus antaa tietoja isyyden selvittämistä varten.* Pykälään ehdotetaan tehtäväksi vastaava kielellinen tarkistus, kuin 3 §:n 2 momentin 1 kohtaan.

16 a §. *Äidin ja aviomiehen antama hyväksyminen.* Pykälään ehdotetaan uusi 2 momentti. Ehdotetulla hedelmöityshoitolailla sallittaisiin hoidon antaminen myös yksinäiselle naiselle ja toisen naisen kanssa parisuhteessa elävälle naiselle. Hoidon antamisen edellytyksenä olisi kuitenkin, että hoidossa käytettyjen siittiöiden luovuttaja voidaan vahvistaa lapsen isäksi ja että hän on tietoi-

nen tästä. On pidetty tärkeänä ja myös perustuslaissa turvatun lasten yhdenvertaisuuden periaatteen mukaisena, ettei lainsäädännöllä luoda lapsiryhmää, jolta peruuttamattomasti evättäisiin mahdollisuus isään.

Voimassa olevan isyyslain mukaan miehen isyys voidaan vahvistaa äidin, lapsen tai miehen aloitteesta. Miehen aloitteesta isyys voidaan vahvistaa, jos mies on tunnustanut isyyden ja tuomari on hyväksynyt tunnustamisen. Pääsäännön mukaan äiti ei voi estää isyyden vahvistamista tunnustamisen perusteella. Poikkeuksena on tilanne, jossa lapsi syntyy avioliitossa. Koska äidin aviomies on suoraan lain nojalla avioliitossa syntyvän lapsen isä, tällaisen lapsen tunnustaminen edellyttää sekä aviomiehen että äidin suostumusta. Lapsi voi estää isyyden vahvistamisen, jos hän on täysivaltainen tai hänellä on oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan oikeus käyttää puhevaltaa henkilöään koskevissa asioissa.

Pääsääntöön miehen oikeudesta isyyden tunnustamiseen ehdotetaan poikkeusta, joka koskee yksinäiselle naiselle hedelmöityshoitolaain 12 §:n nojalla annetun hoidon tuloksena syntyvää lasta. Näissä tapauksissa hedelmöityshoitoa annetaan naiselle, joka elämättä parisuhteessa miehen kanssa haluaa lapsen. Naisen ja siittiöiden luovuttajan välillä ei tällöin yleensä ole henkilökohtaista suhdetta eikä tarkoituksenakaan ole muodostaa sellaista. Sen vuoksi on katsottu mahdolliseksi, että luovuttaja voisi niin halutessaan luopua oikeudestaan tunnustaa lapsi ja saada isyytensä siten vahvistetuksi. Tämä ehdotetaan lainsäädännössä toteutettavaksi siten, että tunnustamisen hyväksymiseen tarvitaan äidin suostumus, kunnes lapsi saa käyttää puhevaltaa henkilöään koskevissa asioissa eli kunnes lapsi on täyttänyt 15 vuotta.

Äiti voi ehdotuksen mukaan hyväksyä tunnustamisen etukäteen hedelmöityshoitolaain 9 §:ssä tarkoitetussa suostumusasiakirjassa tai myöhemmin siten kuin 19 §:ssä on säädetty. Mahdollisuus hyväksymiseen poikkeuksellisesti jo hoitoa koskevassa suostumusasiakirjassa ennen lapsen syntymää on tarpeen, jotta luovuttaja, joka haluaa säilyttää mahdollisuuden tunnustaa isyytensä, voisi asettaa sen luovutuksensa ehdoksi. Suostumusasiakirjassa annettua hyväksymistä ei

voida peruuttaa.

Se, että mies luopuu oikeudestaan saada isyytensä tunnustamalla vahvistetuksi, ei mitenkään vaikuttaisi lapsen kanneoikeuteen. Hän voisi muiden lasten tavoin nostaa kanteen isyyden vahvistamiseksi. Kun lapsi on alle 15-vuotias eikä siten itse voi käyttää puhevaltaansa, puhevaltaa käyttäisi hänen puolestaan lastenvalvoja tai lapsen äiti.

28 §. *Oikeuspaikka.* Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan tehtäväksi vastaava kielellinen tarkistus, kuin 3 §:n 2 momentin 1 kohtaan. Lisäksi ehdotetaan sana holhooja korvattavaksi ilmaisulla laillinen edustaja. Lapsen henkilöön liittyvissä kysymyksissä lapsen laillisena edustajana on useimmiten lapsen huoltaja.

34 §. *Isyyden kumoamisen perusteet.* Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan tehtäväksi vastaava kielellinen tarkistus, kuin 3 §:n 2 momentin 1 kohtaan. Tämän lisäksi momenttia ehdotetaan täydennettäväksi siten, että aviomies voi saada isyytensä kumotuksi tilanteessa, jossa hänen puolisonsa hedelmöittämiseen on käytetty toisen miehen siittiöitä 3 §:n 2 momentin 2 kohdan tarkoittamalla tavalla. Muutos on tarpeen säännöksen selkeyttämiseksi, vaikka siinä tarkoitettut tilanteet lienevät käytännössä erittäin harvinaisia ja niissä useimmiten voitaisiin periytyvien ominaisuuksien perusteella pitää todistettuna, ettei aviomies ole lapsen isä.

Pykälän 2 momenttiin ehdotettu muutos on seuraus 3 §:ään ehdotetusta lisäyksestä, jonka mukaan siittiöiden vieminen naiseen muulla tavoin kuin sukupuoliyhdyntässä rinnastetaan eräissä tapauksissa sukupuoliyhdyntään.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 momentti, jonka mukaan tuomioistuin ei voi kumota aviomiehen isyyttä avioliitossa syntyneeseen lapseen nähden, jos lapsi on syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena ja jos aviomies oli antanut suostumuksensa hoidon antamiseen.

Säännös ei siten estä isyyden kumoamista tapauksissa, joissa aviomies ei ole pätevästi antanut suostumustaan hedelmöityshoidon antamiseen. Isyys voidaan kumota myös, jos voidaan näyttää, ettei lapsi ole syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena. Isyyden kumoamiseen sovelletaan tällöin isyyslain yleisiä säännöksiä. Tätä tarkoittava säännös on

otettu 3 a §:n 2 momenttiin.

Kysymys siitä, onko lapsi saanut alkunsa hedelmöityshoitoa saavan naisen yhdynnästä vieraan miehen kanssa, voidaan ratkaista, jos mainittu mies on tiedossa. Tällöin tuomioistuin voi määrätä miehen isyystutkimukseen. Jos miehen henkilöllisyys ei sitä vastoin ole tiedossa, kysymys aviomiehen isyydestä voidaan ratkaista vain, jos isyystutkimus voidaan tehdä siittiöiden luovuttajalle tai käyttäen hänestä aiemmin otettua näytettä. Vastava ongelma syntyy myös silloin, kun mies ei halua tunnustaa avioliiton ulkopuolella syntyntä lasta, koska hän epäilee, että lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoitoa saaneen naisen yhdynnästä tuntemattomaksi jääneen miehen kanssa.

Ehdotus ei sisällä keinoja, joiden nojalla siittiöiden luovuttaja voitaisiin määrätä isyystutkimukseen, eikä järjestelmää, joka varmistaisi sen, että siittiöiden luovuttajista olisi käytettävissä isyystutkimuksessa tarvittava veri- tai muu vastaava näyte. Näytteen ottaminen jokaisesta siittiöiden luovuttajasta vaatisi huomattavia voimavaroja. Siittiöiden luovuttajan velvoittaminen veritutkimukseen saattaisi vaarantaa luovuttajan anonymiteetin. Ottaen huomioon sen, kuinka harvoin puheena oleva tilanne todennäköisesti tulisi ajankohtaiseksi, ei ole katsottu aiheelliseksi sisällyttää asiasta säännöksiä lakiin.

35 §. *Kanneoikeus.* Pykälän 4 momenttiin ehdotetaan tehtäväksi vastaava kielellinen tarkistus, kuin 3 §:n 2 momentin 1 kohtaan. Samoin momenttiin ehdotetaan tehtäväksi 3 §:n 2 momentin 2 kohdan tarkoittamaa hedelmöittämistä koskeva tarkennus.

42 §. *Tunnustetun isyyden kumoaminen.* Pykälän 2 momenttiin ehdotetaan otettavaksi viittaus myös 34 §:n uuteen 3 momenttiin. Lisäys merkitsee, ettei tuomioistuin voi kumota tunnustettua isyyttä, jos tunnustettu lapsi on saanut alkunsa 3 a §:ssä tarkoitettulla hedelmöityshoidolla ja jos tunnustaja on antanut suostumuksensa hoidon antamiseen.

Voimaantulosäännös. Laki tulee voimaan samanaikaisesti hedelmöityshoitolain kanssa.

Isyyden vahvistamisen osalta lakia sovelletaan niissä tapauksissa, joissa lapsi on syntynyt lain voimaantulon jälkeen.

Isyyden kumoamista koskevia uusia säännöksiä sovelletaan sitä vastoin myös silloin,

kun 3 a §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa on annettu tai 3 §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettu niin sanottu koti-inseminaatio on suoritettu ennen lain voimaantuloa. Isyyttä ei siten voida kumota, jos lapsi on syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena ja isäksi todettu tai vahvistettu mies oli suostunut hoidon antamiseen. Isyyttä ei myöskään voida kumota sillä perusteella, ettei makaamista ollut tapahtunut, jos lapsi on syntynyt koti-inseminaation tuloksena. Sääntelyn tarkoituksena on turvata hedelmöityshoidon ja koti-inseminaation tuloksena ennen tämän lain voimaantuloa syntyneen lapsen isyysuhteen pysyvyys.

2. Tarkemmat säännökset

Sukusolujen ja alkioiden käyttöä hedelmöityshoidossa koskevan lakiehdotuksen 35 §:n mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarvittaessa lain täytäntöönpanosta. Tämän yleisen asetuksenantovaltuutuksen lisäksi lakiehdotuksen 18 §:n 2 momentin mukaan luovuttajalle sukusolujen luovuttamisesta aiheutuvista kuluista, ansionmenetyksestä ja muusta haitasta voidaan suorittaa kohtuullinen korvaus sen mukaan kuin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella tarkemmin säädetään. Lakiehdotuksen 32 §:n 2 momentin mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella voidaan säätää eräiden palvelujen tuottajan arkistossa olevien parien suostumusasiakirjojen siirtämisestä säilytettäväksi muualle. Lakiehdotuksen 33 §:n mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarkemmin asioiden käsittelystä Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen yhteydessä toimivassa lautakunnassa.

Lakiehdotuksen 34 §:n mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarvittaessa tarkemmin sukusolujen ja alkioiden varastoinnista sekä hävittämisestä, sukusolujen luovuttajaa koskevasta terveystarkastuksesta, luovuttajan 19 §:n mukaisesta tunnuksesta ja sen käyttämisestä sekä palvelujen tuottajan toimintaedellytyksistä. Lisäksi 27 §:n 2 momentin mukaan sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarkemmin sukusolujen ja alkioiden varastoinnista perittävän maksun määräytymisen perusteista. Lakiehdotuksen 28 §:n mukaan so-

siaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään myös hedelmöityshoidon antamista koskevien tietojen ilmoittamisesta asianomaiselle viranomaiselle.

3. Voimaantulo

Lain voimaantulon edellyttämiin toimenpiteisiin on varattava riittävästi aikaa. Tarvittavia toimenpiteitä ovat tarkempien säännösten antaminen, varastointia ja hedelmöityshoidon antamista koskevien lupien myöntäminen sekä varastointitoiminnasta perittävien maksujen perusteiden vahvistaminen. Nämä toimenpiteet on voitava suorittaa jo ennen lain voimaantuloa, jotta voimaantulo ei aiheuttaisi tarpeettomia keskeytyksiä käytännön toimintaan. Esityksessä ehdotetaan, että lait tulisivat voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

4. Säättämisyjärjestys

Esitys sisältää ehdotuksia, joka koskevat ihmisluonnon ja ihmisyyden peruskysymyksiä ja joilla on sen vuoksi läheinen yhteys perusoikeuksiin ja ihmisoikeuksiin. Tarkasteltaessa esitykseen sisältyvien ehdotusten suhdetta perustuslain perusoikeussäännöksiin on otettava huomioon, että perusoikeudet paitsi asettavat lainsäädännölle ehdottomia rajoja toimivat myös sitä ohjaavina oikeudellisina periaatteina. Kysymys ei siis ole pelkästään säättämisyjärjestyksestä, vaan myös siitä, että perusoikeussäännösten ilmentämät periaatteet otetaan laissa asianmukaisesti huomioon.

Ihmisarvon loukkaamattomuus

Perustuslain 1 §:n mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden. Ihmisarvon loukkaamattomuus voi koskea myös tilanteita, joissa ei ole kysymys vielä syntyneestä yksilöstä.

Ihmisarvon loukkaamattomuus edellyttää, että ihmistä, sukusoluja tai alkioita ei käytetä kauppatavarana. Sukusolujen tai alkioiden luovuttamisen ei siten tule perustua taloudellisen hyödyn tavoitteluun, vaan toisten ihmisten auttamisen haluun. Sukusolut ja alkiot eivät muutenkaan saisi olla kaupallisen toiminnan kohteena.

Tämä periaate on otettu esityksessä kattavasti huomioon. Ensinnäkään sukusolujen luovuttamisesta ei saa maksaa palkkiota. Ainoastaan kohtuullinen korvaus kuluista ja mahdollisesta haitasta voidaan suorittaa ja näidenkin perusteista säädettäisiin asetuksella (18 §). Myöskään sukusolujen ja alkion varastoinnista ei saa periä maksua, joka ylittää toiminnasta aiheutuneet kustannukset ja kohtuulliset työpalkkiot (27 §).

Ihmisarvon loukkaamattomuuteen liittyy myös se, ettei hedelmöityshoitoa saa esityksen mukaan käyttää rodunjalostuksellisiin tarkoituksiin (5 §). Ehdotettu laki turvaa myös syntyvän yksilön koskemattomuuden ja ainutlaatuisuuden: hedelmöityshoidossa ei saa käyttää sukusolua tai alkiota, joka on ollut tutkimustoiminnan kohteena tai on toisintettu eli kloonattu taikka jonka perimään on puututtu (4 §). Ehdotuksen mukaan kuolleen henkilön sukusoluja ei saisi käyttää hedelmöityshoidossa (6 §). Syntyvän lapsen ihmisarvon voidaan katsoa kuuluvan sen, että hän on saanut alkunsa elossa olevista vanhemmista.

Itsemääräämisoikeus ja oikeus yksityiselämään

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Säännös vastaa hallitusmuodossa ollutta 6 §:ää, jota koskevissa esitöissä korostetaan, että oikeus henkilökohtaiseen vapauteen on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (HE 309/1993 vp, s. 46).

Itsemääräämisoikeus liittyy myös perustuslain 10 §:ssä säädettyyn yksityiselämän suojaan, johon kuuluu oikeus määrätä itsestään ja kehostaan. Itsemääräämisoikeus sisältää sen, että jokaisella tulee olla ehdoton oikeus määrätä siitä, käytetäänkö hänen sukusolujaan hedelmöityshoidossa. Itsemääräämisoikeus edellyttää, että se, jonka sukusoluja hoidossa käytetään, antaa toimenpiteeseen suostumuksensa, ja että suostumus voidaan peruuttaa kunnes sukusolut tai siitä saatu alkio on siirretty naiseen raskauden aikaansaami-

seksi.

Nämä periaatteet on esityksessä on otettu huomioon sukusolun luovuttajan suostumusta ja sen peruuttamista koskevissa säännöselähdotuksissa (15 §) sekä eräissä ehdotuksissa rangaistussäännöksiksi (36 §). Itsemääräämisoikeudesta seuraa myös se, ettei henkilön kuoltua kukaan muu saa päättää kuolleelta jääneen sukusolun käyttämisestä (6 §).

Yksityiselämän suojaan voidaan katsoa kuuluvan myös sen, että vanhemmilla on yksinomainen oikeus päättää siitä, kerrotaanko lapselle lisääntymismenetelmän ja luovutettujen sukusolujen mahdollisesta käytöstä. Tätä oikeutta esityksessä ei ehdoteta rajoitettavaksi.

Myös henkilöä koskevien tietojen kerääminen kuuluu perustuslain 10 §:ssä tarkoitettun yksityiselämän suojan piiriin. Pykälän mukaan henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Henkilötietolain 11 §:n 1 momentin mukaan arkaluonteisten henkilötietojen käsittely on pääsäännön mukaan kielletty, mutta niitä voidaan 12 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan kuitenkin käsitellä, jos käsittelystä on säädetty laissa. Esityksen mukaan sukusolun luovuttajasta saadaan kerätä ja tallentaa eräitä luovuttajan ulkoisia ominaisuuksia koskevia tietoja (14 §). Tällä on pyritty varmistamaan se, että hoitava lääkäri voi valita sellaiset sukusolut, joiden luovuttaja muistuttaa fyysisiltä ominaisuuksiltaan asianomaista vanhempaa (5 §). Vanhempien ja lapsenkin kannalta saattaa olla toivottavaa, ettei lapsen poikkeava alkuperä paljastu hänen ulkonäöstään. Näin edistetään osaltaan perhe- ja yksityiselämän suojaa.

Oikeus saada tietää sukusolun luovuttajan henkilöllisyys

Luovutetusta sukusolusta syntyneen henkilön oikeus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys on perusoikeussäännösten kannalta monitahoinen kysymys. Oma biologinen alkuperä on osa ihmisen identiteettiä. Tiedon saamisen omasta identiteetistä voidaan sanoa kuuluvan perustuslain 1 §:ssä ihmisarvon loukkaamattomuuden piiriin. Perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö myös puoltavat sellaista lainsäädännöl-

listä ratkaisua, jossa luovutetusta sukusolusta syntyneelle turvataan tiedonsaantioikeus. Toisaalta luovuttajan kannalta saattaa olla tärkeää, että päätösvalta tiedon antamisesta säilyy hänellä. Näin hän voi olla varma esimerkiksi siitä, ettei tietoa anneta ajankohdanna, jolloin hän oman perhetilanteensa tai vastaavan syyn vuoksi ei ole valmis lapsen taholta tuleviin yhteydenottoihin.

Esityksessä on pyritty ehdotukseen, jossa eri osapuolten keskeiset tarpeet otettaisiin huomioon. Ehdotuksen mukaan sukusolun luovuttajan henkilöllisyyttä ei luovuttajan elinaikana ilmaista kenellekään ilman luovuttajan suostumusta (24 ja 31 §). Luovuttajaa koskevat henkilötiedot rekisteröitäisiin ja säilytettäisiin kuitenkin pysyvästi (23 §). Jos luovutetusta sukusolusta syntynyt henkilö haluaisi 18 vuotta täytettyään saada yhteyden luovuttajaan, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen olisi avustettava häntä yhteydenottamisessa (25 §). Yhteys voitaisiin kuitenkin luoda vain luovuttajan suostumuksella. Joka tapauksessa 18 vuotta täyttäneellä luovutetusta sukusolusta syntyneellä henkilöllä olisi oikeus saada itselleen jäljennös luovuttajan itsestään laatimasta henkilökuvauksesta ja tämän perusteella ainakin jonkinlainen käsitys omasta perimästään. Kun vuosi on kulunut luovuttajan kuolemasta, täysi-ikäisellä luovuttajan sukusolusta syntyneellä henkilöllä olisi oikeus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys (24 §). Tietojen antamisen ei enää tällöin voida katsoa loukkaavan luovuttajan oikeutta yksityiselämänsä suojaan.

Yksinäisen tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävän naisen oikeus hedelmöityshoitoon

Myös kysymystä yksinäisen naisen ja rekisteröidyssä parisuhteessa elävän naisen oikeudesta hedelmöityshoitoon voidaan arvioida usean eri perusoikeuden valossa. Yhtäältä perustuslain 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttyä perustetta asettaa eri asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella. Säännöksen perusteluissa on eräänä kiellettyinä syrjintäperusteena erikseen mainittu sukupuolinen suuntautuminen (HE 309/1993 vp). Lisäksi perustuslain 10 §:ssä turvatun yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti

solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja päättää sukupuolisesta käyttäytymisestään.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Tämän on säännöksen perustelujen mukaan katsottu tarkoittavan paitsi sitä, että lapsia on kohdeltava keskenään yhdenvertaisesti, myös sitä että lasta ei tule kohdella passiivisena toiminnan kohteena (HE 309/1993 vp).

Esityksessä ehdotetaan, että yksinäinen nainen tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävä nainen voi saada hedelmöityshoitoa edellyttäen, että sukusoluja toimenpiteeseen luovuttanut mies voidaan naisen tai lapsen vaatimuksesta vahvistaa lapsen isäksi (12 §). Ratkaisu perustuu jo isyyslain säätämässä valittuun ratkaisuun, jonka mukaan lapsia ei tule lainsäädännön nojalla asettaa oikeudellisesti toisistaan poikkeavaan asemaan sen perusteella, millä tavoin he ovat saaneet alkunsa. Isyyslakiin ehdotetaan kuitenkin poikkeusta, jonka mukaan luovuttaja ei voisi tunnustaa lasta vastoin äidin tahtoa niin kauan, kun lapsi on alle 15-vuotias eikä voi käyttää puhevaltaa henkilöön koskevista asioista.

Virallistettua parisuhdetta koskevan hallituksen esityksen käsittelyn yhteydessä perustuslakivaliokunta totesi, että "avioliittolainsäädäntöä ja sen kanssa rinnasteisia lakeja säädettäessä on kyse sellaisista erityisestä yhteiskunnan tulevaisuuteen ja arvoihin liittyvistä ratkaisuista, jossa avioliiton asettaminen naisen ja miehen parisuhteena erityisasemaan lainsäädännössä on perusteltua. Lakien tulkinta toisaalta saattaa ajan kuluessa muuttua ja perustuslain tulkinta aktiivisesti muuttaa arvokäsityksiä" (PeVL 15/2001 vp).

Myös hedelmöityshoidon antamisessa tehtävissä ratkaisuissa on nojaututtava yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin. Samalla tavoin kuin harkittaessa adoptio-oikeutta rekisteröidyssä parisuhteessa elävälle henkilölle on todettava, että ajatus vanhemmuuden jakautumisesta isyyteen ja äitiyteen on kulttuurinen, yhteisöllinen näkemys ja sellaisena avoin muutoksille. Vaikka yhteiskunnassa on havaittavissa muutosta vanhemmuuteen liittyvissä ajattelutavoissa, tässä vaiheessa ei ilman laajaa kansalaiskeskustelua ole mahdollista poiketa perusteista, joille voimassa oleva vanhemmuuteen liittyvä lainsäädäntö rakentuu.

Terveyspalvelujen ja toiminnan luvanvaraisuus

Ehdotetun lain päätarkoituksena on tehdä mahdolliseksi tahattoman lapsettomuuden hoito eettisesti, oikeudellisesti ja lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla. Tämä tavoite vastaa perustuslain 19 §:ssä julkiselle vallalle asetettua tehtävää. Pykälän 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä.

Perustuslain 18 §:n mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan elinkeinolla. Säännöksen esitöiden mukaan luvanvaraisuus voi eräillä aloilla olla edelleen perusteltua erityisesti terveyden suojelemiseksi (HE 309/1993 vp).

Ehdotuksen mukaan hedelmöityshoidon antaminen sekä sulusolujen ja alkioiden varastointi ovat luvanvaraista toimintaa. Tässä toiminnassa käytetään ihmisen sulusoluja ja alkioita tavalla, joka edellyttää sitä, että toimintaa voidaan tehokkaasti valvoa. Ehdotuksen mukaan toiminnan luvanvaraisuudesta säädettäisiin lain tasolla siten kuin perustuslain 18 §:n 1 momentti edellyttää.

Edellä esitetyn perusteella hallitus katsoo, että ehdotetut lait voidaan kaikilta osiltaan käsitellä tavallisessa säätämisyjärjestyksessä. Asiaan liittyvien perusoikeusnäkökohtien vuoksi hallitus pitää kuitenkin asianmukaisena, että esityksestä hankitaan perustuslakivaliokunnan lausunto.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki**sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Soveltamisala

Tässä laissa säädetään keinosiemennyksen, koeputkihedelmöityksen tai muun sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Tässä laissa säädetään myös sukusolujen ja alkioiden luovuttamisesta ja varastoinnista hedelmöityshoitoa varten.

Tämän lain säännökset sukusoluista koskevat myös sukusolujen esiasteita.

Hedelmöityshoitona ei tässä laissa pidetä toimenpidettä, jolla miehen käsittelemätöntä ja varastoimatonta spermaa viedään naiseen ilman, että lääkärin ammatin harjoittamiseen oikeutettu henkilö tässä toimessaan tai muu ulkopuolinen henkilö korvausta vastaan osallistuu toimenpiteen suorittamiseen.

2 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

1) *parilla* naista ja miestä, jotka elävät keskenään avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa;

2) *sukusolujen luovuttamisella* omien siittiöiden tai munasolujen antamista käytettäväksi toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa;

3) *sukusolun luovuttajalla* henkilöä, joka luovuttaa sukusolujaan käytettäväksi 2 kohdassa mainittuun tarkoitukseen;

4) *palvelujen tuottajalla* sellaista terveydenhuollon toimintayksikköä ja lääkäriä, joka on saanut 26 §:ssä tarkoitetun luvan; sekä

5) *terveydenhuollon toimintayksiköllä* kansanterveyslaissa (66/1972) tarkoitettua terveyskeskusta, erikoissairaanhoitolaissa (1062/1989) tarkoitettua sairaalaa ja siitä erillään olevaa sairaanhoidon toimintayksikköä sekä yksityisestä terveydenhuollosta annetussa laissa (152/1990) tarkoitettua terveydenhuollon palveluja tuottavaa yksikköä.

3 §

Sukusolujen ja alkioiden käyttö hedelmöityshoidossa

Hedelmöityshoidossa saadaan tässä laissa säädetyin edellytyksin käyttää hedelmöityshoitoa saavien omia sukusoluja ja alkioita sekä tämän lain mukaan luovutettuja sukusoluja ja alkioita.

Maahantuotuja sukusoluja ja alkioita saadaan käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa, jos tässä laissa asetetut luovuttaja, luovutusta sekä luovutettuja sukusoluja ja alkioita koskevat edellytykset täyttyvät.

4 §

Sukusolujen ja alkioiden käytön rajoitukset

Hedelmöityshoidossa ei saa käyttää:

- 1) sukusoluja ja alkioita, joiden perimään on puututtu;
- 2) alkioita, joita on saatu toisintamalla; tai
- 3) sukusoluja ja alkioita, joita on käytetty tutkimustoiminnassa.

Kun sukusolun luovuttajan sukusoluilla on saatu aikaan lapsia viidelle hoitoa saavalle, saman luovuttajan sukusoluja ei saa käyttää enää muille annettavassa hedelmöityshoidossa.

Tässä laissa tutkimustoimintana ei pidetä:

- 1) hedelmöityshoitoon tarkoitettujen sukusolujen tai alkioiden havainnointia tai muuta toimenpidettä, jonka tarkoituksena on ylläpitää tai parantaa sukusolujen hedelmöitymiskykyä ja alkioiden elinkelpoisuutta, jos havainnointi tai toimenpide ei vaaranna alkion luonnollista kehitystä; eikä
- 2) toimenpidettä, jonka avulla sukusolu tai alkio sen luonnollista kehitystä vaarantamatta voidaan todeta tutkitun sairauden osalta perimältään terveeksi tai jonka avulla voidaan vahvistaa alkion sukupuoli 5 §:ssä mainittua tarkoitusta varten.

5 §

Lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen

Hedelmöityshoidon avulla syntyvän lapsen ominaisuuksiin vaikuttaminen valikoimalla sukusoluja tai alkioita taikka muulla tavalla on kielletty, jollei 2 tai 3 momentissa toisin säädetä.

Syntyvän lapsen terveyteen voidaan vaikuttaa valikoimalla tutkitun ominaisuuden kannalta terveeksi todettuja sukusoluja tai alkioita. Lapsen sukupuolen määräytymiseen voidaan vaikuttaa, jos hedelmöityshoidossa käytetään parin omia sukusoluja ja näistä sukusoluista syntyvällä toista sukupuolta olevalla lapsella olisi huomattava vaara saada vakava sairaus.

Jos hedelmöityshoidossa käytetään luovutettuja sukusoluja, hoitavan lääkärin tulee valita sellaiset sukusolut, joiden luovuttaja muistuttaa ulkonäöltään syntyvän lapsen asi-

anomaista vanhempaa, jollei hedelmöityshoitoa saavan tahdosta muuta johdu.

6 §

Sukusolujen ja alkioiden varastoinnin rajoitukset

Omaa lapsettomuuden hoitoa varten varastoidut sukusolut ja alkiot on hävitettävä, kun palvelujen tuottajan tietoon on tullut, että se henkilö, jonka sukusoluista on kyse, tai toinen niistä henkilöistä, joiden sukusoluista alkio on saanut alkunsa, on kuollut. Lisäksi sukusolut ja alkiot on hävitettävä, kun palvelujen tuottaja on vastaanottanut asianomaisen pyynnön sukusolujen tai alkioiden hävittämisestä.

Luovutetut sukusolut tai alkiot on viipymättä hävitettävä, jos terveystarkastuksessa tai muuten havaitaan, ettei niitä voida käyttää hedelmöityshoidossa, tai jos luovuttaja on 15 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla peruuttanut suostumuksensa. Sukusolut tai alkiot on myös viipymättä hävitettävä, kun palvelujen tuottajan tietoon on tullut, että sukusolun luovuttaja tai toinen alkion luovuttajista on kuollut. Luovutetut sukusolut ja alkiot on hävitettävä viimeistään viidentoista vuoden kuluttua luovutuksen vastaanottamisesta.

Edellä 1 ja 2 momentissa säädetyn estämättä sukusoluja voidaan hävittämisen sijasta käyttää muuhun luvalliseen tarkoitukseen, jos se, jonka sukusoluista on kysymys, on antanut kirjallisen suostumuksensa siihen. Edellä sanottu koskee myös alkioita, jos ne, joiden alkioista on kysymys, ovat antaneet kirjallisen suostumuksensa siihen.

2 luku

Hedelmöityshoidon antaminen

7 §

Hedelmöityshoidon antamisen edellytykset

Hedelmöityshoitoa saadaan antaa, jos:

- 1) pari kärsii tahattomasta lapsettomuudesta tai parin omista sukusoluista syntyvällä

lapsella olisi huomattava vaara saada vakava sairaus; ja

2) pari on antanut suostumuksensa siihen.

Hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos:

1) parin osapuoli on avioliitossa muun henkilön kanssa;

2) nainen on täyttänyt 46 vuotta taikka raskaus aiheuttaisi naisen iän tai terveydentilan vuoksi huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle;

3) parin osapuoli on peruuttanut suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen;

4) parin osapuolista toinen on kuollut;

5) on ilmeistä, ettei pari voi turvata lapselle tasapainoista kehitystä; tai

6) on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi.

Hedelmöityshoidon antamisen edellytyksistä naiselle, joka ei elä 2 §:n 1 kohdassa tarkoitetussa parisuhteessa, säädetään 12 §:ssä.

8 §

Tietojen antaminen parille

Palvelujen tuottajan on selvitettävä hedelmöityshoitoa saavalle parille hoidosta syntyvän lapsen ja muiden osapuolten oikeudellinen asema.

Jos hedelmöityshoidossa käytetään luovutettuja sukusoluja tai alkioita, palvelujen tuottajan on lisäksi annettava parille tietoja hoidon avulla syntyvän lapsen biologisen alkuperän mahdollisista vaikutuksista perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin ja siitä, miten mahdollisia ongelmia voidaan ehkäistä tai lievittää. Palvelujen tuottajan on järjestettävä parille mahdollisuus keskustella näistä kysymyksistä asiantuntijan kanssa.

Parin tiedonsaantioikeudesta on lisäksi voimassa, mitä potilaan oikeudesta saada tietoja säädetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (785/1992).

9 §

Parin suostumuksesta laadittava asiakirja

Hedelmöityshoitoon annettavasta suostumuksesta on tehtävä asiakirja, josta ilmenevät:

1) naisen ja miehen nimi, henkilötunnus tai syntymäaika ja osoite;

2) hoitomenetelmä, johon suostumus annetaan;

3) suostumuksen voimassaolo ja mahdolliset ehdot hoidon antamiselle; sekä

4) 8 §:ssä edellytettujen toimenpiteiden suorittaminen.

Asiakirja on päivättävä ja sen allekirjoittavat suostumuksen antajat ja vastaanottava palvelujen tuottaja. Asiakirjasta on annettava kappale sekä naiselle että miehelle ja talletettava yksi kappale palvelujen tuottajan arkistoon. Asiakirja on säilytettävä erillään asianomaisia koskevista muista potilasasiakirjoista.

Asiakirjan arkistoitavaan kappaleeseen on lisäksi merkittävä tiedot käytetystä menetelmästä, mahdollisesti asetettujen ehtojen noudattamisesta, menetelmän käytön ajankohdasta ja todetusta raskaudesta. Jos hedelmöityshoidossa on käytetty luovutettuja sukusoluja tai alkioita, asiakirjan arkistoitavaan kappaleeseen on merkittävä myös 19 §:ssä tarkoitettu luovuttajan tunnus.

10 §

Päätös hedelmöityshoidon antamisesta

Paria hoitava lääkäri päättää hedelmöityshoidon antamisesta varmistauduttuaan siitä, että edellytykset hoidon antamiseen täyttyvät.

11 §

Todistus hedelmöityshoidon antamisesta

Palvelujen tuottajan on naisen tai miehen pyynnöstä annettava kirjallinen todistus käytetystä menetelmästä, mahdollisesti asetettujen ehtojen noudattamisesta, menetelmän käytön ajankohdasta ja alkaneesta raskaudesta.

12 §

Hedelmöityshoidon antaminen naiselle, joka ei elä parisuhteessa

Hedelmöityshoitoa saadaan antaa naiselle,

joka ei elä 2 §:n 1 kohdassa tarkoitetussa parisuhteessa, jos mies, jonka luovuttamia siittiöitä hedelmöityshoidossa käytetään, on antanut suostumuksensa hoidon antamiseen tietoisena siitä, että hänet voidaan vahvistaa lapsen isäksi.

Mitä 7 §:n 2 momentin 2—6 kohdassa sekä 8—11 §:ssä säädetään parille annettavan hedelmöityshoidon antamisesta, on soveltuvin osin noudatettava myös tässä pykälässä tarkoitettua hedelmöityshoidossa.

Asiakirjaan, jota 9 §:ssä tarkoitetaan, on näissä tapauksissa merkittävä, että siittiöiden luovuttaja on suostunut hoitoon tietoisena siitä, että hänet voidaan vahvistaa lapsen isäksi.

3 luku

Sukusolujen ja alkioiden luovutus

13 §

Sukusolujen luovuttaja

Sukusoluja voi luovuttaa 18 vuotta täyttänyt henkilö, joka on hyväksytty terveystarkastuksessa.

14 §

Luovuttajasta kerättävät tiedot

Terveystarkastuksen yhteydessä luovuttajasta saadaan sen estämättä, mitä henkilötietojen suojasta säädetään, kerätä ja tallentaa 5 §:n 3 momentissa mainittua tarkoitusta varten sellaisia tietoja, jotka kuvaavat luovuttajan ihon, silmien ja hiusten väriä, pituutta ja etnistä alkuperää.

Tilaisuuden varaamiseksi luovutetusta sukusolusta syntyneelle henkilölle saada käsitys luovuttajasta on tältä ennen luovutusta saatava asianmukainen kirjallinen selostus itsestään (*luovuttajan henkilökuvaus*).

Muita kuin tässä pykälässä ja 16 §:ssä tarkoitettuja tietoja luovuttajasta ei saa kerätä.

15 §

Luovuttajan suostumus sukusolujen käyttöön

Luovuttajan sukusoluja saadaan käyttää

hedelmöityshoidossa vain, jos hän on antanut siihen suostumuksensa luovutuksen vastaanottavalle palvelujen tuottajalle. Ennen suostumuksen vastaanottamista luovuttajalle on selvitettävä sukusolujen luovutukseen liittyvät oikeudelliset ja lääketieteelliset seikat.

Luovuttaja voi peruuttaa suostumuksensa ilmoittamalla siitä luovutuksen vastaanottaneelle palvelujen tuottajalle. Luovuttajan sukusoluja ei saa käyttää hedelmöityshoidossa sen jälkeen, kun suostumuksen peruuttamisesta on ilmoitettu tai luovutuksen vastaanotantaneen tietoon on tullut, että luovuttaja on kuollut.

16 §

Luovuttajan suostumuksesta laadittava asiakirja

Luovuttajan suostumuksesta luovuttaa sukusoluja käytettäväksi toisen hedelmöityshoitoa varten on laadittava asiakirja, josta ilmenevät:

1) luovuttajan nimi, henkilötunnus tai syntymäaika ja osoite;

2) osallistuminen säännösten mukaiseen terveystarkastukseen ja luovuttajan henkilökuvauksen vastaanotto;

3) 15 §:n 1 momentin mukaisen selvityksen antaminen luovuttajalle; sekä

4) sukusolujen käytölle mahdollisesti asetetut ehdot.

Jos siittiöiden luovuttaja on antanut suostumuksensa siihen, että häneen voidaan ottaa yhteyttä 12 §:ssä tarkoitetun hoidon antamiseksi, asiakirjaan on tehtävä tästä merkintä.

Asiakirja on päivättävä ja sen allekirjoittavat suostumuksen antaja ja vastaanottava palvelujen tuottaja. Asiakirjasta on yksi kappale talletettava palvelujen tuottajan arkistoon.

Jos luovuttaja peruuttaa suostumuksensa, peruuttamisesta on tehtävä merkintä asiakirjan arkistoituun kappaleeseen.

17 §

Luovuttajan suostumus henkilöllisyytensä ilmaisemiseen

Luovuttaja, joka suostuu henkilöllisyytensä

ilmaisemiseen sukusolustaan syntyneelle henkilölle, voi ilmoittaa suostumuksestaan 23 §:ssä tarkoitettuun sukusolujen luovutusten rekisteriin. Ilmoitus on tehtävä kirjallisesti eikä sitä voi peruuttaa. Palvelujen tuottajan, joka vastaanottaa luovutuksen, on kerrottava luovuttajalle mahdollisuudesta suostumuksen ilmoittamiseen ja sen merkityksestä. Palvelujen tuottaja voi välittää suostumuksen sukusolujen luovutusten rekisteriin.

18 §

Kielto suorittaa palkkiota

Sukusolujen luovuttamisesta ei saa luvata eikä suorittaa palkkiota.

Luovuttajalle luovutuksesta aiheutuvista kuluista, ansionmenetyksestä ja muusta haitasta voidaan kuitenkin suorittaa kohtuullinen korvaus sen mukaan kuin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella tarkemmin säädetään. Sopimus luovutukseen liittyvästä muusta palkkiosta tai korvauksesta tai suorituksesta on mitätön.

19 §

Luovuttajan tunnus

Luovuttajasta on hänen henkilötietojensa sijasta käytettävä vain tunnusta (*luovuttajan tunnus*) sen jälkeen, kun hänet on 13 §:ssä tarkoitettussa terveystarkastuksessa hyväksytty sukusolun luovuttajaksi. Luovutuksen vastaanottaneen palvelujen tuottajan on merkittävä luovuttajan tunnus luovuttajan suostumuksesta laaditun asiakirjan arkistoitavaan kappaleeseen, luovuttajan henkilökuvaukseen ja 20 §:ssä tarkoitettuun kirjekuoreen sekä siihen ampulliin, kapillaariin tai muuhun astiaan, jossa luovutettuja sukusoluja säilytetään.

20 §

Luovuttajaa koskevien tietojen ilmoittaminen sukusolujen luovutusten rekisteriin

Luovutuksen vastaanottaneen palvelujen

tuottajan on viipymättä toimitettava sukusolujen luovutusten rekisteriin tiedot luovuttajan tunnuksesta, nimestä, henkilötunnuksesta tai syntymäajasta ja siitä, onko kyse siittiöiden, munasolujen vai alkioiden luovutuksesta. Rekisteriin on samalla toimitettava suljetussa kirjekuoreessa luovuttajan henkilökuvaus.

21 §

Luovuttajaa koskevien asiakirjojen säilyttäminen ja hävittäminen

Terveystarkastuksen yhteydessä kerätyt tiedot ja luovuttajan suostumuksesta laaditun asiakirjan arkistoitava kappale on säilytettävä sen palvelujen tuottajan arkistossa, joka 15 §:n 1 momentin mukaan on ottanut vastaan luovuttajan suostumuksen. Tiedot ja asiakirjat on säilytettävä erillään luovuttajaa koskevista muista potilasasiakirjoista. Luovuttajan tunnistetiedot ja muut terveystarkastuksen yhteydessä kerätyt henkilötiedot luovuttajasta sekä luovuttajan suostumuksesta laadittu arkistoitu asiakirja on hävitettävä vuoden kuluttua siitä, kun luovutetut sukusolut tai alkiot on käytetty tai hävitetty taikka luovutettu 6 §:n 3 momentissa mainittuun tarkoitukseen.

22 §

Alkioiden luovuttaminen

Pari, jonka sukusoluista on luotu alkiota parin omaa hedelmöityshoitoa varten, saa kummankin osapuolen suostumuksella luovuttaa yli jääneitä alkiota käytettäväksi toisen parin hedelmöityshoitoon. Tällaisten alkioiden luovuttamiseen on sovellettava, mitä tässä laissa säädetään sukusolujen luovuttamisesta.

Muita kuin 1 momentissa tarkoitettuja alkiota ei saa vastaanottaa käytettäväksi eikä käyttää toiselle annettavassa hedelmöityshoidossa.

4 luku

Luovutetusta sukusolusta tai alkiosta syntyneen henkilön tiedonsaantioikeus

23 §

Sukusolujen luovutusten rekisteri

Terveystieteiden tutkimuskeskus pitää rekisteriä hedelmöityshoitoa varten tehdyistä sukusolujen ja alkioiden luovutuksista (*sukusolujen luovutusten rekisteri*).

Rekisteriin talletetaan palvelujen tuottajan ilmoituksesta sukusolun luovuttajan nimi, henkilötunnus tai syntymäaika, luovuttajan tunnus ja tieto siitä, onko kyse siittiöiden, munasolujen vai alkioiden luovutuksesta.

Rekisteriin on lisäksi merkittävä luovuttajan 17 §:n mukaisesti ilmoittama suostumus henkilöllisyytensä ilmaisemiseen.

Rekisterin yhteydessä säilytetään luovuttajan henkilökuvauksia.

24 §

Tiedonsaantioikeus

Luovutetusta sukusolusta tai alkiosta syntyneellä henkilöllä on oikeus 18 vuotta täytettyään saada:

1) palvelujen tuottajalta jäljennös 9 §:ssä tarkoitettua arkistoidusta asiakirjasta ja siihen merkitystä luovuttajan tunnuksesta;

2) ilmoittamalla luovuttajan tunnus jäljennös luovuttajan henkilökuvauksesta sukusolujen luovutusten rekisteristä; sekä

3) ilmoittamalla luovuttajan tunnus tieto luovuttajan henkilöllisyydestä sukusolujen luovutusten rekisteristä, jos siihen on merkitty sitä koskeva luovuttajan suostumus tai luovuttaja siihen muutoin suostuu, ja suostumuksesta riippumatta, kun luovuttajan kuolemasta on kulunut yksi vuosi.

25 §

Yhteydenotto luovuttajaan

Jos rekisterissä ei ole merkintää 17 §:ssä tarkoitettua suostumuksesta ja luovuttajan sukusolusta syntynyt henkilö esittää pyynnön

saada yhteyden luovuttajaan tai tietoja hänestä, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tulee mahdollisuuksien mukaan saattaa pyyntö luovuttajan tietoon ja antaa tälle tilaisuus halutessaan vastata pyyntöön oikeusturvakeskuksen välityksellä. Tiedustelun tulokset on ilmoitettava pyynnön esittäneelle.

Terveystieteiden tutkimuskeskuksen on toimittava edellä mainitussa asiassa erityistä hienotunteisuutta osoittaen ja siten, ettei luovuttajan henkilöllisyys paljastu.

5 luku

Toimintaa koskevat säännökset

26 §

Lupa

Sukusolujen ja alkioiden varastointiin ja hedelmöityshoidon antamiseen tulee olla Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lupa. Lupa voidaan myöntää sellaiselle terveystieteiden tutkimuskeskukselle tai erityisesti hedelmöityshoitoon perehtyneelle erikoislääkärille, jolla on toimintaan asianmukaiset tilat ja laitteet sekä toiminnan edellyttämä henkilökunta. Lupa voidaan myöntää myös niin, että se koskee vain tiettyä hoitomenetelmää.

27 §

Varastoinnista perittävät maksut

Palvelujen tuottaja saa periä sukusolujen ja alkioiden varastoinnista enintään sellaisen maksun, joka kattaa toiminnasta aiheutuneet kustannukset ja kohtuulliset työpalkkiot.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään 1 momentissa tarkoitettua maksun tarkemmista perusteista.

28 §

Toimintatiedot

Palvelujen tuottajan on annettava tässä laissa tarkoitettua toiminnastaan asianomaiselle viranomaiselle tiedot valvontaa, seuranta- ja tilastointia varten siten kuin sosiaali- ja

terveysministeriön asetuksella tarkemmin säädetään.

29 §

Luvan peruuttaminen

Terveysturvakeskus voi peruuttaa 26 §:ssä tarkoitetun luvan, jos helmio- tai alkio- varastoinnissa ei noudateta voimassa olevia säännöksiä. Terveysturvakeskus voi tarvittaessa määrätä suoritettavaksi toiminnan tarkastamisen. Jos toiminnassa esiintyy puutteita tai epäkohtia, Terveysturvakeskus voi määrätä toiminnan keskeytettäväksi, kunnes puutteet tai epäkohdat on korjattu, taikka peruuttaa annetun luvan.

Luvan peruuttamista koskevaa päätöstä on noudatettava muutoksenhausta huolimatta.

30 §

Toiminnan lopettaminen

Kun palvelujen tuottaja lopettaa toimintansa, on kaikki sen varastointitoimintaan liittyvät asiakirjat siirrettävä säilytettäväksi Terveysturvakeskuksen määräämälle julkiselle palvelujen tuottajalle tai sellaiselle yksityiselle palvelujen tuottajalle, joka suostuu ottamaan asiakirjat vastaan.

Myös jäljellä oleva sukusolujen tai alkio-iden varasto on siirrettävä 1 momentissa mainitulle palvelujen tuottajalle, jos se suostuu ottamaan varaston vastaan. Muussa tapauksessa varasto on hävitettävä.

Varaston tai siihen liittyvät asiakirjat vastaanottaneeseen palvelujen tuottajaan sovelletaan tämän lain säännöksiä palvelujen tuottajan oikeuksista ja velvollisuuksista.

6 luku

Erinäiset säännökset

31 §

Salassapito

Tässä laissa tarkoitetut asiakirjat ovat poti-

laan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa tarkoitettuja potilasasiakirjoja. Siitä parin suostumuksesta laaditusta arkistoidusta asiakirjasta, johon on merkitty sukusolujen luovuttajan tunnus, luovuttajan henkilökuvauksesta ja sukusolujen luovutusten rekisteristä saadaan tämän lain mukaisesti antaa tietoja vain luovuttajan sukusolusta syntyneelle henkilölle. Edellä tarkoitettuja tietoja ei saa antaa kenellekään muulle riippumatta siitä, mitä tietojen antamisesta muualla säädetään.

32 §

Tietojen säilyttäminen

Parin suostumuksesta laadittua arkistoitua asiakirjaa, johon on merkitty luovuttajan tunnus, luovuttajan henkilökuvausta ja sukusolujen luovutusten rekisteriin merkityjä tietoja ei saa hävittää.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella voidaan säätää palvelujen tuottajan arkistossa olevien parien suostumuksesta laadittujen arkistoitujen asiakirjojen, joihin on merkitty luovuttajalle annettu tunnus, siirtämisestä säilytettäväksi muualle.

33 §

Asioiden käsittely Terveysturvakeskuksessa

Tämän lain 26 ja 29 §:n mukaan Terveysturvakeskuksen oikeusturvakeskukselle kuuluvat asiat käsitellään ja ratkaistaan oikeusturvakeskuksen yhteydessä toimivassa lautakunnassa niin kuin siitä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

34 §

Tarkemmat säännökset menettelystä ja toimintaedellytyksistä

Sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädetään tarvittaessa tarkemmin:

- 1) 6 §:ssä tarkoitetusta sukusolujen ja alkio-iden varastoinnista sekä hävittämisestä;
- 2) 13 §:ssä tarkoitetusta terveystarkastuksesta;

3) luovuttajasta 19 §:n mukaisesti käyttöön otettavasta tunnuksesta ja sen käyttämisestä;

4) 26 §:ssä tarkoitetuista tiloista, laitteista ja henkilökunnasta sekä muista toimintaedellytyksistä; sekä

5) 30 §:ssä tarkoitettuun toiminnan lopettamiseen liittyvistä asiakirjojen siirtoa ja sukusolujen varastoa koskevista toimenpiteistä.

35 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan tarvittaessa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetuksella.

7 luku

Rangaistussäännökset

36 §

Sukusolujen käyttöä koskeva hedelmöityshoitorikos

Joka tahallaan tai huolimattomuudesta

1) käyttää hedelmöityshoidossa sukusoluja tai alkioita 4 §:n 1 momentin vastaisesti,

2) vaikuttaa tai yrittää vaikuttaa lapsen ominaisuuksiin 5 §:n vastaisesti,

3) ottaa vastaan tai käyttää sukusoluja tai alkioita hedelmöityshoidossa raskauden aikaansaamiseksi ilman sen suostumusta, jonka sukusolusta tai alkiosta on kysymys tai

4) varastoi sukusoluja tai alkioita tai antaa hedelmöityshoitoa ilman 26 §:ssä tarkoitettua lupaa,

on tuomittava *sukusolujen käyttöä koskevasta hedelmöityshoitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

37 §

Lapsen identiteettiä koskeva hedelmöityshoitorikos

Joka tahallaan tai huolimattomuudesta laiminlyö noudattaa 14 §:n säännöstä luovuttajan henkilökuvauksen vastaanottamisesta, 19 §:n säännöksiä luovuttajan tunnuksesta, 20 §:n säännöksiä tietojen ilmoittamisesta

rekisteriin tai 21 §:n säännöksiä asiakirjojen säilyttämisestä, on tuomittava *lapsen identiteettiä koskevasta hedelmöityshoitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

38 §

Sijaissynnyttäjän käyttöä koskeva hedelmöityshoitorikos

Joka tahallaan tai huolimattomuudesta antaa hedelmöityshoitoa 7 §:n 2 momentin 6 kohdan vastaisesti, on tuomittava *sijaissynnyttäjän käyttöä koskevasta hedelmöityshoitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

39 §

Hedelmöityshoitorikkomus

Joka lupaa tai maksaa sukusolujen tai alkioiden luovuttamisesta palkkiota tai kulujen korvausta 18 §:n säännösten vastaisesti, on tuomittava *hedelmöityshoitorikkomuksesta* sakkoon.

40 §

Salassapitovelvollisuuden rikkominen

Rangaistus 31 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

8 luku

Voimaantulo- ja siirtymäsäännökset

41 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 2000 .

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

42 §

Siirtymäsäännökset

Sukusoluja ja alkioita, jotka ennen tämän lain voimaantuloa on luovutettu hedelmöityshoidossa käytettäviksi, saadaan käyttää tähän tarkoitukseen lain voimaantulon jälkeen kahden vuoden ajan soveltamatta 14 §:n 2 momentin sekä 19 ja 20 §:n säännöksiä.

Suostumus, jonka luovuttaja on ennen tämän lain voimaantuloa antanut henkilöllisyytensä ilmaisemiseen, on voimassa tämän lain voimaantulon estämättä, jollei sitä peruuteta. Tällaista suostumusta ei ole pidettävä 17 §:ssä tarkoitettuna suostumuksena. Palve-

lujen tuottajan on pyrittävä ottamaan yhteys tällaisen suostumuksen antaneeseen luovuttajaan, jotta tämä voisi halutessaan tehdä 17 §:ssä tarkoitetun ilmoituksen.

Edellä 33 §:ssä tarkoitettu lautakunta voi ryhtyä hoitamaan tehtävänsä ennen lain voimaantuloa. Edellä 26 §:ssä tarkoitettua lupaa koskevia hakemuksia voidaan käsitellä ja ratkaista ennen lain voimaantuloa. Jos hakemus on tehty ennen lain voimaantuloa, palvelujen tuottaja voi jatkaa toimintaansa ilman lupaa noudattaen tämän lain säännöksiä, kunnes hakemus on ratkaistu. Lupahakemus on ratkaistava vuoden kuluessa hakemuksen saapumisesta.

2.

Laki**isyyslain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan 5 päivänä syyskuuta 1975 annetun isyyslain (700/1975) 3 §:n 2 momentti, 10 §, 28 §:n 1 momentti, 34 §, 35 §:n 4 momentti ja 42 §:n 2 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 34 § osaksi laissa 351/1980 ja 42 §:n 2 momentti laissa 351/1980, sekä

lisätään 3 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi mainitussa laissa 351/1980, uusi 3 momentti, lakiin uusi 3 a § ja 16 a §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 351/1980, uusi 2 momentti seuraavasti:

3 §

Isyyden vahvistaminen tunnustamisella ja tuomioistuimen päätöksellä

Tuomioistuimen on vahvistettava, että mies on lapsen isä, jos on selvitetty:

1) että mies on ollut lapsen äidin kanssa sukupuoliyhdyntässä lapsen siirtämisaikana, ja äidin ja miehen lausumat sekä kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että mies on siittänyt lapsen; tai

2) että miehen siittiöitä on käytetty lapsen äidin hedelmöittämiseen muulla kuin 3 a §:ssä tarkoitetulla tavalla, ja äidin ja miehen lausumat sekä kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että lapsi on tästä syntynyt.

Isyyden vahvistamista koskevasta oikeudenkäynnistä on voimassa, mitä 4 luvussa säädetään.

3 a §

Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isä

Jos lapsen äidille on annettu sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa annetun lain (/) 1 §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa, on mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen, lapsen isä, jos äidin sekä miehen lausumat ja kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että lapsi on syntynyt annetun hoidon tuloksena. Silloin kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana tai 2 §:ssä tarkoitettuna aikana sen jälkeen, kun avioliitto purkautui miehen kuoleman vuoksi, aviomies on kuitenkin lapsen isä, kuten 2 §:ssä säädetään.

Isyyden selvittämistä, vahvistamista ja kumoamista koskevia tämän lain säännöksiä sovelletaan myös silloin, kun hedelmöitys-

hoitoa on annettu 1 momentissa tarkoitettuihin tavoin.

10 §

Äidin velvollisuus antaa tietoja isyyden selvittämistä varten

Äiti, joka haluaa lastenvalvojan huolehtivan isyyden selvittämisestä, on velvollinen antamaan totuudenmukaiset tiedot lastenvalvojalle kaikista seikoista, jotka ovat tarpeen isyyden selvittämiseksi. Äidin tulee erityisesti ilmoittaa ne miehet, joiden kanssa hän on ollut sukupuoliyhdynnässä lapsen siittämisaikana.

16 a §

Äidin ja aviomiehen antama hyväksyminen

Tunnustamiseen, joka koskee sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa annetun lain 12 §:n nojalla annetun hoidon tuloksena syntyneitä lasta, tarvitaan äidin hyväksyminen. Tämä voidaan antaa mainitun lain 9 §:ssä tarkoitetussa suostumusasiakirjassa tai myöhemmin. Äidin hyväksymistä ei kuitenkaan tarvita, jos lapsella on tämän lain 16 §:n mukaan oikeus hyväksyä tunnustaminen.

28 §

Oikeuspaikka

Isyyden vahvistamista koskevaa kannetta ajetaan tuomioistuimessa, jonka tuomiopiiriin kuuluu se kunta, jonka lastenvalvoja on huolehtinut isyyden selvittämisestä. Kannetta voidaan ajaa myös sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä äidillä, lapsella tai lapsen laillisella edustajalla on kotipaikka tai missä sukupuoliyhdyntä on tapahtunut.

34 §

Isyyden kumoamisen perusteet

Tuomioistuimen on kanteen johdosta vah-

vistettava, ettei aviomies ole 2 §:ssä tarkoitettuna lapsen isä, jos on selvitetty, että äiti on lapsen siittämisaikana ollut sukupuoliyhdynnässä toisen miehen kuin aviomiehensä kanssa tai äidin hedelmöittämiseen on käytetty toisen miehen siittiöitä, ja kaikki seikat huomioon ottaen on pidettävä todistettuna, että lapsi on silloin siitetty, tai jos lapsen periytyvien ominaisuuksien tai muun erityisen seikan perusteella muutoin voidaan pitää todistettuna, ettei mies ole lapsen isä.

Jos lapsi on siitetty ennen avioliittoa taikka puolisoitten asuessa erillään välien rikkoutumisen vuoksi, tuomioistuimen tulee vahvistaa, ettei aviomies ole lapsen isä, jollei saateita todennäköiseksi, että puolisoit ovat olleet keskenään sukupuoliyhdynnässä tai että miehen siittiöitä on käytetty 3 §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun toimenpiteeseen lapsen siittämisaikana.

Toisin kuin 1 ja 2 momentissa säädetään, isyyttä ei kuitenkaan voida kanteesta kumota, jos lapsi on syntynyt 3 a §:ssä tarkoitettuna hedelmöityshoidon tuloksena ja aviomies on antanut suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen.

Aviomiehen isyys on kumottu, kun toinen kuin aviomies on 15 §:n 1 momentissa säädettyin tavoin tunnustanut isyytensä ja tuomari on hyväksynyt tunnustamisen.

35 §

Kanneoikeus

Aviomiehellä ei ole oikeutta nostaa kannetta, jos hän, saatuaan tietää toisen miehen olleen sukupuoliyhdynnässä äidin kanssa tai toisen miehen siittiöitä käytetyn äidin hedelmöittämiseen lapsen siittämisaikana, on lapsen syntymän jälkeen kirjallisesti selittänyt lapsen omakseen.

42 §

Tunnustettuna isyyden kumoaminen

Tunnustettuna isyyden kumoamista koskevasta kanteesta on soveltuvin kohdin voimas-

sa, mitä 34 §:n 1 ja 3 momentissa, 35 §:n 3 ja 4 momentissa sekä 36—41 §:ssä säädetään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 20 .

Jos lapsi on syntynyt ennen tämän lain voimaantuloa, isyyden vahvistamiseen sovel-

letaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

Mitä 34 §:n 1—3 momentissa sekä 42 §:n 2 momentissa säädetään, sovelletaan myös silloin, kun 3 §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettu toimenpide on suoritettu tai 3 a §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa on annettu ennen tämän lain voimaantuloa.

Helsingissä 5 päivänä kesäkuuta 2002

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Oikeusministeri *Johannes Koskinen*

*Liite
Rinnakkaisteksti*

2.

Laki

isyyslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan 5 päivänä syyskuuta 1975 annetun isyyslain (700/1975) 3 §:n 2 momentti, 10 §, 28 §:n 1 momentti, 34 §, 35 §:n 4 momentti ja 42 §:n 2 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 34 § osaksi laissa 351/1980 ja 42 §:n 2 momentti laissa 351/1980, sekä

lisätään 3 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi mainitussa laissa 351/1980, uusi 3 momentti, lakiin uusi 3 a § ja 16 a §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 351/1980, uusi 2 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

3 §

Isyyden vahvistaminen tunnustamisella ja tuomioistuimen päätöksellä

Tuomioistuimen on vahvistettava, että mies on lapsen isä, jos on selvitetty, että mies on maannut äidin lapsen siittämisaikana, ja *lapsen* äidin sekä miehen lausumat ja kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että mies on siittänyt lapsen. Isyyden vahvistamista koskevasta oikeudenkäynnistä on voimassa, mitä 4 luvussa säädetään.

Tuomioistuimen on vahvistettava, että mies on lapsen isä, jos on selvitetty:

1) että mies on *ollut lapsen äidin kanssa sukupuoliyhdyntä* lapsen siittämisaikana, ja äidin ja miehen lausumat *sekä* kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että mies on siittänyt lapsen; *tai*
2) *että miehen siittiöitä on käytetty lapsen äidin hedelmöittämiseen muulla kuin 3 a §:ssä tarkoitetulla tavalla, ja äidin ja miehen lausumat sekä kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että lapsi on tästä syntynyt.*

Isyyden vahvistamista koskevasta oikeudenkäynnistä on voimassa, mitä 4 luvussa säädetään.

3 a §

Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isä

Jos lapsen äidille on annettu sukusolujen ja alkuioiden käytöstä hedelmöityshoidossa annetun lain (/) 1 §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa, on mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen, lapsen isä, jos äidin sekä miehen lausumat ja kaikki muut seikat huomioon ottaen voidaan pitää todistettuna, että lapsi on syntynyt annetun hoidon tuloksena. Silloin kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana tai 2 §:ssä tarkoitettuna aikana sen jälkeen, kun avioliitto purkautui miehen kuoleman vuoksi, aviomies on kuitenkin lapsen isä, kuten 2 §:ssä säädetään.

Isyyden selvittämistä, vahvistamista ja kumoamista koskevia tämän lain säännöksiä sovelletaan myös silloin, kun hedelmöityshoitoa on annettu 1 momentissa tarkoitettuun tavoin.

10 §

Äidin velvollisuus antaa tietoja isyyden selvittämistä varten

Äiti, joka haluaa lastenvalvojan huolehtivan isyyden selvittämisestä, on velvollinen antamaan totuudenmukaiset tiedot lastenvalvojalle kaikista seikoista, jotka ovat tarpeen isyyden selvittämiseksi. Äidin tulee erityisesti ilmoittaa, ketkä miehet ovat maanneet hänet lapsen siittämissä aikoina.

Äiti, joka haluaa lastenvalvojan huolehtivan isyyden selvittämisestä, on velvollinen antamaan totuudenmukaiset tiedot lastenvalvojalle kaikista seikoista, jotka ovat tarpeen isyyden selvittämiseksi. Äidin tulee erityisesti ilmoittaa ne miehet, joiden kanssa hän on ollut sukupuoliyhdyntänsä lapsen siittämissä aikoina.

16 a §

Äidin ja aviomiehen antama hyväksyminen

Tunnustamiseen, joka koskee sukusolujen ja alkuioiden käytöstä hedelmöityshoidossa annetun lain 12 §:n nojalla annetun hoidon tuloksena syntyneitä lasta, tarvitaan äidin hyväksyminen. Tämä voidaan antaa mainitun lain 9 §:ssä tarkoitettussa suostumus-

asiakirjassa tai myöhemmin. Äidin hyväksymistä ei kuitenkaan tarvita, jos lapsella on tämän lain 16 §:n mukaan oikeus hyväksyä tunnustaminen.

28 §

Oikeuspaikka

Isyyden vahvistamista koskevaa kannetta ajetaan tuomioistuimessa, jonka tuomiopiiriin kuuluu se kunta, jonka lastenvalvoja on huolehtinut isyyden selvittämisestä. Kannetta voidaan ajaa myös sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä äidillä, lapsella tai lapsen holhoojalla on kotipaikka tai missä makaaminen on tapahtunut.

Isyyden vahvistamista koskevaa kannetta ajetaan tuomioistuimessa, jonka tuomiopiiriin kuuluu se kunta, jonka lastenvalvoja on huolehtinut isyyden selvittämisestä. Kannetta voidaan ajaa myös sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä äidillä, lapsella tai lapsen *laillisella edustajalla* on kotipaikka tai missä *sukupuolilyhdyntä* on tapahtunut.

34 §

Isyyden kumoamisen perusteet

Tuomioistuimen on kanteen johdosta vahvistettava, ettei aviomies ole 2 §:ssä tarkoitetun lapsen isä, jos on selvitetty, että äidin on lapsen siittämisaikana maannut toinen kuin hänen aviomiehensä, ja kaikki seikat huomioon ottaen on pidettävä todistettuna, että lapsi on silloin siitetty, tai jos lapsen periytyvien ominaisuuksien tai muun erityisen seikan perusteella muutoin voidaan pitää todistettuna, ettei mies ole lapsen isä.

Jos lapsi on siitetty ennen avioliittoa taikka puolisoitten asuessa erillään välien rikkoutumisen vuoksi, tuomioistuimen tulee vahvistaa, ettei aviomies ole lapsen isä, jollei saateta todennäköiseksi, että puolisoit ovat olleet keskenään sukupuolilyhteydessä lapsen siittämisaikana.

Tuomioistuimen on kanteen johdosta vahvistettava, ettei aviomies ole 2 §:ssä tarkoitetun lapsen isä, jos on selvitetty, että *äiti* on lapsen siittämisaikana *ollut sukupuolilyhdyntänsä toisen miehen* kuin aviomiehensä *kanssa tai äidin hedelmöittämiseen on käytetty toisen miehen siittiöitä*, ja kaikki seikat huomioon ottaen on pidettävä todistettuna, että lapsi on silloin siitetty, tai jos lapsen periytyvien ominaisuuksien tai muun erityisen seikan perusteella muutoin voidaan pitää todistettuna, ettei mies ole lapsen isä.

Jos lapsi on siitetty ennen avioliittoa taikka puolisoitten asuessa erillään välien rikkoutumisen vuoksi, tuomioistuimen tulee vahvistaa, ettei aviomies ole lapsen isä, jollei saateta todennäköiseksi, että puolisoit ovat olleet keskenään *sukupuolilyhdyntänsä tai että miehen siittiöitä on käytetty 3 §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun toimenpiteeseen* lapsen siittämisaikana.

Toisin kuin 1 ja 2 momentissa säädetään, isyyttä ei kuitenkaan voida kanteesta kumota, jos lapsi on syntynyt 3 a §:ssä tarkoitettun hedelmöityshoidon tuloksena ja aviomies on antanut suostumuksensa hedelmöityshoidon antamiseen.

Aviomiehen isyys on kumottu, kun toinen kuin aviomies on 15 §:n 1 momentissa säädetyin tavoin tunnustanut isyytensä ja tuomari on hyväksynyt tunnustamisen.

35 §

Kanneoikeus

Aviomiehellä ei ole oikeutta nostaa kan-
netta, jos hän, saatuaan tietää toisen maan-
neen äidin lapsen siittämisaikana, on lapsen
syntymän jälkeen kirjallisesti selittänyt lap-
sen omakseen.

Aviomiehellä ei ole oikeutta nostaa kan-
netta, jos hän, saatuaan tietää toisen *miehen
olleen sukupuoliyhdyntässä äidin kanssa tai
toisen miehen siittiöitä käytetyn äidin he-
delmöttämiseen* lapsen siittämisaikana, on
lapsen syntymän jälkeen kirjallisesti selittä-
nyt lapsen omakseen.

42 §

Tunnustetun isyyden kumoaminen

Tunnustetun isyyden kumoamista koske-
vasta kanteesta on soveltuvilta kohdin voi-
massa mitä 34 §:n 1 momentissa, 35 §:n 3 ja
4 momentissa sekä 36—41 §:ssä on säädet-
ty.

Tunnustetun isyyden kumoamista koske-
vasta kanteesta on *soveltuvin* kohdin voi-
massa, mitä 34 §:n 1 ja 3 momentissa,
35 §:n 3 ja 4 momentissa sekä 36—41 §:ssä
säädetään.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 200 .*

*Jos lapsi on syntynyt ennen tämän lain
voimaantuloa, isyyden vahvistamiseen so-
velletaan tämän lain voimaan tullessa voi-
massa olleita säännöksiä.*

*Mitä 34 §:n 1—3 momentissa sekä 42 §:n
2 momentissa säädetään, sovelletaan myös
silloin, kun 3 §:n 2 momentin 2 kohdassa
tarkoitettu toimenpide on suoritettu tai
3 a §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa on
annettu ennen tämän lain voimaantuloa.*